

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ	1
1. ПРОФИЛ НА ОБЩИНАТА	3
1.1. Основни географски характеристики	3
1.2. Природни ресурси и културно-историческо наследство	3
1.2.1. Природни условия и ресурси	3
1.2.2. Селищна структура и връзки със съседни общини	6
1.2.3. Културно-историческо наследство	8
1.3. Анализ на действащи планове и разработки	9
1.4. Човешки ресурси	12
1.5. Стопански сектор	23
1.5.1. Развитие на икономиката - тенденции, процеси, проблеми	23
1.5.2. Развитие на селското стопанство	29
1.5.3. Развитие на индустрията	36
1.6. Техническа инфраструктура и опазване на околната среда	38
2. СИНТЕЗИРАН АНАЛИЗ (SWOT)	46
3. СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНАТА	
3.1 Визия за развитие на общината	
3.2 Стратегически цели за развитие на общината	
4. ЦЕЛИ, ПРИОРИТЕТИ И МЕРКИ НА ОБЩИНСКИЯ ПЛАН ЗА РАЗВИТИЕ	
5. ИНДИКАТИВНА ФИНАНСОВА ТАБЛИЦА	
6. ИЗПЪЛНЕНИЕ, НАБЛЮДЕНИЕ И АКТУАЛИЗАЦИЯ НА ОБЩИНСКИЯ ПЛАН ЗА РАЗВИТИЕ	
6.1 Изпълнение на плана	
6.2 Мониторинг /наблюдение, оценка и актуализация	
ПРИЛОЖЕНИЯ	
ПРИЛОЖЕНИЕ 1	
ПРИЛОЖЕНИЕ 2	
ПРИЛОЖЕНИЕ 3	
ПРИЛОЖЕНИЕ 4	

ВЪВЕДЕНИЕ

Община Търговище е пред прага на икономическо съживяване, устремена към подобряване на благосъстоянието и самочувствието на населението си, решена да препотвърди името си на “място за търговия”. Пред нейното развитие стои и предизвикателството за успешно вливане в процеса на европейската интеграция, за превръщането ѝ в равностоен партньор на европейските общини и региони.

Планът за развитие на община Търговище¹ е основният документ, определящ стратегическите цели и приоритети на общинската политика. Планът представлява отправна точка за насочване на усилията на общинското ръководство и всички заинтересовани страни в общината за постигане на целите му и по този начин да превърне стратегическото планиране в основен действащ инструмент за развитие на общината.

Основните задачи на плана за развитие на община Търговище са:

- Да дефинира стратегическите цели на общинското развитие за периода до 2013 г.
- Да очертае изпълнима стратегия за постигане на тези цели чрез определяне на основните приоритетни направления, мерки и проекти.
- Да дефинира институционалното и финансово осигуряване на плана.
- Да послужи за мобилизиране на собствените и привличане на външни ресурси за постигането на мотивираните цели.
- Да създаде работещ ефективен “контакт” с очакваните структурни фондове на ЕС и привличането им в територията на общината².
- Да стимулира възникването на нова ценностна система и нов подход при решаването на проблемите, ориентирани към духа на обединена Европа и принципите за устойчиво развитие.
- Да въвлече всички заинтересовани страни към изпълнението на заложените мерки и така да разшири социалната основа на стратегическото планиране и демократизацията на управлението.

Принципът на партньорство е приложен при всички етапи на разработване на плана. Активни участници са общинската администрация, деконцентрираните държавни служби на територията на общината, Агенция за регионално развитие, Търговско-промишлена палата и консултантите от Националния център по териториално развитие.

Изработването на плана премина последователно през следните фази:

- *Предварителни проучвания:* В тази фаза бяха проучени наличните документи за стратегическо планиране в общината³ и събрана актуална статистическа информация. Бяха създадени и разпространени секторни анкети за допълнителна информация от общината;
- *Междинно съгласуване и принос на партньорите:* В работни срещи с представители на общинска администрация бяха обсъдени основните проблеми на общината, стратегическите цели и приоритети. Представителна група на

¹ Съгласно Закона за регионално развитие

² Финансирането на местни проекти от външни източници в бъдеще ще бъде изключително трудно, ако същите не са част от планов документ, по който има обществено съгласие

³ Стратегия за развитие на община Търговище, 2000-2006, Областен план за регионално развитие на област Търговище

общинския съвет оформи информирано мнение по визията, приоритетите и мерките на плана;

- *Предварителен проект:* Пред разширен състав на работните групи от общинска администрация, представители на общинския съвет и на много други публични институции и неправителствени организации, беше представен предварителен проект на плана. Всички участници се ангажираха с изготвяне на писмени бележки и предложения
- *Окончателен проект:* Настоящият проект е *окончателен*, отразил е всички забележки и предложения от предварителните обсъждания и се представя за приемане от общинския съвет.

Новите моменти в този план са:

- *Принципи на регионалното развитие, приложени на общинско ниво:* Наложени върху територия с мащаб на общината, целите на регионалното развитие намират сериозни “обекти” – дисбалансирано и неустойчиво развитие на селската част от общината, особено големи вътрешно-общински различия, отсъствие на условия за заетост и растеж на доходи в голяма част от селата.
- *Териториално адресирано планиране:* От позиция на общинската политика за развитие, комплексният териториален анализ на общината дава основание за ясно разграничаване на два подрайона – “Център”, и “Общинска периферия”, които имат различни характеристики, принципно различни проблемни ситуации, различни потребности и потенциали.
- *Мотивация на приоритетите и мерките на териториален и клъстерен принцип* (а не само на досегашния секторен принцип): Разчетите от досегашните планирани секторни мерки и проекти показват два основни дефицита – многократно превишаване на наличните/възможните ресурси и ниска ефективност (от гледна точка на стратегическите цели) поради секторния/фрагментарен характер на реализираните мерки/проекти.
- *Осигуряване на инвестиционните клъстери⁴ с пакет от “меки” (неинвестиционни) мерки*, създаващи институционална рамка и капацитет за реализация на клъстерите. Анализът на реализацията на общинските планове показва “успеваемост” в секторите, осигурени с профилирана/опитна администрация и обратно – все още слаба реализация на мерки и проектни идеи в направления, изискващи проектни приложения по донорски фондове и партньорства с частния бизнес и “третия сектор”.

В разработването на настоящия план е използвана цялата налична информация и компетенции на партньорите. Въпреки всичко, планът има аспекти на несигурност. Заплахите за реализацията му се коренят в недостатъчни ресурси и все още силен секторен/ведомствен подход в планирането и управлението. Това води до слаба координация на финансовите ресурси и дисбаланс в защитените приоритети.

Планът за развитие на общината е разработен съгласно Методическите указания на Министерство на регионалното развитие и благоустройството за разработване на общински планове за развитие до 2013 г.

Планът има характер на отворен документ, който може да се развива, усъвършенства и актуализира в съответствие с динамично променящите се условия и фактори.

---

⁴ Инвестиционни клъстери – пакети от разнородни инвестиционни проекти, свързани с постигане на крайна цел

1. ПРОФИЛ НА ОБЩИНАТА

1.1. ОСНОВНИ ГЕОГРАФСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Местоположение и граници

Община Търговище заема площ от 840,5 кв. км., разположена в източната част на Дунавската равнина с плодородна земя и живописни местности. На север общината граничи с община Лозница, на североизток с Хитрино, на изток с общините Шумен, Велики Преслав и Върбица, на юг с Омуртаг, а на запад с общините Антоново и Попово.

Общинският център отстои на 320 км от София. Близостта на града до изходните пунктове на страната – Варна (121 км.) и Русе (99 км.), го превръщат в естествено стратегическо кръстовище на тези направления. Удобна е и връзката през Котел за Южна България.

Някогашен активен кръстопът и “място за търговия”⁵ (Търговище), градът е изправен пред предизвикателството да препотвърди произхода на името си, изпълвайки го с ново съдържание на икономически дейности.

1.2. ПРИРОДНИ РЕСУРСИ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО

1.2.1. Природни условия и ресурси

Релеф

Територията на Община Търговище се характеризира с разнообразие и преливане на равнинен, хълмист и нископланински релеф. Част от територията на общината, южно и западно от гр. Търговище, обхваща нископланински терени от Преславско-Драгоевската планина (с най-висок връх “Коджакуз” – 690 м) и Северослонишкия плоскоридов район. Плоските и разлати била на планината имат платовиден характер. От тях се спускат умерено стръмни склонове. Изключение правят много стръмните склонове в пролома на р. Врана при Търговишки проход.

Централните и северните части на общината, попадащи в Дунавската равнина и Лудогорското плато, обхващат хълмисти равнини и разчленени плата със заоблени форми, просечени на места от дълбоки долове и ровини. Не са регистрирани срутища, свлачища и други ограничителни физико-геоложки явления.

Полезни изкопаеми

Територията на общината е бедна на рудни полезни изкопаеми, но е богата на промишлени находища от скални материали, глинест мергел и червена глина. Варовици, пясъчници и мергели има в районите на гр. Търговище, и селата Стража, Кралево, Лиляк, Пролаз, Цветница. В районите на гр. Търговище, с. Александрово и с. Пробуда има запаси от 1,8 млн.куб.м глинест мергел за производство на тухли и керамика. Скалните материали в м. ”Боаза” са със запас 3,5 млн.куб.м, Лиляк – 25 млн.куб.м и Кралево – 18 млн.куб.м, които могат да задоволят потребностите на целия Североизточен район за планиране. Други полезни изкопаеми не са разкрити.

⁵ Географското положение, процъфтяващите занаяти и търговия превръщат Ески Джумая в средище на най-известния панаир в европейската част на Османската империя. Тук излагат своите стоки търговци от Австрия, Германия, Англия, Русия, Близкия изток.

Климат

Общината попада в зоната на умерено-континенталната област на България и точно в средния климатичен район на Дунавската равнина. В сравнение с териториите на север, тук зимите са с умерени студове, а летата – с умерени горещини. Годишният ход на валежите има подчертан континентален характер (с най-много валежи през лятото, а най-малко – през есента). Средната годишна сума на валежите е между 550 и 680 мм, което е по-ниско от средните показатели за страната. Районът спада към слабо до средно градобитните.

Средната дата на последния пролетен мраз е 11 април, а на първия есенен – 27 октомври. Средната дата на образуване на първата снежна покривка е 11 декември, за задържане на последната снежна покривка е 13-15 март. Средният брой дни със снежна покривка е около 48. Районът попада в зоната на най-рядко и с най-малък размер отвяване на снежната покривка.

Преобладават ветрове със северозападна и югозападна посока (годишно около 53%), а най-слаби и редки са ветровете от север-североизток. Висока е честотата на тихо време (около 60%). През пролетта от югозапад и запад нахлуват влажни въздушни маси. Не по-малко значение за формирането на климата има и пренасянето на въздушни маси от тропичен произход през лятото.

Почви

Почвената покривка е обусловена от геоложкия строеж и отразява влиянието на континенталните климатични условия, нископланинския и хълмист релеф и растителна покривка. Най-голяма част от територията на Община Търговище е покрита със сиви горски почви. По механичен състав са тежко пясъчливо-глинести. Характеризират се с добри водно-физични свойства, със средна до слаба водопроницаемост, добра водозадържаща способност и сравнително благоприятен въздушен режим.

Следващи по разпространение са черноземните почви (типични, слабоизлужени, излужени). Разпространени са главно в Търговищкото поле. Общата мощност на почвения им профил е 60-80 см, а само на хумусния хоризонт – 20-25 см. По механичен състав те са тежко и по-рядко средно пясъчливо-глинести. Притежават средна до висока водопроницаемост, ниска до средна водозадържаща способност и добър въздушен режим. По съдържание на органично вещество са слабо хумусни, а по отношение на общия азот и фосфора са средно запасени. Обработват се сравнително леко.

В разчленените релефни форми се намират смесени алувиално-делувиални почви, а в леглата на водните течения – алувиални. Тези типове почви са с по-ограничено разпространение. Те се отличават с много добър воден и хранителен режим и високо естествено плодородие. Подходящи са за отглеждане на зеленчуци, ягоди, овощни градини, царевица, цвекло.

Плиткият профил на почвите в районите на общината с най-голяма надморска височина прави площите им неподходящи за отглеждане на селскостопански култури. Част от тях могат да се използват за пасища или след съответни мелиорации - за лозя. Най-рационално би било залесяването им горскоплодни храсти.

Хидрографската мрежа е ясно изразена. Всички реки и долове имат каменисти дъна и стръмни склонове, обрасли с гори. Поради това, ерозията в земеделските и горски земи не е с големи размери. На територията на горския фонд, ерозионни процеси са установени на площ около 12 хил. дка. Общо за района, тези процеси са овладяни и имат затихващи функции. Това не означава, че комплексните мерки за борба с ерозията трябва да се преустановят. Напротив, общината има нужда от постоянни лесотехнически мерки за подобряване на горско-растителната покривка.

Водни ресурси

Община Търговище е сравнително бедна на водни ресурси. В нея са разположени изворните области на реките Черни Лом и Малки Лом. Територията на общината се

отводнява от р. Врана (с притоците ѝ), и р. Вардунска. Реките са маловодни, с малки водосборни басейни. Речният отток е непостоянен. Всички реки имат снежно-дъждовен режим. Пълноводието е характерно само за пролетния сезон, в зависимост от топенето на снежната покривка и настъпването на валежния максимум. През лятото част от реките пресъхват. Основна част от територията, заета от “водни течения и площи” (15 420 дка), се формира от девет язовира⁶.

Рационално се използват водите на Търговищкия минерален извор “Боаза”. Водата от него е алкална, хладка, без мирис, с приятен вкус и голяма лековитост. Освен за балнеолечение, тя се бутилира и продава в страната и чужбина.

Флора и фауна

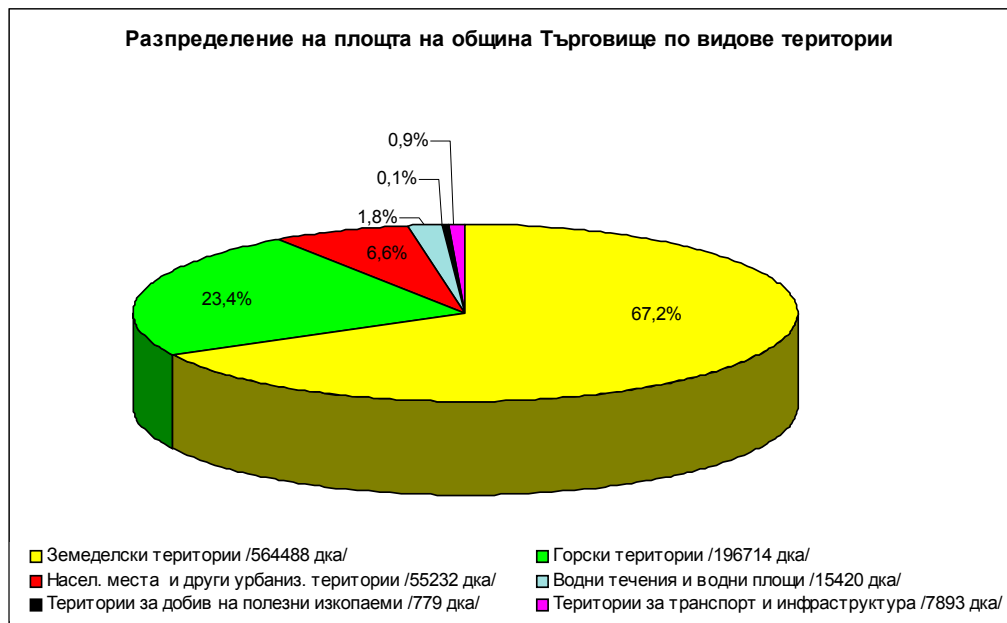
Общината попада в Крайдунавския фитогеографски район. Климатичните условия, естеството на скалната основа и почвите обуславят характера на растителността. Силно преобладаващи са широколистните гори, съдържащи богато видово разнообразие. Иглолистните участъци са плод на залесявания (предимно черен бор). Преходите към горите и много билни участъци са покрити с тревно-храстова растителност.

Птиците, бозайниците и ихтиофауната са с типичен за Предбалкана видов състав и скромни естествени популации (с изключение на птиците).

Поземлени ресурси

Общата площ на територията на община Търговище е 840 526 дка⁷, което представлява 31 % от територията на едноименната област.

Земеделските територии заемат общо 564 488 дка (67,2% от площта на общината при средно за страната 58,7%). Потенциалите на земеделските земи на община Търговище следва да бъдат оценявани като предпоставка

за очертаващите се приоритети в нейното развитие. Един от тях е свързан с формирането на модерен аграрен сектор.

*Обработваемата земя в земеделските територии*⁸ е с обща площ 468 173 дка. Най-голям дял заемат нивите – 426 372 дка (91,1% от обработваемите земи).

⁶ “Съединение”, “Фисек”, “Овчарово”, “Вардун”, Поляница”, “Преселец”, “Пресиян”, “Лиляк”, част от “Бели Лом” и други по-малки язовири общинска собственост;

⁷ Източник: Агенция по кадастъра към Министерството на регионалното развитие и благоустройството, “Баланс на територията на община Търговище по землища към 31.12.2000 година” (последен). Информацията е актуализирана в съответствие с Указ №55/22.03.2001 г. (ДВ, бр.31/2001 г.) за преминаването от община Лозница към община Търговище на населените места: Буйново, Голямо Ново, Дралфа, Кошничари, Кръшно, Маково, Миладиновци, Мировец, Пресяк, Росина и Твърдинци.

⁸ Общата площ на обработваемата земя във всички видове територии на общината е 490 215 дка. На човек от населението се падат по 7,7 дка обработваема земя, който показател е над средния за страната – 6,4 дка/ч и по нисък от този на област Търговище 10,6 дка/ч и Североизточния район за планиране – 9,2 дка/ч. Диференциацията на показателя само за земеделските територии в отделните землища на населените места

Трайните насаждения заемат 31 442 дка площ (6,7%), ливадите – 7189 дка (1,5%) и други обработваеми земи – 3170 дка (0,7%). Съпоставена с други райони на страната, неизползваната с години обработваема земя в общината е със сравнително малка площ. През 1999 г. не са използвани 3103 дка, през 2000 г. – 13 372 дка и през 2001 г. – 11 537 дка. Както навсякъде в страната, раздробената собственост е бариера за ефективно земеделие и развитие на поземлени пазари.

Изградените *поливни площи* възлизат на 50 556 дка. Годни за напояване са 45 563 дка (90%), а 4993 дка са с частично или напълно разрушени съоръжения. Необходимо е да се извърши ремонт и възстановяване на поливните площи и обслужващите ги съоръжения. Част от напоителните полета, каналната и разпределителната мрежа, както и някои помпени станции се нуждаят от пълно възстановяване и съответно - от по-големи инвестиции.

Земите по § 4⁹ са с обща площ 3084 дка, от които 2904 дка са обработваеми земи. Преобладаващата част са в землището на гр.Търговище (2600 дка)¹⁰. Мерите и пасищата заемат площ от 69 559 дка. Заедно с обработваемата земя, те формират т.н. стопанисвана земя – общо 537 732 дка, или 64 % от територията на общината.

Площите на пасищата и естествените ливади, условно наречени “тревни площи” са ресурс за развитието на говедовъдството и овцевъдството. Площта им заема 76748 дка, или 9,2% от територията на общината. В последните години голяма част от ливадите и пасищата са изоставени и постепенно се превръщат в пустеещи и обрасли с храстовидна растителност територии. Никой не се грижи за тяхното рационално стопанисване и използване.

Горските територии включват площта на Държавния горски фонд и заемат 196 714 дка (23,4% при средно за страната 33,6%). *Населените места и другите урбанизирани територии* заемат 55 232 дка площ (6,6% при средно за страната 5,0%). От тях 47 229 дка са в селищните територии на населените места, 149 дка са курортни комплекси, 23 дка вилни зони, 848 дка промишлени и складови зони, 5320 дка застроени терени извън регулация и 1663 дка гробища и извънселищни паркове.

Водните течения и водни площи са с относителен дял 1,8% (колкото е средното за страната), с площ 15 420 дка. От тях най-голяма площ заемат язовирите и каналите – 9484 дка, следвани от реките – 5453 дка. *Териториите за добив на полезни изкопаеми и депа за отпадъци* са с най-малка площ - 779 дка (0,1% при средно за страната 0,3%). Площта на *териториите за техническа инфраструктура* е 7893 дка (0,9% при средно за страната 0,6%).

Една от възможностите за провеждане на целенасочена политика от общината е рационалното използване на земеделските земи, чиято собственост не е възстановена по реда на Закона за собствеността и ползването на земеделските земи (ЗСПЗЗ).

Обобщената оценка е, че природните условия и ресурси в общината съдържат добър потенциал за развитие на ефективно селското и горското стопанство, балансирана селищната мрежа, модерна техническа инфраструктура, туризъм и рекреация.

1.2.2. Селищна структура и връзки със съседни общини

Селищна структура

Селищната мрежа на общината съдържа 51 села и 1 град. Гр. Търговище (39 202 жители) попада в категорията “средни градове”. В групата на селата влизат 3 от

варира в твърде широки граници, като достига и екстремни стойности. Докато в землището на гр.Търговище се падат по 1,4 дка/ч обработваема земя, на с. Черковна – 7,0 дка/ч и т.н., то в землището на с.Кошничари показателят достига стойност 59,5 дка/ч, а на с.Мировец – 62,5 дка/ч.

⁹ От Преходните и заключителни разпоредби на Закона за собствеността и ползването на земеделските земи.

¹⁰ Останалите земи по параграф 4 са в землищата на селата Здравец, Кралево, Овчарово, Руец и Стража.

категорията¹¹ “средни”, 38 “малки” и 10 “много малки” села. За разлика от общините на юг (Антоново и Омуртаг), Търговище още няма напълно или почти обезлюдени села.

Освен функционален, градът е и пространствен център. Останалите селища формират равномерна мрежа в територията на общината, която няма сериозни релефни бариери, с изключение на пролома на р.Врана при Търговишки проход. Естествено ненаселени остават само части на Преславско-Драгоевската планина (южно и западно от града) и Северослонишкия плоскоридов район.

Средната селищна гъстота (6, 2 селища на 100 км²), е близка до тази за страната (около 5). Отчитайки и демографската маса, гъстотата на населените места в равнините части е с много по-благоприятни измерения. Средното отстояние между населените места е около 5 км, което е добра предпоставка за формиране и функциониране на една жизнена териториално-селищна общност.

По степен на урбанизация, община Търговище е водеща в областта със 62% градско население, но под средната стойност за страната – 70%. Това определя урбанистичната структура на общината като моноцентрична, но с умерена концентрация. Останалата демографска маса от 38% е разпределена в равномерна мрежа от села. Икономическият облик на селата е селскостопански, с подчертан самовъзпроизводствен характер. Като цяло, в селата липсват възможности за трудова заетост, обезпечаваша жизнена кариера на млади хора. Промислените и обслужващите функции са съсредоточени изключително в града.

Структурата на първичния социален сервиз е почти огледален образ на категорията селища и възрастовия профил на населението им. Само в 26 от общо 51 села все още има функциониращи училища. В повечето села няма лекарски практики. Центърът компенсира с пълен набор от добре развити услуги на селищно, общинско и областно ниво.

По степен на благоустроеност, селата имат сходни характеристики - всички са електрифицирани и водоснабдени (но в 31 от тях водата е с недостатъчен дебит), във всички отсъства канализация. Сравнима е и благоустроеността на уличната мрежа - някога изградена с трайна настилка, сега е повсеместно в лошо състояние. Обобщената оценка за град Търговище по този показател би била мозайка от нормален стандарт на благоустроеност (преобладаващ) и недоизградени и амортизирани зони. По отношение на достъпност и междуселищни връзки, се оформят групи на "привилегировани" и "дискриминирани" села. Тангираците до първокласния и второкласните пътища са безпроблемни, докато връзките между селата по периферията на общината са силно възпрепятствани от лошо състояние на пътищата от нисък клас.

Като физическа структура, селищната мрежа е добре развита, балансирана тъкан върху цялата територия на общината. Дисбалансът (поляритетът) се дължи на демографските и функционалните характеристики. Общината има нужда от целево създаване на няколко вторични опорни центъра.

Връзки със съседни общини

Обобщени, връзките със съседните общини се изразяват в:

- Икономически - обмен на суровини, материали;
- Транспортно-комуникационни - потоци от стоки и хора;
- Социален сервиз - обекти с надобщински мащаб - образование, наука, култура, здравеопазване, спорт;
- Административно обслужване - областна администрация, съд, прокуратура, деконцентрирани служби;

¹¹ Средни села - от 1000 до 2000 жители; малки села - от 250 до 1000 жители; много малки села - до 250 жители.

- Ежедневни трудови пътувания - по повод заетост в "центъра".

Направленията за интензифициране на връзките със съседните общини са:

- Подобряване на техническата инфраструктура;
- Подобряване на транспортното междуобщинско обслужване;
- Обмен на иновационни практики в сферата на общински услуги, маркетинг, "общинско предприемачество";
- Съвместни стопански/бизнес проекти;
- Съвместни/регионални туристически продукти (вкл. културно-историческо наследство);
- Съвместни екологични проекти.

1.2.3. Културно-историческо наследство

Тракийско, римско, византийско, турско, възрожденско и съвременно присъствие са напластявали култура и ценности. Високата културно-историческа и познавателна стойност на уникални паметници от античната и средновековната българска епоха, превръщат архитектурно-археологическите резервати на община Търговище в поле за изследвания, база за туристически продукти, "културен гръбнак" на настоящите поколения и "мост" за прехвърляне на ценности към бъдещите поколения .

По-значимите разкрити паметници и културни факти са:

Крумово кале (Мисионис). Останките на ранновизантийска и средновековна крепост "Крумово кале" (V-VI, IX-X, XIV в.) се намират в м. Парка на 7 км от Търговище по пътя за Омуртаг. Налага се научната хипотеза, че крепостта е част от известния византийски град Мисионис. Най-старият културен пласт е от края на V в. В края на IX век върху руините възниква българско селище¹². През XII-XIV крепостта отново е част от отбранителната система на прохода Дервента.

Петкорабната базилика и Тракийското светилище на бог Аполон се намират на около 23 км от град Търговище и на 2.5 км южно от с. Драгановец. Находките¹³ свидетелстват за функцията на първоначалното съоръжение - Тракийско светилище (II – IV в). По-късно върху основите на светилището е построена петкорабната ранновизантийска базилика (V-VI в.). Около нея е имало развито селище. През XII в., върху него израства късно-средновековно българско селище, свързано с крепостта "Марната". В комплекса е открита и пещ за строителна керамика (свързана с изграждането на базиликата).

В общината се намират и множество запазени религиозни паметници (църкви и джамии). По-старите църкви¹⁴ съхраняват уникални стенописи. Запазени са и значими паметници на ислямската култура¹⁵.

Културно-историческото наследство е "инфраструктурата на приемствеността". Ресурсите на държавата и общините са несъизмеримо по-малки от потребностите на многократно декларираното желание за "опазване и съхранение". Желанието за допир на съвременниците до тези ценности и съхраняването им за идни поколения, би могло да се осъществи само чрез тяхното атрактивно експониране и валоризация. Историческата, познавателната и атрактивната стойност на търговищките културни пластове е сравнима с тази на цяла Северна България. За съжаление, работите по проучване, консервация и

¹² Легендата свързва крепостта с гибелта на византийския император Никифор II Геник, разбит от българският владетел Хан Крум през 811 г.

¹³ Намерени са мраморни оброчни плочки, посветени на бог Аполон, Зевс и Деметра, статуйки на Тракийския конник, керамика и монети от Аврелиян (270 г.) и Клавдий Готски (268 г).

¹⁴ "Успение Пресветия Богородици" и "Свети Иван Рилски" в Търговище; църквата в с.Черковна (XIII – XIV в.);

¹⁵ "Сат Джамиси", Търговище; Къз Ана Теке, с. Момино.

експониране все още не са доведени до формиране на завършени туристически продукти, професионална реклама и продажби. Това е пътят за набиране на средства, съхранение и обогатяване на тези непреходни ценности.

1.3. АНАЛИЗ НА ДЕЙСТВАЩИ ПЛАНОВЕ И РАЗРАБОТКИ

След 2000 г. са изготвени следните планове, програми, стратегии и други разработки за развитие на община Търговище:

Стратегия за развитие на община Търговище за периода 2000-2003 г. Стратегическите насоки в нея са свързани с решаване на проблемите, възникнали от отдалечеността на общината (предимно инфраструктурни), стимулиране на местните производители, развитие на образованието в съответствие с демографската и социално-икономическата ситуация в общината, обновяване и модернизирание на селскостопанския сектор, пълноценно използване на потенциала за развитие на туризма и културата, опазване на околната среда. Приоритетни за общината са икономическото развитие, възстановяване на селското стопанство и подобряване на околната среда. Мерките и действията са насочени основно към тези приоритетни сфери. Конкретните проекти са:

Икономическо развитие:

- Инвестиционни проекти, с които община Търговище кандидатства за финансиране от международни фондове: микропроекти за реконструкция на пътища¹⁶, реконструкция на вътрешна водопроводна мрежа на гр. Търговище (Фонд за регионални инициативи, МТСП); проект “Красиво Търговище” (Програма “Красива България”); съвместен проект за решаване на социални проблеми (Програма “Лекари без граници”); съвместни инфраструктурни проекти с Швейцарското правителство; изграждане на Агробизнес център; участие в регионална програма за винарски туризъм в Североизточна България.
- Инвестиционни програми, финансирани от държавата: програми за ремонт на общински пътища¹⁷ (Фонд “Републиканска пътна мрежа”); устройствени планове на територията (гр. Търговище, кв. ”Запад” 1 и кв. ”Запад” 2, кв. ”Въбел”, част от селата); инфраструктурни проекти; социално и жилищно строителство; програма за развитие на малките и средни предприятия; цялостен проект за общинските пазари, тържища, борси; проект за кв. ”Вароша”.

Възстановяване на селското стопанство:

- Разработване на стратегия за развитието на селското стопанство и съпътстващите селскостопанския сектор производства.
- Изготвяне план за развитие на селскостопанските пазари в общината, създаване на селскостопанска стокова борса; тържище за селскостопански животни в кв. ”Въбел”.
- Разработване на програма за обезвреждане на негодните за употреба пестициди на територията на общината.

Подобряване на околната среда:

- Изготвяне на общинска програма за опазване на околната среда;
- Проучване и проектиране на ПСОВ – гр. Търговище;
- Актуализация на Програма за управление на отпадъците;
- Програма за мониторинг на депо за ТБО гр.Търговище по компонентите на околната среда;

¹⁶ с.Алваново-с.Макариополско, кв.Бряг-с.Съединение

¹⁷ с.Съединение-кв.Бряг, с.Вардун-с.Черковна-посока с.Копрец, с.Черковна-с.Копрец-с.Преселец-с.Драгановец, с.Ловец-с.Острец, с.Цветница-с.Братово-с.Божурка-с.Пайдушко, с.Руец-с.Овчарово

- Благоустройство – вътрешно-градски пространства, зелени площи в парк ”Борово око”, коритото на р. Врана (корекция и почистване) и р. Сива (довършване на корекцията);
- Проект за шумозащитни екрани;
- Програма за оценка и контрол на вредните емисии в околната среда.

Въз основа на анализа на Стратегията за развитие на община Търговище, *през 2002 г.* тя се актуализира, като се правят допълнения и изменения към Програмата за управление на отпадъците – добавят се нови мерки, отпада средносрочният план за действие 2000-2002 г. и се приема нов план за действие 2001-2007 г. към същата програма. Приема се план за поетапно закриване на съществуващите незаконни сметища на територията на общината.

В началото на *2003 г.* се актуализират мерките, свързани с транспортната инфраструктура. Приема се поименен списък за ремонт на общинската пътна мрежа през 2003 г.¹⁸.

В *Стратегията за развитие на община Търговище за периода 2005-2006 г.* основните приоритети са свързани с развитието на: техническата инфраструктура; икономиката, основана на знанието; туризма; образованието и професионалното обучение; здравеопазването. Те са съобразени с приоритетите, заложи в Областната стратегия за развитие на област Търговище и Регионалния план за развитие на Североизточния район за планиране.

Резултатите от изпълнението на общинската стратегия до края на 2004 г., както и някои параметри на реализацията, свързани с брой изпълнени мерки, обща сума разходи по тях и конкретните ползи от тяхното осъществяване са следните:

- Реализирана програма съвместно с правителството на Конфедерация Швейцария и ПРООН – “Красиво Търговище” – на стойност над 3 млн. лв.;
- Проект “Красива България” с обновен Драматичен театър, Агробизнес център, детски площадки, кътове за отдих и други за над 1,5 млн. лв.;
- Чиста околна среда – Изпълнен проект за събиране и извозване на битови отпадъци в гр. Търговище за около 600 хил. лв.;
- Газификация – изпълнени проекти за над 1,5 млн. лв.;
- Ползотворно сътрудничество с мисия “Лекари без граници” на Швейцарския червен кръст за реализиране на проект за лекарски практики в общината;
- Поетапна реализация на Втори търговски център в кв. “Запад” – базар “Сюрен”, търговски бизнес комплекс “Аида” и др.;
- Рехабилитация на общинската пътна мрежа;
- Изграден междуобщински “Център за регионално развитие”, разработващ проекти по Програми на Европейския съюз;
- Провеждане на политика на развитие и реструктуриране на общинската собственост, насочена към разкриване на нови работни места и финансови приходи. Постоянно заети в общинските дружества - над 550 човека, а чрез други форми на стопанисване и управление на общинската собственост още около 600 души;
- Съхранена и развиваща се образователна мрежа, читалища и други културни институции, работещи за хората;
- В програми за временна трудова заетост с активно общинско участие са привлечени над 3000 безработни;
- Развитие на инфраструктурата – създаване на условия за инвестиране от страна на представители на бизнеса. В приватизираните общински предприятия и обекти постоянно са заети над 900 души.

Стратегическите виждания и конкретните предложения за дейности, които ще се осъществяват през периода 2005-2006 г., представени в Стратегията са:

¹⁸ с.Братово-с.Цветница, с.Росина-с.Дралфа, с.Цветница-с.Лиляк, с.Руец-с.Овчарово

- Старт на проект за строителството на Пречиствателна станция за отпадъчни води на гр. Търговище – около 19,5 млн. евро, по Програма ИСПА – трето тримесечие на 2005 г.
- Изграждане на допълнителна водопроводна мрежа за водоснабдяване на заводите за стъкло на “Тракия глас България” ЕАД – около 1 млн.лв.; Изпълнител -“ВиК Търговище” ООД – 2005 г.;
- Рехабилитация на общинска пътна мрежа – ежегодно;
- Реконструкция и ремонт на “МБАЛ - Търговище” АД – около 1.5-2 млн. евро. – 2005 –2006 г.;
- Продължава битовата газификация на гр. Търговище;
- Републиканска пътна мрежа – по програма на ИА “Пътища”;
- Проект по екотуризъм, съвместно с Община Велики Преслав – 230 хил. евро – в процес на изпълнение;
- Проект по благоустрояване на местността “Парка”, 100 хил. лв. – 2005 г.;
- Проект “Център за обществена подкрепа” – насочен към деца в неравностойно положение – около 1 млн. лв. – 2005 г.;
- Готов проект “Дневен дом за стари хора” в свободен общински сграден фонд. Търси се финансиране – готовност 2005 – 2006 г.;
- Рехабилитация на уличната мрежа в гр. Търговище за достъп до туристически и културни обекти – предоставени проекти за кандидатстване общо за около 500 хил. евро – м. октомври 2005 г. – 2006 г.;
- Проект за водоснабдяване на с. Черковна, към Министерството на екологията – 300 хил. лв. – 2005 г.;
- Създаване на 5 хил. дка нови лозови масиви към “ЛВК Търговище” по Програма “Сапард” – 2005 г.;
- Изграждане на заводи за стъкло на “Тракия глас България” ЕАД – над 200 млн.щ.д. – пуск през 2006 г.;
- През 2005 г. стартираха две нови предприятия на ХВП – за месопреработка и за замразяване на плодове и зеленчуци по Програма “Сапард”.

Областен план за регионално развитие на област Търговище

Разработен е за периода 2000-2006 г. Плановете за действие и програмите за реализация (същевременно отразяващи и приоритетните направления на плана) за периода 2000-2006 г. са: “Развитие на промишлеността и подкрепа на малките и средни предприятия” (6 мерки), “Техническа инфраструктура”, (4 мерки) “Екопроекти” (3 мерки), “Заетост и повишаване качеството на живот на населението” (5 мерки), “Развитие на земеделските и селските райони” (2 мерки), “Дейности с надобластно значение” (2 проекта, включващи община Търговище). Проект с междуобластно и национално значение “Развитие на транспортната инфраструктура на територията на областите Силистра, Разград, Търговище, Сливен, Ямбол по направление “Север-Юг” като алтернативен транспортен коридор на Еврокоридор № 9. Проект с надобластно значение “Подобряване и развитие на транспортната инфраструктура на територията на областите Разград, Търговище и Велико Търново по направление Разград-София”.

Общинската програма за управление на отпадъците, 1998-2002 г., е актуализирана през 2001 г. Тя предвижда поетапно закриване на нерегламентирани и неконтролируеми сметища на територията на община Търговище. Приложени са и скици на картотекираните селски сметища. Разработен е план за действие за периода до 2007 г.

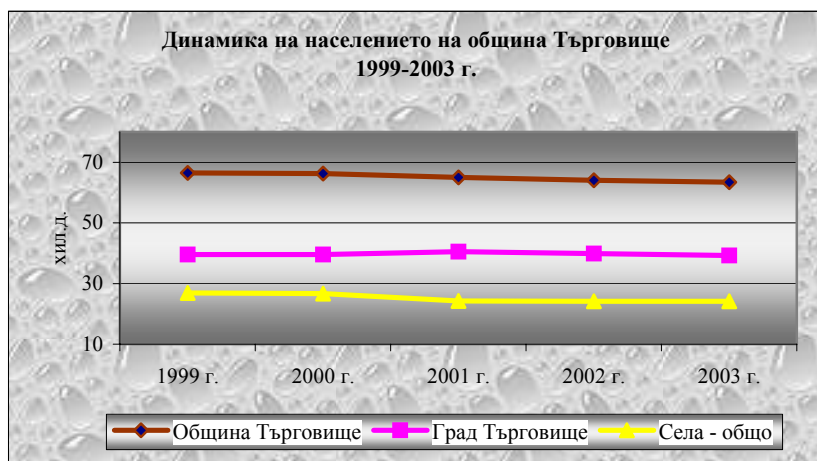
Стратегическа програма за развитие на туризма в община Търговище, 2005-2010 г. В програмата е направен анализ на състоянието и тенденциите в развитието на туризма в общината. Определена е стратегическата цел и дейностите по реализацията ѝ, както и финансовата осигуреност. Предназначението на програмата е да подпомогне развитието на туризма в община Търговище, като създаде концептуални, методологически и планови условия за нейното реализиране. Основните приоритети в програмата са: устойчиво развитие на интегриран туристически продукт, утвърждаване на Търговище като туристическа дестинация с високо качество на инфраструктурата, повишаване на инвестициите в професионалното обучение на заетите в туризма. Връзките на община Търговище на междуобщинско и междуобластно ниво са изявиени във всички сфери на социално-икономическото развитие, тъй като общинският център гр. Търговище е и център на областта.

Въпреки реализираните мерки и проекти, към началото на 2005 г., повечето цели по общинската стратегия още не са постигнати. *Техническа инфраструктура, икономика, основана на знанието, туризъм, образование и професионалното обучение, здравеопазване – това са приоритетите на актуализираната общинска стратегия (2005-2006), които се пренасят в плановия период и на настоящия общински план за развитие(2005-2013).*

1.4. ЧОВЕШКИ РЕСУРСИ

Демографска характеристика

Населението на община Търговище наброява 63382 д. (2003 г.) – 45,9% от населението на областта. През последните 5 г. се наблюдава тенденция на демографско намаление, характерна и за област Търговище, Североизточния район за планиране и Р България. Отрицателен прираст на населението е регистриран както в центъра на общината, така и в селата като цяло. Само в 5 от общо 51 села прирастът е положителен. Най-голямо е намалението в някои от много малките села на общината (Копрец,

Кошничари, Мировец – над -10% средногодишен прираст). Темповете на намаление на населението на община Търговище (-1,2%) са сходни със средните за страната (-1,2%) и по-малки от тези на областта (-1,9%).

В град Търговище е съсредоточено 61,9% (39202 д.) от населението на общината и 28,4% от

населението на областта. Отрицателният прираст на населението на града за периода е минимален, близък до “нулев” (-0,2%), докато за селското население прирастът е -2,7% - близък до този за селското население на страната (-2,6%) и по-нисък от средната стойност на показателя за селското население на област Търговище (-3,0%).

Измененията в броя на населението на общината са свързани с *възрастовата структура*. Разпределението на населението по възрастови групи е по-благоприятно от средните стойности на показателя за областта, района и страната. За периода 1999-2003 г., се очертава постепенно намаление на броят и делът на лицата под 15 г. и от 15 до 64 г. Възрастните хора (на 65 и повече години) нарастват като численост и относителен дял. Съотношението между трите основни възрастови групи за община Търговище (0-14 г.: 15-64 г.: 65+) е

между трите основни възрастови групи за община Търговище (0-14 г.: 15-64 г.: 65+) е

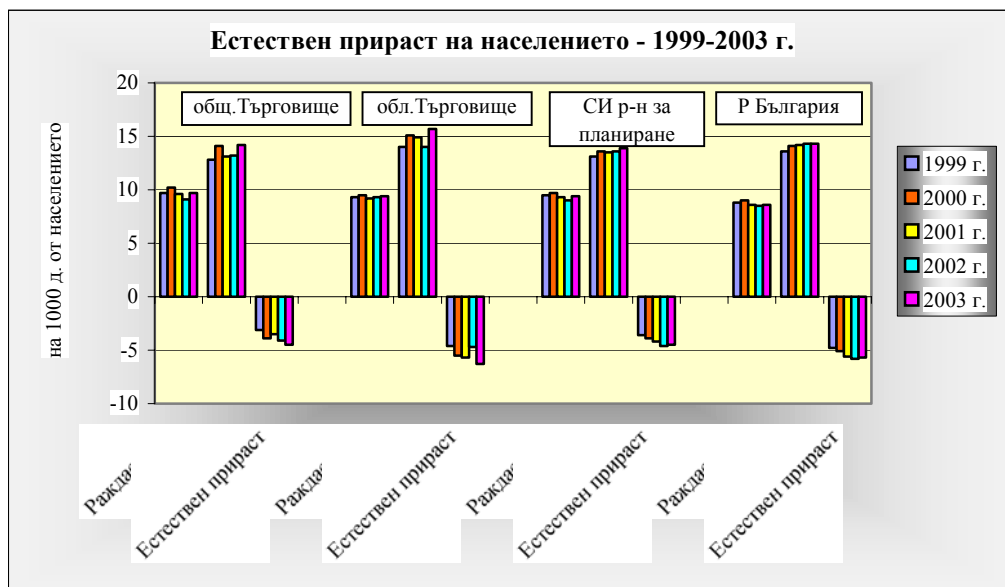
сравнително благоприятно (16,5: 68,6: 14,9%). Делът на младите генерации е по-висок от този на възрастните хора. Различията във възрастовия състав на населението по населени места са значителни. Град Търговище е с благоприятна възрастова структура (с висок дял на контингентите 15-64 г.), и висок дял на младите хора. Възрастовата структура на селското население бележи процес на застаряване, който е по-силно изразен при много малките населени места.

Структурата на населението по пол за община Търговище е сходна с тази на областта и страната. На 100 мъже се падат 105 жени (средно за област Търговище – 104, за Р България - 106). Аналогична е ситуацията за градското и селското население на общината, областта и страната. За периода 1999-2003 г. не са настъпили съществени изменения в тази демографска структура.

Естественото движение е един от основните компоненти, оказващи влияние на динамиката на населението и неговата структура по възраст. През 2003 г. в община Търговище са родени 614 деца. За последните години броят на родените варира в диапазона 600-700 деца.

Коефициентът на раждаемост (живородени деца на 1000 д. от населението) през 2003 г. е 9,7‰ (над средния за областта -9,4‰ и страната - 8,6‰). Тенденцията в развитието на раждаемостта показва нез-

начителни изменения. *Смъртността* е с по-високи стойности от раждаемостта. През 2003 г. умрелите лица в общината са 902 или 14,2 на 1000 д. През последните 5 години смъртността е в диапазона 13-14‰. *Детската смъртност* в община Търговище се характеризира с колебливост. През 2003 г. коефициентът на детска смъртност е 13,0‰ (близка, но малко над средната за страната - 12,3‰ и по-ниска от средната за областта – 19,1‰). *Естественият прираст* на населението на община Търговище е отрицателен. За периода

1999-2003 г. той е в диапазона от -3,1‰ за 1999 г. до -4,5‰ за 2003 г.

През 2003 г. в общината са осъществени 1210 заселвания и 1565 изселвания. *Механичният прираст* е отрицателен (-355 д.). В сравнение с предходните години механичното движение на населението запазва отрицателните си

стойности, което е характерно и за област Търговище.

Важна характеристика на населението е *образователното равнище*. Структурата на населението по образование се наблюдава при преброяванията. За периода между последните две преброявания (1992-2001 г.) е налице абсолютно и относително нарастване на лицата с висше, висше специалист (полувисше) и средно образование в общината, което е характерно за областта, района и страната. Наблюдаваната тенденция на нарастване на високообразованите лица се отнася и за трите съставлящи групата компоненти (висше, висше специалист и средно образование) като тя е по-силно изразена при населението с висше и средно образование. Преобладаващата част от лицата с високо образователно равнище са в центъра на общината – гр. Търговище.

Тенденциите в развитието на населението са: постепенно намаляване на общото население в резултат на отрицателен естествен и миграционен прираст, застаряване на селското население, повишаване на образователното равнище на населението на общината.

Основните приоритети в демографското развитие на общината следва да бъдат насочени към: стабилизиране и запазване на населението; ограничаване неблагоприятните тенденции в демографските процеси, предимно на нето-миграцията; продължаване тенденцията на нарастване на образователното равнище на населението и участието му в различни форми на обучение.

Заетост и безработица

Заетост

През 2003 г. наетите лица по трудово или служебно правоотношение са 16 468 ч.¹⁹, от които 55.9% (9199 ч.) са в частния сектор. Най-голяма заетост осигуряват преработващата промишленост - 31.1%, търговия и ремонт - 13.1%, образование - 10.3%, здравеопазване и социални дейности - 8.1% и държавно управление и отбрана - 6.5%. Частният сектор допринася за 100% от заетостта в рибното стопанство и търговията, 80.5% в преработващата промишленост, 83% в селското стопанство, над 82% в строителството и във финансовото посредничество. Разпределението на наетите лица по сектори на икономиката следва общата тенденция за страната. През 2003 г. секторът на услугите осигурява най-голяма заетост - 55.2% (при средно за страната - 58.1%). Индустриалният сектор е допринесъл за 38.7% от заетостта, при средно за страната - 38.3%, като над 80% от заетостта в сектора се пада на преработващата промишленост. На фирмите от аграрния сектор се падат 5.8% от работните места (за страната - 3.6%).

След влизането в експлоатация на завода за стъкло се очаква да бъдат разкрити 700 нови работни места, което ще доведе до повишаване на заетостта в общината с около 4%. Положителен фактор в развитието на икономиката се явява включването на общината в Списъка за нулева ставка данък печалба по Закона за корпоративното подоходно облагане.

Безработица

Преструктурирането на икономиката е основен фактор, влияещ върху обхвата и структурата на безработицата. Област Търговище е сред общините с високо равнище на безработица. Тревожен факт е продължителното запазване на това високо равнище. Въпреки че от 2002 г. насам се забелязва тенденция на непрекъснато намаление, за периода 2001-2004 г. тя се задържа трайно със стойности около 1.7-1.8 пъти над средните за страната и около 1.3-1.4 пъти над средните за Североизточния район. След високото ниво от 31.12% през 2001 г., безработицата в общината плавно намалява до 22.81%²⁰ през 2004 г. (при 12.67% за страната). Спрямо предходната година, тя е намаляла с 3.3 пункта. Средногодишният брой на регистрираните безработни през 2004 г. е 6 939.

¹⁹ Данни на ТСБ

²⁰ Данни на Агенция по заетостта

Голяма част от младежите, завършили образованието си, не могат да се реализират на трудовия пазар и да започнат работа по придобитата от тях специалност. Делът на младите хора (до 29 г.) е 26.5%, (за областта - 25.6%, за страната - 26.4%). Продължително безработните лица (с регистрация над 1 година) са 66.1% (68% за областта, 53.9% за страната). Делът на безработните жени е по-висок от този на мъжете - 52.2%²¹. Около 55% от продължително безработните също са жени. През 2004 г. се забелязва нарастване на относителните дялове на безработните лица от възрастовите групи от 35-39 години и над 55 години, като най-голямо е при лицата от най-горната възрастова група (над 55 години) - 2.43 пункта. Към 31.12.2004 г., професионалната структура на регистрираните безработни лица в общината очертава тенденцията на висок и устойчив относителен дял на лицата без квалификация, следвани от тези с работнически професии. Делът на лицата без квалификация е 68.2%, на специалистите е 11.2% от всички регистрирани, а на тези с работнически професии - 20.6%. В сравнение със същия период на 2003 г., се наблюдава повишаване на нивото на регистрираните лица без квалификация с 3.2 пункта, докато този на лицата с работническа професия се понижава с 1.8 пункта, а на специалистите - с 1.5 пункта. От общия брой на регистрираните безработни, най-висок е относителният дял на тези с основно образование - 48.55% и с начално и по-ниско образование - 20.62%. Лицата без квалификация и образование съставляват най-голямата част от продължително безработните и регистрираните над два пъти в Бюрото по труда. Те се оформят като рискова група, чиято единствена реализация за сега е включването им в националните програми за заетост или по някои от насърчителните мерки по Закона за насърчаване на заетостта.

При сравняване с предходни периоди, се наблюдава запазване тенденцията на най-висок относителен дял на регистрираните лица за първи път (40.74%). Това е резултат от непрекъснатите структурни промени в икономиката, спад в производството и ограничения брой разкриващи се работни места. Голямото текучество в някои отрасли (шивашка промишленост, услуги, търговия) и сезонната заетост в строителството и селското стопанство водят до увеличаване на регистрираните над 2 пъти лица (35%).

Към 31.12.2004 г. преобладаващата част от безработните (66.8% от всички регистрирани) са с продължителен престой на трудовата борса, което е резултат от крайно ограниченото предлагане на свободни работни места от страна на работодателите. Най-голям е делът на безработните лица с регистрация над 2 години - 52.3%, а тези от 1 до 2 години са 14.5%. Сравнението със същия период на 2003 г., показва значително нарастване на групата на лицата с продължителност на регистрация над 2 години с 6.57 пункта.

Най-голям брой безработни са регистрирани от сектор услуги - 36.7%. Лицата с прекратени трудови правоотношения от сектор индустрия са 26.62%, а от аграрния - 11.08%. По-голямата част от регистрираните лица са от частния сектор - 54%. Основен източник на безработица са съкращенията в селското стопанство, търговията, строителството и др., т.е. дейности, засегнати в най-голяма степен от общата икономическа стагнация, с преобладаващ сезонен характер и от фирми с продължаващо реструктуриране, което води до периодичност при освобождаване и назначаване на работници. Нестабилният частен сектор, липсата на законова основа за стимулиране на дребния и средния бизнес и сезонният характер на производството са основен източник на безработицата в общината.

През отчетния период, изходящият поток обхваща 7457 лица. От тях 3615 са постъпили на работа - 48.5%. Сравнено със същия период на 2003 г., относителният дял на лицата, постъпили на работа се е увеличил с 3.53 пункта. Увеличава се мобилността на търсещите работа лица, т.е. започване на работа извън общината, а също така и по междуправителствени спогодби.

Обявените свободни работни места общо на първичния и вторичния трудов пазар през 2004 г. са 5037 (с 8% повече спрямо 2003 г.). Обявените свободни работни места на първичния трудов пазар са 3865 (76.7% - с 2.5 пункта повече от 2003 г.), а по програми за

²¹ Данни на Дирекция "Бюро по труда" - Търговище

заетост - 1172 (23.3% - намаление с 2.5 пункта). Най-много са заявените работни места от фирми в шивашката промишленост, строителството и селското стопанство. Големият брой работни места, обявени в селското стопанство и строителството са в резултат на сезонния характер на дейността, а работните места в шивашката промишленост са свързани с голямото текучество на персонала. Все по-често работодатели от други общини обявяват работни места в общината. Образователната структура на заявените работни места се определя от повишеното търсене на неквалифициран труд в общината - 79.77% от обявените свободни работни места са за лица без специалност и професия, за лица с работнически професии - 4.8%, за специалисти - 15.43% и за специалисти с висше образование - 7%. От частния сектор са обявени 3190 места (63.3%).

От изброеното по-горе могат да се направят следните изводи за състоянието на безработицата, предлагането и търсенето на трудовия пазар в община Търговище:

- Трайно задържане на високо равнище на безработица - 1.7-1.8 пъти над средните стойности за страната;
- Ниско образователно равнище и липса на специалност и квалификация в преобладаваща част от регистрираните безработни - 69.2%;
- Много висок дял на продължително безработните лица и увеличаване дела на тези с регистрация над 2 години;
- Многократно регистриране на безработните в бюрата по труда, обусловено от: голямото текучество в шивашката промишленост, търговията и услугите; сезонната заетост в строителството и селското стопанство; незавършилото преструктуриране в някои фирми;
- Ограничено търсене на труд от работодателите и значително по-високо предлагане на работна сила;
- Сезонен характер на търсене на работна сила;
- Над 79% от обявените СРМ са за лица без специалност и професия.

Действия на пазара на труда

Увеличаването на трудовите ресурси и повишаването на тяхната икономическа активност се налага, както поради създадените се неблагоприятни демографски тенденции, така и поради необходимостта от постигане на устойчив икономически растеж и по-добри условия на работа и живот. За да се постигне по-стабилно снижаване на равнището на безработица в общината е необходимо да се предприемат действия за запазване и увеличаване на заетостта, повишаване пригодността за заетост и интегриране на неравнопоставените групи на пазара на труда.

Най-голямо значение за увеличаване на заетостта и намаляване на безработицата е създаването на работни места в реалния сектор, което е в пряка зависимост от провежданата икономическа политика и състоянието на стопанската среда. С цел трайно решаване на проблема с неравновесието в пазара на труда, изразяващо се в ограничено търсене на работна сила при значителен процент на безработица, е необходимо усилията и средствата да се съсредоточат за генериране на заетост във всички възможни направления (държавен и частен сектор, големи инвеститори, малък и среден бизнес). В същото време, при ниското търсене на труд, шансовете за заетост на лицата в неравностойно положение на пазара на труда намаляват още повече.

Действията по отношение на намаляване на безработицата трябва да се реализират в две основни направления - *превантивни* (обучение на безработни и заети) и *защитни* – мерки, насърчаващи работодателите да наемат на работа лица в неравностойно положение. От голямо значение са превантивните действия, които целят хората, останали без работа, да не изпаднат в състояние на трайна безработица и оттам - до необходимостта от социално подпомагане. Важно условие за подобряване на качеството на упражнявания труд е повишаването на пригодността на работната сила за заетост чрез усъвършенстване на нейната квалификация и привеждането ѝ в съответствие с изменящите се изисквания на

търсенето на труд в икономика, основана на знанията. Това ще доведе до повишаване на потенциала ѝ и ще създаде трайни предпоставки за устойчив икономически растеж.

Прилагането на превантивни и активни мерки на пазара на труда трябва да обхване всички социални групи с особена подкрепа за най-рисковите групи - дълготрайно безработните, младежите без трудов опит или без образование и професия, безработните с ниско или без образование и без квалификация, хората с увреждания. Борбата с безработицата изисква широкообхватни мерки за взаимна подкрепа на икономическата, социалната политика и политиката по заетостта. Инструмент на тази политика са регионалните и местните програми за заетост, съобразени и с националните програми за заетост. От особено значение за ефективността и ефикасността на тези програми е привличането на местните организации на работодателите при изготвянето и реализацията на проекти в областта на пазара на труда и използване потенциала на работодателските организации и местния бизнес за оказване на консултантски, образователни и други услуги, свързани с дейностите по заетостта.

Състоянието и тенденциите на трудовия пазар в община Търговище дава основание да се очертаят следните основни действия за реализиране на политиката по заетостта:

- Партньорство със заинтересованите институции в общината за реализирането на мероприятия за увеличаване заетостта в различни области, съобразени с конкретните икономически и социални условия на територията на общината, както и за извършване на общополезни дейности, които ще обновят облика ѝ и ще имат добър социален ефект.
- Информиране на работодателите и безработните лица за политиката по заетостта, регламентирана в Националния план за действие по заетостта;
- Усъвършенстване на системата за работа с работодателите, с цел максималното им обхващане и насърчаване за използване на предлаганите от ДБТ услуги по заетостта, съобразно ситуацията на пазара на труда;
- Успешно прилагане на новия процесен модел в дейността на ДБТ, с цел повишаване качеството на обслужване както на търсещите работа лица, така и на работодателите;
- Усвояване на нови техники и методики за работа, насочени към всеобхватно и качествено обслужване на търсещите работа лица.

Доходи, жизнен стандарт

Средната работна заплата в община Търговище през 2003 г. е 2854 лв., като в общественния сектор е по-висока (3527 лв.), отколкото в частния (2313 лв.). Тя е с 13% по-ниска от средната заплата за страната и с 8% по-висока от тази за областта. Най-високи са възнагражденията в отраслите финансово посредничество - 5772 лв., снабдяване с електрическа и топлинна енергия и държавно управление и отбрана, а най-ниско - в рибно стопанство - 1534 лв., хотелиерство и ресторантьорство и операции с недвижимо имущество и бизнес услуги. Разликата между най-ниската и най-високата работна заплата е 3.8 пъти, между средната и най-ниската е почти 2 пъти. Заплащането в общественния сектор е по-високо средно с 52% отколкото в частния, като за някои отраслови сектори то е над 2 пъти по-високо.

Социално подпомагане

През последните години е преодоляна негативната тенденцията към непрекъснато увеличаване на броя на подпомаганите лица. Благодарение на националните програми за заетост, броят на подпомаганите лица в трудоспособна възраст от 2002 г. до 2004 г. непрекъснато намалява (2002 г. - 2674 човека, 2004 г. - 2475 ч.), докато при лицата в нетрудоспособна възраст тенденцията е техният брой да се увеличава (през 2004 г. - 2.7 пъти повече в сравнение с 2002 г.).

Социалните услуги в обичайната домашна среда се предоставят от Домашен социален патронаж. От него се извършват социални услуги по домовете на: лица в пенсионна възраст и хора с увреждания с определена първа или втора група инвалидност. Броят на обслужваните възрастни хора през последните три години се е увеличил 1.6 пъти. Основната част от лицата, ползващи услугата, са съсредоточени в гр. Търговище, където техният брой е 240, а останалите 220 са по селата.

През следващите години е възможно да се създаде извършване на социална услуга в обичайна домашна среда чрез обществена трапезария. Нейната работа трябва да бъде организирана на принципа – заплащане на продуктите и направените разходи за приготвяне на храната да бъде от спонсори, а общината да поеме разходите по издръжката на обслужващия персонал.

Особено място в социалните услуги на общината заема Домът за деца и младежи с умствена изостаналост “Св. Мина” – с. Стража. Материално-техническата база на дома е в незадоволително състояние. Основните направления, по които трябва да се работи са:

- Подобряване на битовите условия, външния и вътрешен облик на дома;
- Подобряване на грижата за децата чрез: подобряване на битовите условия; разработване и предоставяне на нови алтернативни форми на социални услуги в рамките на институцията;
- Изграждане а “защитени жилища” за лицата, навършили 18-годишна възраст, напускащи ДДМУИ “Св.Мина”, с.Стража, с цел изваждането им от специализирани институции, където могат да водят нормален и пълноценен начин на живот с подкрепата на професионалисти.

Осъзнати и доказани потребности в системата на социалното подпомагане в общината са и:

- Реализиране на програма за социални жилища (поради липса на свободни общински жилища и наличие на бездомни домакинства);
- Откриване на дом за временно настаняване (за крайно нуждаещи се лица и семейства);
- Ремонт и модернизация на приюта в гр.Търговище;
- Въвеждане на социална услуга в общината – “личен асистент” (като компонент от национална програма “Асистенти на хора с увреждания”);

Образователна инфраструктура

В общината функционират 87 учебно-възпитателни заведения – 33 в града и 54 в селата. Училищната мрежа включва 41 училища. В града има 17 училища: 1 начално, 5 основни, 3 средни общообразователни, 1 профилирана гимназия, 5 професионални гимназии²², 2 специални училища, от които едното е с професионална подготовка за деца с увреден слух. В селата функционират 24 училища: 6 начални, 17 основни и 1 специално (помощно).

Училищната мрежа е допълнена и с 4 извънучилищни педагогически учреждения²³, удовлетворяващи интересите и потребностите на децата в свободното време. Целодневните детски градини са 42 с 93 групи, от които 12 градини с 58 групи в града и 30 градини с 35 групи в селата.

В учебно-възпитателните заведения се обучават 11 227 деца и ученици (9377 в училищата и 1885 в детските градини). В 24 училища има целодневна организация на обучение – 1350 ученика са обхванати в 54 полуинтернатни групи.

Негативните тенденции, проблемите и потребностите на образователната система в общината могат да се обобщят в следното:

²² Професионално-техническа гимназия, Професионална гимназия по икономическа информатика, Професионална гимназия по земеделие, Професионална гимназия по туризъм и хранително-вкусови технологии и Професионална гимназия по електротехника и строителство.

²³ Център за работа с деца, Школа по изобразителни изкуства, Ученическа спортна школа и Център за ученическо техническо научно творчество.

- За периода 1995-2004 г., броят на учениците в общината е намалял с 2812 (23%)²⁴;
- За същия период, децата в детските градини са намалели с 1225 (39,8%)²⁵;
- Увеличава се броят на маломерните и слети паралелки²⁶;
- Намалява броят на децата, обхванати в целодневна организация на обучение²⁷;
- Увеличава се броят на незаписаните и отпаднали ученици (от 251 през 1995 г., на 319 през 2004 г);
- Увеличава се броят на децата, непродължаващи образованието си след 8 клас;
- Сериозни проблеми с интегриране на малцинствените групи в образователния процес, ниско равнище на владеене на български език, затруднения в овладяване на образователния минимум;
- Намалява обхватът от професионални области на образование и съответните специалности и професии, изучавани в професионалните гимназии, несъответствие между профилите на професионалното образование в общината и търсенето в пазара на труда;
- Дефицитно финансиране, позволяващо само оцеляване на системата на много ниско равнище, без условия за качествено развитие;
- Поляризация на училищата – “елитна група” и посредством, “оцеляващи” училища;
- Физически и морално остаряла материално-техническа база - учебна среда, компютърна и размножителна техника, спортна база, дидактически средства, литература.

Част от решаването на тези проблеми зависи от подобро училищно управление, но ядрото на проблемната картина изисква цялостна, целенасочена регионална политика по създаване на стимулираща среда, целево финансиране, хора с капацитет, механизми за взаимодействие.

Инфраструктура на здравеопазването

Здравеопазването в общината е осигурено с добре развита мрежа от лечебни заведения за болнична и извънболнична помощ. Статистическата осигуреност за 2003 г. с болнични легла е 64.5/10000 жители, с лекари - 37.2 /10000 и стоматолози - 7.6/10000 (при средно за страната: лекари - 36/10000 и стоматолози - 8.3/10000). В общината има регистрирани 35 общопрактикуващи лекари (5.5/10000). Осигуреността по този показател е по-ниска от средната за страната - 6.7/10000.

Общината разполага с две лечебни заведения за болнична помощ : МБАЛ –Търговище “ АД (с 51% държавно участие) и СХБАЛ “ Папуров “ ООД - 100% частна болница.

Останалата част от мрежата на здравеопазването (лечебни заведения за извънболнична помощ, медицински центрове, лаборатории и др.) е представена от:

Заведения	брой
Индивидуални практики за първична медицинска помощ	19
Индивидуални практики за първична стоматологична помощ	47
Групови практики за първична медицинска помощ	4
Групови практики за първична стоматологична помощ	3
Индивидуални практики за специализирана медицинска помощ	62
Индивидуални практики за специализирана стоматологична помощ	2
Медицински центрове	7

²⁴ През 1995 година в учебните заведения са учили 12189 ученика, а през 2004 година – 9377.

²⁵ През 1995 година 3075 деца са посещавали детска градина, а през 2004 година – 1850, или намаление от 1255 (39,8 %)

²⁶ През 2000 година в общината функционират 61 маломерни и 18 слети паралелки, а през 2004 година 84 маломерни и 36 слети паралелки.

²⁷ През 1995 година в 156 групи са обучавани 3188 ученика (32,8%), а през 2004 година – 54 групи с 1350 ученика (19,3%).

Диагностично – консултативни центрове	2
Медико-технически лаборатории	10
Медико–диагностични лаборатории	6
Хосписи	2
Аптеки	24

Основните проблеми в сферата на болничната помощ са: недостиг на средства, незадоволително състояние на сградния фонд, стара апаратура, невъзможност да се отделят целеви средства за ремонти и закупуване на нова.

Основните количествени и качествени показатели, характеризиращи дейността на болниците (използваемост на леглата, среден престой, оборот на леглата, брой лекувани), се подобряват през последните години. Сериозен проблем остава навременното осигуряване на здравна помощ в отдалечените села и тези без лекарски практики. В допълнение, достъпът до здравни услуги е проблем за голяма група лица без здравно осигуряване. Общината не разполага с нормативни документи и финансови инструменти за решаване на този проблем, но би трябвало да потърси свои решения.

Вижданията на Районния център по здравеопазване за подобряване на здравното състояние на населението, здравните услуги и материално-техническата база, се свеждат до следните мерки и действия:

- Подобряване на материално-техническата база, доставяне на окомплектовано модерно оборудване на всички общински лечебни бази;
- Стандартизиране на диагностиката и въвеждане на нови методи на лечение;
- Увеличаване възможностите за договаряне на по-голям брой клинични пътеки, от там и по-добро финансово състояние на болниците и на персонала;
- Поддържане квалификацията на кадрите, увеличаване на мотивацията им за предоставяне на качествени услуги;
- Изграждане на единна информационна система в здравеопазването;
- Изграждане на нови, съвременни лечебни заведения с по-висок комфорт (за лекари и пациенти) и качество на здравните услуги;
- Решително подобряване на превантивното здравеопазване чрез действия на широки социални партньорства (община, неправителствени организации, здравни заведения, бизнес):
  - ✓ възстановяване на училищни лекари и стоматолози на издръжка на общината, които да провеждат профилактиката, ваксинациите, превенцията на зависимостите;
  - ✓ създаване на селищна среда, достъпна за хора с увреждания (двигателни и сензорни);
  - ✓ възможност за масово използване на общински спортни съоръжения и бази, популяризиране и стимулиране на здравословен начин на живот;
  - ✓ преодоляване на сравнително ниската информираност на населението относно техните права - създаване институцията “застъпник на пациентите” (омбудсман).

Решимостта на изведените проблеми и реализуемостта на предложените мерки са в тясна зависимост от социално-икономическия статус на населението. Общото здравно състояние и качеството на медицинското обслужване имат реален шанс за осезателно подобряване само в среда с активна икономика, висока заетост и доходи, благоустроена селищна среда и съхранена екология.

В настоящия момент, от изключително значение е провеждането на общинска политика за намаляване броя на здравно неосигурените лица, особено в селата. Подобряването на материалната база на лечебните заведения, транспортното обслужване на населените места, предлагането на атрактивни битови условия за медицински специалисти, биха допринесли за привличане на лекари в непривлекателните райони на общината.

Спорт

Традиционно развиваните видове спорт в община Търговище са борба, бокс, стрелба, акробатика, спортна и художествена гимнастика, хандбал, баскетбол и ориентиране²⁸. Както навсякъде в страната, дефицитното финансиране на спортните клубове е сред основните проблеми. Голяма част от клубовете са кадрово и организационно необезпечени. Често основните им усилия са насочени към търсене на средства. Това оказва негативно влияние върху дисциплината, учебно–тренировъчния процес и възстановяването на спортистите. С малки изключения, не е обезпечена и издръжката на най-добрите състезатели. Това води или до ранно отказване от спорта, или до “миграция” в големите градове с по-богати клубове.

Хроничните финансови дефицити са в основата на лошото състояние на повечето от съществуващите спортни бази, амортизирани и недостатъчни съоръжения и екипировки, малко спортни изяви и професионални клубове. “Порочният кръг” се затваря в проста формула: липса на средства – нефункциониращи спортни обекти – липса на интерес от спортните клубове.

Спортната дейност се организира предимно в училищата (в тяхната спортна база), но календарът на спортните прояви (състезания, турнири) е беден. Това силно ограничава масовия интерес към спорта и спортната кариера. Както и в спортните клубове, квалификацията на треньорите са недостатъчно. Изоставането на спорта в общината е осезателно както в масовата/любителската му форма, така и в професионалната.

Насоките за възстановяване и развитие на спорта в общината са:

- Възстановяване и модернизация на спортните бази;
- Изграждане на закрит плувен басейн;
- Изграждане на многофункционална представителна спортна зала;
- Осигуряване на достъп на хората с увреждания до спортните бази;
- Организиране на акции за спонсориране и съпътстващи инвестиции в спортни съоръжения;
- Възстановяване на ученическите спортни школи;
- Възстановяване на спортния диспансер;

Младежки дейности

Проблемите на младите хора, тяхната реализация и мястото им в обществения живот са сред приоритетите на община Търговище и обуславят необходимостта от създаването на дългосрочна младежка политика в региона.

Проблемите сред младите, будещи най-сериозна тревога са:

- Увеличаващ се брой на младежите, употребяващи алкохол и наркотици;
- Нарастващо разпространение на полово предаваните болести поради липса на полова култура;
- Отлив от спорта и туризма;
- Отлив от културните събития;
- Социална демотивация, апатия.

От своя страна, младите хора разкриват неудовлетворението си към общината от липсата на прозрачност при вземане на решения, засягащи тяхното образование, трудова заетост, здраве и гражданско участие. Съществува необходимост от ориентиране към потребностите на младите хора, от създаване на центрове за младежки услуги, информация и консултации.

²⁸ Регистрираните спортни клубове са: СКБ-Кик бокс "Светкавица", СКБ и самбо "Олимпиец", СКСС "Светкавица", СКСГА "Светкавица", СКХГ "Алегро", СК "Торнадо-М", БК "Светкавица", БК "Светкавица", КО "Вариант 5", СК "Торнадо".

Насоки за развитие на младежките дейности

- Създаване на условия за задържане на младите хора в общината, за изграждане на пълноценни житейски кариери;
- Разнообразяване на възможностите за младежки дейности (в т.ч. ориентирани към младежи в неравностойно положение);
- Изграждане на центрове за младежки услуги (информация, консултации, партньорство);
- Разработване и прилагане на програми за ранна професионална ориентация, квалификация и преквалификация;
- Обучение в умения за разработване на проекти с младежка насоченост.

Инфраструктура на културата

Средища на културното развитие и духовното обогатяване на населението в общината са музеен комплекс, два театъра, художествена галерия, 40 читалища, множество библиотеки, религиозни домове и други културни институции.

Музейният комплекс е развит в началото на възрожденския квартал Вароша, в близост до центъра на гр.Търговище. Състои се от пет реставрирани и адаптирани старинни сгради от XIX и XX век. В три от тях са настанени постоянни експозиции - обща историческа (в сградата на училище "Свети Седмочисленици"), археологическа (в сградата на училище "Хаджи Руси") и етнографска (в Хаджи Ангеловата къща). Богатият фонд на историческия музей съхранява 30000 веществени и документални паметници от неолита до наше време. Комплексът се допълва от две къщи – музеи – на Никола Симов–Курото (знаменосец на Ботевата чета) и проф.Никола Маринов – всепризнат акварелист.

В Търговище функционират два *театъра* - драматичен (две зрителни зали - с 500 и с 90 места) и куклен театър (със 125 места). Базата е общинска собственост и е предоставена за управление и стопанисване от театралите.

Художествената галерия "Никола Маринов" в град Търговище съхранява най-големият фонд от акварели в страната. Галерията разполага с три зали с обща площ 3000 м2. Най-ценната колекция е запълнена от акварелите на проф.Никола Маринов. Огромна роля за попълване на фонда на галерията, изиграват традиционните общи художествени изложби "Акварел" и Международният пленер за акварел (носител името на най-големия български акварелист - проф. Никола Маринов).

Читалищата са "капилярите" на мрежата от културни институции. Функциониращите в общината към 2003 г. наброяват 40 (по 0,63 на 1000 жители). В тях творят десетки любителски състави за деца и възрастни. Водещо в общината е Образцово народно читалище "Напредък", основано през 1864. В него се развиват балетна формация "Търговище", групата за стари градски песни "Златни зари", хор "Родна песен, детска вокална група "Славейче", детска музикална школа "Добри Христов", клубно - кръжочна дейност. Читалищната материална база е в *незадоволително състояние*, особено в селата.

Сред *библиотеките* се откроява "Петър Стъпов", гр. Търговище. Разположена е в модерна база, разполага с 6 читални и предлага близо 330 хил. тома литература. Изпълнява функциите на съвременен граждански и информационен център със собствена компютърна мрежа.

Други културни институции:

- В своя самостоятелна база са настанени представителства на почти всички творчески съюзи²⁹;
- Център за работа с деца–Търговище- към него работят представителен хор и детски танцов ансамбъл;

²⁹ Съюзът на учените в България, Дружеството при Съюза на писателите, Дружеството при Съюза на архитектите в България, Дружеството при Съюза на журналистите, на художниците, на музикалните дейци

- Център за младежки дейности и инициативи–Търговище – общинска структура, създаваща широк спектър от възможности за младежки дейности;
- Школа за изобразителни изкуства –Търговище – освен висока успеваемост в специализираните училища и ВУЗ, нейните възпитаници са носители на големи награди от международни конкурси в Япония, Италия, Полша, Македония, Чехия, Германия.

Културни събития

Общината е авторитетен и активен културен център. Търговище е домакин на редица традиционни национални прояви: празници на женските и девическите хорове, театрален фестивал “Дни на големия театър в малкия град”, международен фестивал на професионални спектакли за деца “Вълшебната завеса”. Принос в културния календар на общината имат изявите на професионален фолклорен ансамбъл “Мизия”, музикално-танцова школа “Рождество Христово – ЛВК”, детски танцов ансамбъл “Търговище”, ансамбъл “Демет”, балетна формация “Търговище”, балет “Вега”. Над 100-годишна е традицията на хоровото пеене в града. С отличия в национални и международни конкурси са камерен хор “Златна лира”, смесен хор “Родна реч”, детски хор “Бончо Бончев”. Общински духов оркестър “Търговище” е домакин на фестивал с международно участие.

1.5. СТОПАНСКИ СЕКТОР

1.5.1. Развитие на икономиката - тенденции, процеси, проблеми

След труден период на развитие през 90-те години на миналия век, икономиката на община Търговище започва да се възстановява. От 2000 г. се очертават някои положителни тенденции, градящи реалните перспективи на общината постепенно да излезе от икономическия спад и да възстанови ролята си на един от икономическите центрове на Североизточния район. Позицията и на опорен център на областта, ще позволи на Търговище да разпространява “съживяващи” икономически импулси към съседните общини.

По данни на Териториалното статистическо бюро, през 2003 г. в производствено-икономическия комплекс на община Търговище има 1724 функциониращи стопански единици, които са реализирали 290 952 лв. нетни приходи от продажби, формиращи 60,3% от тези на областта. В икономиката на общината са ангажирани 16468 наети лица, т.е. 55% от наетите в областта.

Промените в обществения и икономическия живот съществено измениха картата на работещите фирми в общината. Почти са заличени традиционните индустриални производства и големите заводи. Те се оказаха неконкурентоспособни да устоят на динамиката на пазара. В следствие на това, през последните години нетните приходи от продажби показват променлива динамика. От 2000 г. нетните приходи на жител се увеличават, но през 2003 г. отново се отбелязва спад.

Нетните приходи от продажби на предприятията на един жител за 2003 г. в община Търговище са над два пъти по-малки от тези за страната и за Североизточния район за планиране, но са най-високи в областта. Динамиката в тяхното развитие показва, че общината до 2003 г. бавно преодолява кризата и показва променливи темпове на нарастване и спадане на този показател. Дори когато се отбелязва слаб растеж, той е символичен и доста по-нисък от средния за страната през този период.

Нетни приходи от продажби на предприятията на един жител (лв.)

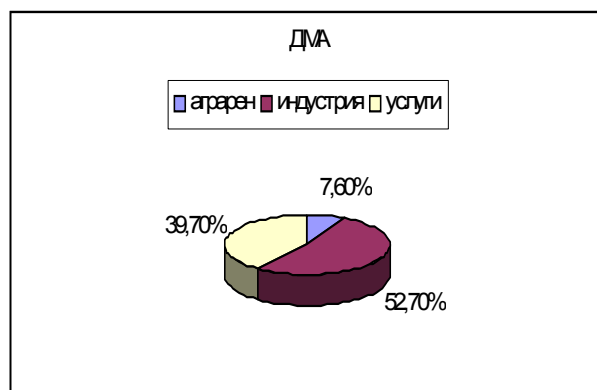
	2000	2001	2002	2003
България	7.73	8.90	10.11	11.17
Търговище	4.31	4.47	4.72	4.59

Източник: ТСБ - Търговище

Променливостта на икономическите показатели отчасти се дължи на териториалните промени в общината, към която през 2001 г. се присъединяват 10 населени места (села). Само 4,7% от приходите в общината са отчетени в селата, където са 5% от дълготрайните материални активи в икономиката. Главната причина за това е неравномерното териториалното разпределение на икономическите дейности (съсредоточаването им главно в града).

Отраслова структура на икономиката

Индустрията формира 46,6% от нетните приходи и 52,7% от ДМА в община Търговище, услугите 46,4% от нетните приходи и 40% от ДМА. Делът на аграрния сектор 7% от приходите и 7,6% от ДМА.

Концентрирането в община Търговище на 73,6% от нетните приходи на областната индустрия и на 64,3% от ДМА в индустрията на областта през 2003 г. я определя като основното промишлено ядро в областта, но потенциалът на това ядро е все още много слабо експониран и с ниски резултати на икономическа реализация.

Разпределението на наетите лица в общината е близко до средното за страната. Най-голяма заетост през 2003 г. се създава от сектора на услугите - 55%. Индустриалният сектор (промишленост и строителство) е допринесъл за 39% от заетостта, при средно за областта – 37.1%. На селското стопанство се падат 6% от работните места.

Коефициентът на заетост в общината е нисък - 31.1%, при среден за страната 52.5%. Структурата на заетостта е представена предимно от бюджетна заетост. Само 55.9% от наетия персонал е в частния сектор, като този дял показва все още ниската степен на развитие на индустриалния сектор и разкриване на работни места в него. В частния сектор на услугите преобладават заетите в “търговия, ремонт и техническо обслужване” – 23.5%. В град Търговище са заети около 92% от заетите в общината, което е тревожна тенденция. Има основание да се смята, че заетостта в селското стопанство е по-висока, но поради селскостопанските производители не са регистрирани и тази заетост в селата не се отчита официално.

Относителен дял на наетите лица в икономиката през 2003 г. в %

	Аграрен сектор	Индустриален	Услуги
Община Търговище	6%	39%	55%
Област Търговище	8%	37%	55%
Р България	4%	38%	58%

Източник: ТСБ – Търговище

От данните в горната таблица прави впечатление, че структурата на заетост на общинската икономика почти съвпада с тази на областта, тъй като тя основно се формира от показателите на развитие на община Търговище, и е близка до средната за страната. В същото време, диверсификацията на икономиката в общината и областта е все още ниска, което е показател на нейната неустойчивост и необходимост от последващи процеси на реструктуриране и подкрепа за нейното развитие. До 2003 г. липсват структуроопределящи предприятия, които да оформят облика на общинската икономика.

Структура на стопанските единици

През 2003 г., броят на стопанските единици е нараснал с 8,8% в сравнение с 2002 г. и съставлява 55% от общия им брой в областта. 51,9% от фирмите са в “Търговия и услуги”, а 13,4% в промишлеността.

Структура на регистрираните фирми по отрасли

Отрасъл	%
Промишленост	13.4
Строителство	2.7
Селско и горско стопанство	5.1
Транспорт	10.2
Търговия и изкупуване	51.9
Други отрасли на материалното производство	1.3
ЖКС и битово обслужване	2.1
Наука и научно обслужване	0.1
Образование	4.7
Култура и изкуство	2.5
Здравеопазване, социално осигуряване	1.8
Финанси, кредит и застраховка	1.1
Управление	2.7
Други отрасли на непроизводствената сфера	0.4

През 2003 г., малките и средни предприятия са 98% от общия брой. Те формират 76.7% от нетните приходи в общината за 2003 г.³⁰ Гъстотата им е 21.5 при 25.0 за страната. Причини за по-малката гъстота на фирмите в сравнение със средната за страната са недостатъчно добре развитата инфраструктура и демографският отлив на икономически активното население.

Малкият и среден бизнес е резултат от протичащите процеси на структурната реформа. Дейността на МСП основно е насочена в сферата на търговията и услугите, промишлеността, транспорта и селското стопанство. Макар и слабо изразена като тенденция, редица представители на МСП в общината се утвърждават като сериозни пазарни субекти и в други сфери на стопанството – електрониката, хранително-вкусовата промишленост, строителството, дървообработването и др. Като сериозен недостатък на дейността му може да се посочи липсата на достатъчно предприемачески опит, на квалифициран персонал в областта на икономиката и управлението и на средства за

³⁰ Данни на ТСБ Търговище

инвестиции в производството. Много от съществуващи МСП не използват потенциала си за иновации, защото не разполагат с висококвалифициран персонал за разработване и въвеждане на нови технологии с цел повишаване обема и качеството на продукцията.

Основни показатели за стопанските единици според броя на заетите

	2001 г.		2002 г.		2003 г.	
	Брой	Нетни приходи от продажби - (хил. лв.)	Брой	Нетни приходи от продажби - (хил. лв.)	Брой	Нетни приходи от продажби - (хил. лв.)
Всички единици	1537	295536	1585	304037	1724	290952
<i>Микро до 10 заети</i>	1395	98155	1434	106837	1559	113021
<i>Малки от 11 до 50 заети</i>	113	64243	120	66334	135	79797
<i>Средни от 51 до 100 заети</i>	15	20195	14	21640	13	30542
<i>Междинна от 101 до 250</i>	8	62732	11	62758	10	22013
<i>Големи с над 250 заети</i>	6	50211	6	46468	7	45579
	2001 г.		2002 г.		2003 г.	
	% от общия брой	% от общите нетни приходи	% от общия брой	% от общите нетни приходи	% от общия брой	% от общите нетни приходи
<i>Микро до 10 заети</i>	90,80%	33,20%	90,50%	35,10%	90,40%	38,80%
<i>Малки от 11 до 50 заети</i>	7,30%	21,90%	7,50%	21,80%	7,80%	27,40%
<i>Средни от 51 до 100 заети</i>	1,00%	6,80%	0,90%	7,20%	0,80%	10,50%
<i>Междинна от 101 до 250</i>	0,50%	21%	0,70%	20,60%	0,60%	7,60%
<i>Големи с над 250 заети</i>	0,40%	17%	0,40%	15,30%	0,40%	15,70%

Политиката на общината към тази група е насочена към създаване на възможности за инвестиране – предлагане на терени и други обекти общинска собственост, териториално-селищно устройство и други услуги.

Междинните предприятия (от 101 до 250 заети) отчитат спад в нетните приходи от продажби, като през 2003 г. те са 7,6% от общите при 20,6% за 2002 г. Подобно развитие е крайно неблагоприятно за общинската икономика, тъй като тези предприятия са основен двигател при постигането на устойчив икономически растеж.

Представителите на едрия бизнес са приватизирани държавни предприятия като “Енергия” АД, ЛВК ”Винпром” АД и някои други, които развиват успешна дейност и осъществяват износ.

Роля в икономическото развитие на общината имат и общинските фирми. Една част от тях са частично приватизирани – “Хлебопроизводство и сладкарство” ООД, други девет са изцяло общински. В голямата си част те показват устойчиво развитие като “Общински пазари” ЕООД и “БКС” ЕООД.

Рентабилността на продажбите на предприятията от нефинансовия сектор на икономиката в общината е 104,02, при средно за областта 102,82.

Развитието на бизнес услугите е важен фактор за конкурентоспособността и съживяването на икономиката в общината. През 2003 г. наетите лица във фирми и организации, предлагащи финансови, застрахователни, консултативни, информационни услуги и услуги за търговия с недвижими имоти в община Търговище са 6,3% от общо наетите. За областта този процент е 7%, за Североизточния район е 5,3%, а за страната - 6,9%. Независимо от по-високия относителен дял на заетостта в този сектор от средния за района, той се характеризира с ниска ефективност и не съдейства в достатъчна степен за развитието на икономиката на общината. Положителен факт е наличието на утвърдени бизнес-организации, които са реални партньори на общината. Съществува необходимост от създаване на условия за обединено и интегрирано предлагане на услуги от страна на общината и бизнеса.

Информационните и комуникационни технологии (ИКТ) имат голямо влияние върху скоростта на промените в регионите и териториалното разпределение на икономическата активност. Структурата на възможностите за реализиране на изследвания и развитие на технологиите в този период на променящи се обективни условия в община Търговище не е особено развит. Научните звена са представени от това в КОС. Общината изостава по технологичен потенциал за растеж, по подготвеност за използване и по използване на ИКТ. Преодоляването на изостаналостта по отношение на технологичното развитие, икономиката на знанието и информационното общество е от решаващо значение за развитието на общинската икономика.

Мнение на МСП в община Търговище

За проучване на възможностите за развитие на малкия и среден бизнес в община Търговище бяха анкетирани 26 фирми, от които 57,7% с предмет на дейност търговия, 26,9% са в сферата на промишлеността и производството, 7,7% занимаващи се със строителство и фирми предлагащи различни видове услуги – 7,7%. Анализът на годишния обем на продажбите показва, че фирмите с годишен оборот до 100 000 лв. са доминиращи.

57,7% от фирмите посочват като източник за финансиране за разширяване на дейността си – “банкови кредити”. Изцяло на собствени средства разчитат 23,1%. Нито един от анкетирани не е посочил като възможност за финансиране различните програми на ЕС.

На въпрос “Какво затруднява осъществяването на инвестиционната дейност във фирмата?”, с най-голям относителен дял – 26,9% е “липса на средства”, 23,1% са посочили “неясна перспектива за развитие на бизнеса”, 3,8% от фирмите смятат, че основна пречка за инвестиране е “високи лихвени проценти”. Нито един не е посочил като проблем “затруднен достъп да информация” и “липса на информация за условия за финансиране на проекти от ЕС”.

84,6% от фирмите не инвестират средства в проучване на пазара. 7,7% са тези, които използват услуги на професионалисти в тази област, което е свидетелство за ограничените финансови възможности на фирмите за влагане на средства в области, подпомагащи основната дейност.

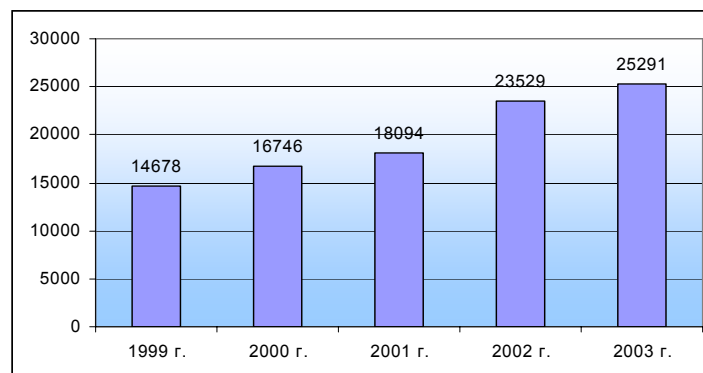
Относно готовността на фирмите за интегриране в ЕС, 50% са убедени, че не са подготвени да покрият европейските стандарти, а 26,9% смятат, че са готови.

Като свои слаби страни, фирмите посочват “невъзможността за научно обслужване на дейността”, “рентабилността” и “проблеми с производството”. Това още веднъж показва, че икономическите показатели и липсата на средства за инвестиране водят до снижаване ефективността на производството.

Инвестиционна активност

Инвестиционната активност е от особено значение за икономическото развитие на общината. Направените инвестиции в общината до 2003 г. не са достатъчни за по-значително структурно преустройство на икономиката. Разходите за придобиване на ДМА през 2003 г. са 25291 хил. лв. и представляват 62% от тези за областта. В тяхната структура най-голям е дялът на разходите в преработващата промишленост, което може да се обясни с развитието на отрасъла и увеличаване на неговия дял в общинската икономика.

Разходи за ДМА в община Търговище (хил.лв.)

През последните години се утвърждава положителна тенденция на растящ брой на чуждестранните фирми в общината. През 2003 г. той е 164 бр. Увеличението е предимно в отрасъл “търговия”.

Брой на фирми с чуждестранно участие в община Търговище по отрасли и години

Отрасъл	2001 г.	2002 г.	2003 г.
Общо	139	157	164
Селско, ловно и горско стопанство	6	8	7
Преработваща промишленост	17	22	21
Строителство	5	5	5
Търговия, ремонт и техническо обслужване на МПС, лични вещи и стоки за дома	87	97	104
Хотели и ресторанти	10	10	11
Транспорт, складиране и съобщения	5	6	7
Операции с недвижимо имущество, наемодателна дейност и бизнес услуги	5	5	5
Хуманно здравеопазване и социални дейности; ветеринарно лечение	2	2	2
Други дейности, обслужващи обществото и личността	2	2	2

Очакваната инвестиция в размер на над \$200 мил.(сума, надхвърляща ДМА на всички стопански единици в общината за 2003 г. – 98132 хил.лв.) в заводи за стъкло се реализира от ” Тракия глас България” АД. Строежът на заводите стартира през юли 2004 г. и трябва да приключи до края на 2005 г. Трите завода се изграждат върху площ от близо 100 хектара в кв. Въбел, гр.Търговище. Единият завод ще произвежда плоско стъкло, а другият - стъклени изделия за бита. Очаква се 90% от продукцията да се изнася в Западна, Централна и Източна Европа и Балканите, а 10% - за вътрешния пазар. Предвижда се да бъдат разкрити 700 нови работни места. Очаква се да бъдат разкрити и съпътстващи производства от стъкло за потребителския сектор, автомобилни стъкла, опаковки, дограми за строителството, елементи за мебелната промишленост, разработване на кариери за основните суровини: кварцов пясък, калцинирана сода, варовик. Ще бъде стимулирано и потреблението на енергийни ресурси. Това е една от най-големите чуждестранни инвестиции за България през последните години и дава перспективи за развитие на общинската индустрия.

Изводи за икономическото състояние на общината

- Община Търговище се характеризира с развитие на многоотраслова икономика. Индустриалното производство е концентрирано почти изключително в град Търговище.
- Икономическите показатели определят град Търговище като важен икономически център на развитие в областта, но със слаби позиции в Североизточния район за планиране и страната.
- Икономическият спад и последиците от ликвидирането на значителна част от структуроопределящите производства от близкото минало още не са преодолени. Промисленото развитие изисква продължително реструктуриране и модернизация. Ориентирането към иновационни и конкурентноспособни традиционни производства ще изисква значителни инвестиции.
- Забелязват се някои положителни признаци в развитието на местната икономика - увеличаване на ДМА, намаляване на безработицата, но произведената продукция и нетните приходи от продажби не се характеризират с устойчив растеж, което не позволява да се постигне сериозно стабилизиране на икономическите процеси в

общината. Липсват нови елементи в структурата на икономическия комплекс, способни да дадат силен тласък на производството като подобрят технологичната и бизнес среда

- Нетните приходи от продажби в общината се формират главно от малките и средни предприятия, които трудно могат да предложат необходимото реструктуриране в конкурентноспособни и динамични производства. Те са "буфер" срещу безработицата и фактор за "оцеляване", но не и фактор за развитие на ефективно и конкурентноспособно производство.

1.5.2. Развитие на селското стопанство

Селското стопанство е база на преработвателната индустрия и важна съставна част от икономиката на община Търговище. То е признат приоритет и е насочено към създаването и утвърждаването на пазарни структури, благоприятстващи ефективното му развитие. Традиционно са застъпени и двата му подотрасъла – растениевъдство и животновъдство.

Растениевъдство

Растениевъдството е един от основните подотрасли на земеделието в общината. Земеделските територии заемат площ от 474 537дка. Произведената продукция е с високо качество благодарение на добрите почвено-климатични условия и наличието на квалифицирани кадри. Има значително търсене на пшеница, както от местни производители на брашно (в общината има 4 мелници) така и от търговски фирми от други райони на страната, извършващи експорт на селскостопанска продукция.

Основните култури са пшеница, ечемик, слънчоглед и царевица. Те заемат 55.0 % от земеделските територии.

Площи и средни добиви от зърнено-житни култури за периода 2001-2004г.; дка

Култура	2001-2002 г.		2002-2003 г.		2003-2004 г.	
	Площи дка	Среден добив кг/дка	Площи дка	Среден добив кг/дка	Площи дка	Среден добив кг/дка
Пшеница	129000	321	110581	287	127876	368
Ечемик	28226	385	12202	175	30217	396
Царевица	36410	680	47660	187	47106	540
Слънчоглед	47680	170	70409	90	57481	155

Източник: Общинска администрация - Търговище

Средните добиви през стопанската 2003/2004 г. са значително по-високи от предходната година, дължащо се на благоприятните климатични условия, добрата агротехника и навременната сеитба.

Освен традиционните култури, се отглеждат и тритикале, маслодайна рапица, ръж, пролетен ечемик, овес, фуражен грах, сорго, захарно цвекло, картофи. Производството на технически култури, особено на захарно цвекло и тютюн, през последните години значително намалява поради отдалечеността на преработващите предприятия. Тютюнопроизводството и цвеклопроизводството, имащи традиции в селата Драгановец, Вардун, Буховци, Пресяк, Подгорица, Дългач и Руец, са преустановени. През 2003, 2004 и 2005 години за общината не е отпусната квота за производство на тютюн.

Зеленчукопроизводството преди години е било основен поминък на населението в някои населени места на общината. Поради спиране на работата на консервния комбинат и проблеми с напояването, и това производство е почти изоставено. Пазарно

ориентираното производство за 2004 г. е реализирано върху 7 544 дка (33% картофи, 24% дини, 12% пъпеши, 11% домати, 8% фасул, 12% други зеленчуци).

Реализацията на продукцията е основен проблем. В съседните общини има голямо търсене на зеленчуци, но паради транспортните разходи, изкупните цени са ниски. Зеленчукопроизводителите в общината са с много добра квалификация и опит в отглеждането на качествена продукция. Запазването на този потенциал е възможно с изграждането на преработващи мощности. Неизползван природо-климатичен потенциал и резерв за възраждане на зеленчукопроизводството е и биологичното земеделие.

През последните години има повишен интерес към *трайните насаждения*. Състоянието на съществуващите се подобрява и се създават нови - вишни, череши, сливи, ягоди и малини. Създават се добри предпоставки за увеличено производство през следващите години. Качеството на продукцията е в състояние да задоволи изискванията на европейския пазар, но са нужни още инвестиции в модерни преработващи мощности.

Плододаващите овощни насаждения заемат площи от 4 513 дка, от тях : сливи 32.8 %, ягоди 15.5 %, малини 14.5 %, ябълки 13.1 %, череши 9.7 %, вишни 8.8 %, праскови 3.5 %, кайсии 1.8 % и круши 0.5 %. *Новосъздадените трайни насаждения* през стопанската 2003/2004г. почти удвояват площите им (4 275 дка, или 94.7 % от заварените).

Лозарството е обект на специално внимание. Преобладава производството на винено грозде. Местният винзавод – ЛВК ”Винпром”АД – Търговище изкупува продукцията и създава стимули за добро поддържане на лозята (и след възстановяването на собствеността). Плододаващи винени лозя за промишлено производство са 10 495 дка³¹. Средният добив през 2004 г. е 202 кг/дка. През 2004г. са създадени нови 1 050 дка (10.0 % от заварените лозя) винени лозя в землищата на селата Кръшно (550 дка), Дългач (480 дка) и Кралево (120 дка). ЛВК ”Винпром” АД през следващите години ще вложи средства в създаването на още 3 840 дка лозя (през 2005 г.- 1 600 дка, 2006 г - 1 440 и 2007 г. – 800 дка).

Необходими са инвестиции за създаването на повече насаждения с качествени, предимно *бели сортове*, за отглеждането на които има много подходящи климатични условия³². Производството на грозде и качествени вина, печелещи награди на международни изложби и конкурси, създава възможност за развитието и на винения туризъм.

Като цяло, земеделската техника е остаряла и амортизирана. Частично подновяване се реализира чрез закупената през 2003 и 2004 г. съвременна селскостопанска техника с кредити по програма САПАРД и от ДФ”Земеделие”³³.

Хидромелиорации

Изградените поливни площи са 45 563 дка, от които годни за напояване са 37 727 дка, или 82.8 % от поливните и 8.0 % от земеделските площи. Културите, отглеждани върху годните поливни площи, са зеленчуци, царевица и трайни насаждения.

Поливното земеделие е една от решаващите предпоставки за изграждане на ефективен и конкурентноспособен аграрен сектор. Затова е необходимо да се извърши ремонт и възстановяване на поливните площи и обслужващите ги съоръжения, да се използва целият потенциал за добре устроени поливни площи.

Преструктурирането на собствеността върху водните обекти и хидромелиоративните инфраструктури постепенно трябва да доведе до собственост на съответните земеделски производители (собственици или ползватели на земеделски земи). Това преструктуриране може да се осъществи чрез възникването на новия субект в

³¹ В землищата на селата Дългач, Певец, Овчарово, Кралево, Стража и Руец.

³² Климатът на общината е сходен с този на областта Шампан във Франция.

³³ По програма САПАРД, Мярка 1 - “Инвестиции в земеделски стопанства”, в общината са закупени 19 селскостопански машини за 6 676 хил.лв., като субсидията е 3 338 хил.лв.

поливното земеделие - сдружение за напояване³⁴. От момента на възникването си, сдружението придобива безвъзмездно право на ползване (респ. на собственост) на хидромелиоративната инфраструктура, която попада в територията му или на обособена част от нея.

Животновъдство

Животновъдството е другият основен подотрасъл на селското стопанство. Освен суровинна база за преработващата индустрия, то е стратегическа опора на малките натурални и полу-пазарни стопанства (основни стопански микро-единици в селата). В сравнение с предходната година, през 2004 г., животновъдството бележи спад. Изключение прави само нарастването на пчелните семейства.

Животновъдство в община Търговище 2001 – 2004 г. (брой животни)

	2001	2002	2003	2004	индекс 2004/2003
говеда	7379	6924	7288	6728	92.3
в.т.ч. крави	4625	4658	4901	4681	95.5
овце - майки	20379	21779	24194	22300	92.2
кози - майки	8012	7908	8256	6819	82.6
свине	4308	5830	7185	5682	79.1
кок. носачки	90713	62265	75995	70600	92.9
пчелни семейства	4678	4428	8115	10044	123.8

Източник: Общинска администрация - Търговище

Говедовъдството е съсредоточено изцяло в личните стопанства, където се отглеждат от 1 до 5 крави. Едва в един процент от фермите има над 20 крави, което прави сектора нерентабилен. Регистрираното производство на мляко възлиза на 4 890 х.л. За последната година се наблюдава спад както в броя на животните, така и в средната им продуктивност, а от там и в произведената продукция.

Биволовъдството е сравнително слабо застъпено. В личните стопанства се отглеждат около 66 биволици с тенденция към увеличение. От тях е получено 7,7 х.л. биволско мляко. В последните години се наблюдава интерес към този вид животни, поради факта, че са устойчиви на заболявания и добре усвояват грубите фуражи. Друг фактор е повишеното търсене на екологично чисти продукти за нуждите на пазара.

Овцевъдството е представено от множество дребни стопанства и ферми. Наблюдава се колеблива тенденция към увеличение, но ниската ефективност при сегашните породи и начин на отглеждане, поставят под съмнение този клон на животновъдството. *Козевъдството* допълва фонда на натуралните стопанства. *Свиневъдството* е застъпено основно в частния сектор. Тревожен е спадът му с повече от 20 % спрямо предходната година. *Птицевъдството* също бележи спад. Перспективно е внедряването на хибридни линии с висок генетичен потенциал и добри репродуктивни показатели. Демонстриран е интерес към отглеждането на нетрадиционни за региона и страната птици. На територията на кметство Дралфа има създадена ферма за отглеждане на щрауси (25 възрастни и 30 подрастващи).

Пчеларството се развива бързо. През последните 4 години, броят на пчелните семейства се увеличава с 2.1 пъти и достига 10 044. Произведеният мед през 2004 г. е около 95 т. Наличието на качествена и екологично чиста паша засилва интереса на

³⁴ По Закона за сдруженията за напояване и приетите към него Наредби.

европейските пазари към продукта. Проблем остава сертифицирането на меда и защитата на “справедлива” изкупна цена.

Като цяло, животновъдството е далеч от оптималния си капацитет. Преобладават дребните стопанства с натурален и полу-пазарен характер. Сериозен проблем е остарялата, амортизирана и на места полуразрушена материално-техническа база³⁵.

Научното обслужване на аграрния сектор е незадоволително. Регионалният център за научноприложно обслужване, гр.Търговище, е единственото научно звено. Той разполага със съвременна производствена база и специалисти в различните области на земеделието. Производителите могат да получат информация за най-новите насоки в развитието на животновъдството, внедряването на нови технологии, отговарящи на изискванията на европейските стандарти. Друго звено, работещо по проблемите и информационното обслужване на земеделските производители, е Областната служба за съвети в земеделието.

Стопанските субекти са белязани от ясна тенденция на реструктуриране - намалява броят на земеделските кооперации за сметка на арендните форми за обработка на земята и производство на животинска продукция.

Проекти по САПАРД

САПАРД е основен инструмент за подпомагане на земеделските производители и предприемачеството в селското стопанство. За периода 2001-2004 г., в общината са реализирани 33 проекта на обща стойност 29 709 хил.лв., като субсидията е 13 946 хил.лв., или 46.9 %.

Структура на проектите	Брой	Инвестиции – хил.лв.	Субсидия – хил.лв.
Общо	33	29709	13946
Закупуване на техника	19	6676	3338
Трайни насаждения	9	7712	3866
Силозни стопанства	1	308	154
Оборудване за плодове и зеленчуци	1	3009	795
Винопроизводство - техника	1	3212	1606
Оборудване за млекопреработка	1	5859	2723
Кланница	1	2933	1464

Източник: ДФ “Земеделие” гр. Търговище

От таблицата се вижда, че преобладават проектите за закупуване на специализирана техника (57.6 %), следвани от тези за създаване на трайни насаждения (27.3 %). Другите проекти, независимо че са единични, са с много висок дял на инвестициите. Открояват се предприятието за месодобив и преработка в с. Здравец и предприятието за замразяване и преработка на плодове и зеленчуци “Агро-Фрукт” - гр. Търговище.

Пазар на земя

Транзакции

Пазарът на земеделски земи в община Търговище през 2004 г. е динамичен. Реализирани са 1123 сделки за 9631 дка земя при средна цена 86 лв./дка. Преобладава покупката на ниви (93 %). Ценовият диапазон е 60 – 130 лв./дка. Търсенето е на имоти с площ от 10 или повече декара за III – IV категория земя. Купувачи в повечето случаи са арендаторите.

³⁵ Ново строителство и технологично оборудване има в кравекомплекса в кв. Калково - базата на Регионалният център за научноприложно обслужване, гр. Търговище

Арендни отношения

През 2004 г. са сключени 2547 арендни договора и е наета 64 278 хил. дка земеделска земя, от 70 арендатори. Преобладава натуралната рента. На собствениците се предоставят от 40 до 60 кг/дка зърно. Все още голяма част от собствениците на земеделски земи предпочитат да реализират собствеността си чрез получаване на рента, а не чрез покупо-продажба. Чрез получаването на регулярен доход от рента, собственикът има възможност да реализира икономически собствеността си и в същото време, да изчака по-добра пазарна цена на земята, за да я продаде.

Проблемът с разпокъсаната собственост е на дневен ред и в община Търговище. Необходимо е да се разширят административните и организационни облекчения за доброволно окрупняване на земеделските имоти и насърчаване на арендуването, като се гарантира сигурност и за собствениците, и за наемателите в рамките на сключените арендни договори.

Основни изводи

Положителните аспекти на сектора се изразяват в:

- Благоприятни почвено-климатични условия за отглеждане на характерните за общината земеделски култури;
- Традиции и опит при отглеждане на селскостопански култури;
- Наличие на богат генофонд от култури и сортове;
- Започнато възстановяване на лозови и овощни насаждения;
- Активност в усвояването на средства по САПАРД;

Неблагоприятни страни са:

- Неефективно производство, нарушена връзка между наука, производство и пазар;
- Ниско ниво на организираност на производителите, липса на действени организационни структури на местно ниво;
- Липсват достатъчно производствени мощности за обработка на продукцията от зеленчукопроизводството и овощарството;
- Раздробеност, маломерност на площите и фермите;
- Голям брой разнородни собственици и ползватели на земеделски имоти;
- Ниска техническа съоръженост, остаряла и амортизирана МТБ;
- Намаляване броя на животните;
- Невъзстановени мелиоративни съоръжения, неизползван потенциал на поливните площи.

Перспективи за развитие на селското стопанство са в сферата на:

- Създаване на масиви от трайни насаждения – чрез закупуване или наемане за дългосрочно ползване на земя по законовия ред;
- Създаване на нови лозя с подходящи за почвено-климатичните условия сортове;
- Доставка на съвременни земеделски машини и технологии за повишаване културата на земеделието;
- Изграждане на съвременни животновъдни ферми за отглеждане на крави, биволи, свине, овце, кози, зайци, птици и други, отговарящи на изискванията на Европейския съюз;
- Създаване на мощности за преработка на плодове и зеленчуци;
- Подобряване на пазарната инфраструктура;
- Стимулиране на биологичното производство - повишаване на осведомеността, запознаване на производителите с нормативната база, както и с научните постижения и добри практики;

- Насърчаване на инвестициите в напояването, подпомагане на сдруженията за напояване;
- Създаване на насаждения от билки в полупланинския район;
- Създаване на оранжерии за зеленчуци и цветя с използване на топлината на налични минерални извори (100 дка общинска собственост е отредена за оранжерии);
- Задълбочаване на връзките между професионалните гимназии с аграрен профил и хранително-вкусовата индустрия.

Горско стопанство

Общата площ на горския фонд на общината е 20277 ха. Преобладаващата част - 18010,8 ха, се стопанисват от Държавно лесничейство “Търговище”. Горският фонд в землищата на селата Дралфа, Кръшно, Голямо Ново, Росина, Маково и Миладиновци (с площ 2266,2 ха) се стопанисва от Държавно дивечовъдно стопанство (ДДС) “Черни Лом”³⁶ със седалище гр. Попово.

Според горскорастителното райониране, горските площи заемат части от Мизийската и Тракийската горскорастителни области и са разположени в три горскорастителни подпояса на Долния равнинно-хълмист и хълмисто-предпланински пояс на дъбовите гори.

Разнообразният и сложен релеф има определяща роля за формирането на типовете месторастения по отношение степента на почвеното овлажняване, на количеството светлина и топлина. Преобладават наклонените и стръмни терени и сенчестите изложения на терена – север, североизток, северозапад и запад. Преобладават сивите горски почви, следвани от светлосивите, карбонатните черноземи, хумусно-карбонатните почви и др.

Хидрографската мрежа е ясно изразена. Всички реки и долове имат каменисти дъна и стръмни склонове, обрасли със семенни и издънкови гори, или иглолистни култури. Поради това ерозията не е с големи размери. Ерозионни процеси са установени на площ 1215,3 ха. Общо за района тези процеси са овладяни и имат затихващи функции. За ограничаването им трябва да се провеждат лесотехнически мероприятия за подобряване на горскорастителната покривка – главно условие за защита на почвата.

От естествено разпространените дървесни видове, най-широко участие имат черът, зимният дъб, благуният, липите, габърът, брястът, кленът, шестилът, ясените, мъждрянът, келявият габър, брекината, яворът. Незначително е разпространението на косматия дъб, сребролистната липа, бука и други. При изкуствено създадените чрез залесяване насаждения са използвани черен бор, бял бор, зимен дъб, сребролистна липа, едролистна липа, планински ясен, явор, бук, червен дъб, акация, топола и други. Тези дървесни видове образуват както чисти, така и смесени насаждения. От храстите най-често се срещат глог, люляк, драка, дрян, леска, шипка, капина, смрадлика и други.

Тревната покривка е сравнително бедна, представена предимно от житни тревни, детелина, ягода, къпина, коприва, млечка, лепка и др. От билките най-често се срещат белият равнец, жълтият кантарион, риганът и др.

Залесената площ от горския фонд на лесничейство “Търговище” е 16890,3 ха, в т.ч. 2844,6 ха с иглолистни гори и 14045,7 ха с широколистни гори. Разпределението по видове е следното: издънковите гори заемат 6270 ха, високостъблените - 4672 ха, горите за реконструкции – 3637 ха и нискостъблените гори от акация - 857 ха. Средната възраст на насажденията е 40 години. Незалесената горска площ, подлежаща на залесяване (голини, сечища, пожарища), е 151,5 ха. Общо дървопроизводителната площ възлиза на 17041,8 ха.

³⁶ За разработване на раздела “Горско стопанство” е ползвана информация от действащите лесоустройствени проекти на ДЛ “Търговище” (2003 г.) и ДДС “Черни Лом” (2001 г.).

Недървопроизводителната горска площ е 969 ха. Една част от тях (поляни, просеки и др.) могат да се използват за странични ползвания в горския фонд, а друга част (пътища, временни складове, разсадници и др.) служат за провеждане на лесовъдските мероприятия.

Общият запас на дървесина в горския фонд на лесничейството е 2064615 куб.м. стояща маса без клонои, в т.ч. иглолистна дървесина - 475 550 куб.м и широколистна дървесина – 1 589 065 куб.м. Средният годишен прираст е 57126 куб.м. Разпределението на горския фонд на общината по групи гори и по функции е представено в приложение.

Съобразно функциите им, 15167,3 ха или 74,8% от горския фонд на общината са причислени към групата *“Гори и земи с основно дървопроизводителни и средообразуващи функции”*. Към групата *“Защитни и рекреационни гори и земи”* са включени 2815,8 ха (13,9%) горски фонд. Те се подразделят на: *противоерозионни гори и земи (205,7 ха)* - нелесопригодни горски площи, обрасли с дървесна и храстова растителност; *мелиоративни гори и земи (125,4 ха)*, които включват защитни ивици край ж.п. линията София - Варна, и край първокласния път София – Търговище – Варна; *рекреационни гори и земи (2219,8 ха)* – лесопарк “Младост”, курортни гори, зелена зона; *други (264,9 ха)*, в т.ч. семепроизводствени насаждения, горски разсадник “Баячево”, географска култура.

Защитените територии са с обща площ 27,7 ха (0,1% от територията на горския фонд на общината). От тях 26,8 ха са защитени местности и 0,9 ха – природни забележителности.

Горският фонд на територията на ДДС “Черни Лом”, с площ 2266,4 ха, представлява 11,2% от общия горски фонд на общината.

Необходимо е да се отбележи, че част от горите и земите от горския фонд изпълняват едновременно няколко функции. Така част от противоерозионните гори и земи са и защитни ивици, курортни гори и лесопарк. Част от мелиоративните гори са и лесопарк и зелена зона.

Основните насоки на организация на горското стопанство в общината са предвидени в лесоустройствените проекти и са съобразени с поставената цел по групи гори и земи съобразно функциите им.

В горите и земите с основно дървопроизводителни и средообразуващи функции организацията на стопанисването е насочена преди всичко към разширеното възпроизводство на главния продукт – дървесината, при пълно запазване на водоохранните и почвозащитни функции на гората. Проектирани са подходящи залесявания, реконструкция на насажденията, сечи и други мероприятия, изцяло съобразени с екологическите условия на района. Предвижда се залесяване общо върху 791,5 ха. От него, ново залесяване ще се извърши върху 101,7 ха, а останалата част – върху площи след различни видове сечи, при реконструкция на насажденията и попълване на редини. Върху площ от 323,7 ха ще се извърши подпомагане на възобновяването без залесяване.

Направлението на стопанисването в защитните и рекреационни гори и земи има за цел непрекъснато подобряване и увеличаване на особените им функции. Така в защитните гори (противоерозионни и мелиоративни), основната цел е запазване на съществуващата растителност и почвата, както и ограничаване на ерозионните процеси чрез подходящи мероприятия, запазване на инженерните съоръжения и подобряване на ландшафта около тях. В курортните гори, лесопаркове и зелената зона, предимство е дадено на техните здравно-украшни функции, запазване и разнообразяване на горските екосистеми и създаване на подходящи условия за краткотраен отдых на населението, както и създаване на буферна зона между големите промишлени предприятия и населените места в общината.

В семепроизводствените насаждения целта е производство на висококачествени семена от най-важните за района видове. В защитените природни територии основната

цел е запазване на естествената растителност и закрилата им. В тях не се предвижда ползване.

От горите на територията на общината се добива дървесина, която се продава на различни потребители, добиват се и дърва за огрев. Предвидено е ползване чрез различни видове сечи на дървесна маса в размер на 34680 куб.м годишно (без клони), в т.ч. 7050 куб.м иглолистна дървесина и 27630 куб.м широколистна дървесина.

Развитието на дейностите, свързани с възпроизводството, ползването и опазването на горите създава работни места за голяма част от населението на общината. С връщането на гори на техните собственици се осигурява допълнителен доход за развиване на базата на собствен ресурс, ще се увеличи интересът и разнообразието в използването на дървесината.

На територията на горския фонд ще се осъществяват и в бъдеще редица странични ползвания – паша на едър и дребен добитък, добив на сено от голите площи. Има добри условия за добив на билки, горски плодове и гъби. Особено актуален е въпросът с охраната на горския фонд, дивеча и рибата.

Необходимо е да се анализира и отстрани несъответствието между размера на горския фонд в лесоустройствените проекти и този, посочен в последния приет баланс на територията на общината за 2000 г. (по информация от картите на възстановената собственост на землищата в общината).

1.5.3. Развитие на индустрията

През 90-те години промишленото производство в общината изживя тежка криза. Изчезването на големите предприятия или модифицирането им в малки, с различен производствен профил производства, разкъсване на връзките между тях, изгубването на експортни позиции имат силно негативни социално-икономически последици за общината.

По данни на ТСБ Търговище продукцията на промишлените предприятия за 2003 г. е 51 171 хил. лв., което е два пъти по-малко в сравнение с предходната година (106 069 хил. лв.). Преработващата промишленост обхваща 31,1% от наетите лица в общината.

В промишлената продукция на община Търговище през 2003 г. водещи отрасли са производство на хранителни продукти, безалкохолни и алкохолни напитки – 71,1%, производство на текстил и изделия от текстил – 13,3% и производство на изделия от каучук и пластмаса – 7%.

Производството на хранителни продукти и напитки е с най-висок принос – 71,1% от продукцията на промишлените предприятия за 2003 г. Добре развито е винопроизводството и производството на безалкохолни напитки. В последните години успешно се развива и млекопреработването. С инвестиции по линията на Предприсъединителните фондове на ЕС – Програма “САПАРД” в общината са изградени Предприятие за месодобив и преработка в с. Здравец и Предприятие за замразяване и преработка на плодове и зеленчуци в гр. Търговище.

Консервното производство вече години наред е заличено от икономическата карта на общината. Базата на затвореното държавно предприятие "Левина" АД се нуждае от коренна модернизация и реконструкция, за да произвежда елитни стерилизирани храни.

Общината провежда политика за развитие на зеленчукопреработването. През 2000 г. е създадена и регистрирана общинска фирма "Агро 2000", която експлоатира общински земи. Целта е да се разработят пустеещите и неефективно използваните досега земи, които са общинска собственост, и да се затвори цикълът на производство. Функциите на подотрасъла в ешелонния процес “селско стопанство - хранителна промишленост” балансират икономическото развитие и осигуряват по-добро използване на местния аграрен потенциал. С гъвкавия си характер и силна подвижност, тези

производства могат да оказват и балансиращо въздействие върху териториалната структура на промишлеността.

Текстилната и шивашката промишленост има силни традиции в общината. Формира 13,3% от промишлената продукция. Функционират няколко големи предприятия, предимно в частния сектор. Фирмите нямат дългосрочни договори и затова работят предимно по поръчка и на ишлеме.

Сериозно е намалял дялът на отрасъл “машиностроене”, който в миналото е бил водещ в икономиката на общината. Не е приватизирана държавната фирма “Терем – Хан Крум” ЕООД, чието бъдеще до голяма степен ще определи и развитието на отрасъла.

Дървопреработването също изживява криза. От ДК ”Славиния” функционира единствено “Стария дъб” ООД. В последните години отрасълът (чрез фирмите на малкия и среден бизнес) успя да стабилизира в известна степен позициите си. Водещо предприятие е “Мебел стил” ООД.

Отрасъл строителство постепенно излиза от кризата. Около 5-6 от фирмите са утвърдени и поддържат обекти и извън общината – “Стрем” ООД, “Поляница” АД, “Радита” АД и др.

В община Търговище се слага началото на изцяло нов отрасъл от химическата промишленост, а именно “производство и преработка на стъкло”. Пускът за първия завод е до края на 2005 г.

Състояние и перспективи за развитие на промишлеността

Индустрията ще продължи да бъде териториално ориентирана към общинския център, разчитайки на изградената производствена инфраструктура, традициите, квалифицираната работна ръка и на други фактори и предпоставки.

Преработващата промишленост е доминираща в индустрията. Основно значение имат производството на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия, текстил и текстилни изделия.

Промените в структурата са изтеглени към намаляване и дори ликвидиране на дела на стратегически, високотехнологични и наукоемки производства за сметка на традиционна промишленост. Те са довели до *преобладаващ дял на хранително-вкусовата и леката промишленост*. Тези производства имат ресурсна основа и относително гарантирани пазари. Освен това имат балансираща функция в пазара на труда. Очертават се добри перспективи за тяхното нарастване.

Очертава се *преструктуриране на отрасловата структура в общината* и развитие на отрасъл “производство и преработка на стъкло”, който ще има надобщинско значение и ще представлява възможност за формиране на местни/регионални кълстери, както и за това община Търговище да отстоява по-добри позиции в промишленото развитие на Североизточния район за планиране и страната. Инвестицията е предимство, което трябва да се използва за изграждане на регионална бизнес мрежа и/или кълстер. Суровината за стъклопроизводството ще се доставя от Североизточна България, а дървените каси за опаковки биха могли да се доставят от община Антоново.

В структурата на промишленото производство преобладава дялът на малките и микропредприятията. В преобладаващата си част, те се характеризират с много нисък размер на добавената стойност. Необходими са мерки, които да доведат до повишаване на тяхната ефективност, както и до обединяването им в кълстери или бизнес мрежи.

Поради относително ниските инвестиции, които са вложени за развитието на шивашката промишленост, отрасълът е много лесно мобилен и с нетрайни перспективи за развитие в общините на областта. Необходимо е да се търси алтернатива на това производство в перспектива.

1.6. ТЕХНИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА И ОПАЗВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА

Транспортна инфраструктура

Като център на областта, община Търговище се обслужва от първокласния път 1-4 (с европейска категоризация Е-772), по направлението *София - Севлиево - В. Търново - Търговище - Шумен - Варна*. Макар че разстоянието до столицата е само 340 км, за преодоляването му са необходими повече от 4 часа поради недоизградеността на АМ "Хемус" и лошото състояние на пътя. Разстоянието до регионалния център Варна е 130 км, за което също са необходими приблизително 2 часа.

Второкласният път с регионални функции 11-49 *Търговище-Разград-Тутракан* е връзката на общината и областта с област Разград към централната ос в СИР за планиране по направлението на първокласния път 1-2 *Русе-Варна*. Второкласният път 11-74 *Преслав-Търговище-Дралфа* свързва общината с другата важна ос в СИР за планиране - първокласния път 1-7 *Силистра-Шумен-Ямбол-ГКПП Лесово* и с второкласния път 11-51 *Бяла-Попово-Дралфа-Чудомир-/път П-49/*, минаващ в северната периферия на общината.

Обслужването на общината се допълва от прекатегоризираните от четвърти в трети клас пътища 111-4008 *Пролаз-Вардун-Д.Новково*, 111-4009 *Търговище-Лиляк-Александрова-Пресиян-Г.Кабда-Д.Кабда* и 111-5102 *Мировец-Буховци-Острец-Надарево-Дългач-Певец*, така че се получава една радиална структура на пътната мрежа, покриваща добре общината. Само в югоизточната част направлението Разбойна-Черковна-Драгановец се формира от местни пътища. Фактически общината се обслужва почти изцяло от републиканска пътна мрежа, но две трети от нея са в лошо или незадоволително състояние, което е показано в следващата таблица:

Състояние	I клас II клас		II клас		III клас		Общо	
	Дължина км	Отн дял %	Дължина км	Отн. дял %	Дължина км	Отн. дял %	Дължина км	Отн дял %
Добро	10,5	28,5	22,9	43,4	15,4	26,6	48,8	33,2
Средно	9,6	26	14,9	28,2	30,7	53,2	55,2	37,4
Лошо	16,7	45,5	15,0	28,4	11,7	20,2	43,4	29,4
	36,8	100	52,8	100	57,8	100	147,4	100

Почти половината от първокласния път 1-4 е в лошо състояние и над 70% от него се нуждае от ремонт. Не по-добро е състоянието на път 11-74, където целият участък е в ремонт, а третокласната пътна мрежа в преобладаващата си част е в лошо или незадоволително състояние.

От особена важност за бъдещото развитие на общината е цялостната реконструкция на път 11-49 за повишаване на неговата носимоспособност и пропускателна способност. Тъй като по този път ще се транспортира основно суровината за заводите на "Тракия глас", това ще доведе до увеличаване на потока от МПС и натоварване на пътната конструкция (сегашната няма да издържи увеличеното натоварване). Освен това, този път ще бъде основната връзка с магистрала "Хемус" и транзитния поток от 1-4 ще бъде насочен през 11-49 към магистралата, което допълнително ще усложни пропускателните му възможности и ще наложи и да се разшири с трета лента.

Общинската пътна мрежа (с дължина близо 200 км) също е добре развита в пространствено отношение, но в резултат от недостатъчното и нередовно финансиране на ремонта и поддръжката, и поради факта, че общината не разполага с достатъчно човешки ресурс, който да упражнява контрол по пътищата, пътната мрежа се уврежда и разрушава изключително бързо. Има наличие на множество мрежовидни пукнатини и дупки в

асфалтовите покрития, съществуват пътни участъци с нарушено отводняване, нарушена пътна основа и други дефекти, което изисква цялостно преасфалтиране, а в някои случаи дори е необходимо полагането на нова основа и цялостно преизграждане на пътя.

През територията на общината минава главната жп линия София-Варна, като общината се обслужва от гара Търговище, гара Надарево и още 5 спирки. Гара Търговище осигурява нормален режим на приемане и изпращане на пътници и товари до всички големи центрове в страната. В близост до общинския център има изградени аерогара и летищен комплекс, които в момента не функционират.

Проблеми

- Голяма част от републиканската пътна мрежа е в лошо състояние.
- Незадоволително е и състоянието на местната пътна мрежа, като има затруднения в поддържането ѝ
- Наличие само на една автогара, която е недостатъчна.

Водоснабдяване

Община Търговище се водоснабдява основно от яз. "Тича", разположен на територията на община Преслав. Най-големият консуматор на питейна вода в общината е гр. Търговище, който получава нормално водоподаване през всички сезони на годината. Съществуващата водопроводна мрежа на града е 121 км като близо 80% са с изтекъл срок на годност и много течове. Общата водопроводна мрежа на общината е 1 416 км, от които външни водопроводи – 537 км и вътрешна водопроводна мрежа 880 км. Всички населени места имат външно и вътрешно водоснабдяване, но само в 20 от тях е осигурена вода в рамките на норматива – 100%. За останалите населени места е осигурена вода от 32% до 70% поради спада на дебитите на плитките водоизточници и голямата амортизация на вътрешните водопроводни мрежи.

В град Търговище функционира Микрофилтрационна озонаторна станция, която подава вода само за областния град. В тази станция постъпва водата от яз. "Тича", където се филтрира и озонира, като общият капацитет на съоръженията за пречистване и озониране е 400 л/сек.

Проблеми

- Голяма част от водопроводната мрежа е амортизирана.
- Водоизточниците са плиткоподпочвени каптажи и дренажи, които се влияят от атмосферните условия и при драстичните засушавания в последните години подаването на вода преминава на режим.

Канализация

Канализационна мрежа е изградена само в град Търговище – смесена, гравитачна и изпълнена от бетонови и стоманобетонови тръби. Канализационната мрежа в общината включва 10 км колектори и 114 км разпределителна мрежа, като степента на изграденост е 77,7%. Големи участъци от главните и свързващите колектори не са завършени. Мрежата е амортизирана и създава редица проблеми – колекторите са неправилно оразмерени, има участъци с обратен наклон, което ги прави постоянно претоварени и нефункционални, поради което се наблюдава изпускане на отпадъчни води в сухо време през преливниците в реките. Освен това инфилтрацията на подпочвените води е значително висока. Отпадъчната вода се влива гравитачно в двата главни колектора, които минават от двете страни на река Врана към предложената площадка на ПОСВ и още не са завършени. Главният колектор 11 от северния бряг на реката свършва на 1050 м преди площадката, а Главният колектор 2 (на южния бряг) свършва точно до площадката. Пречиствателната станция за отпадни води, ПОСВ Търговище предстои да бъде изградена.

Проблеми

- Амортизирана канализационна мрежа.
- Неправилно оразмерени колектори.
- Липса на ПСОВ.

Телекомуникации

Телекомуникационната мрежа в община Търговище обхваща 52 населени места чрез изградени селищни телефонни мрежи от конвенционален тип и монтирани 29 автоматични телефонни централи /АТЦ/ в 27 от селищата. Във всички населени места на общината има изградена съобщителна инфраструктура, но телефонната плътност, като основен показател за изграденост, варира в широки граници. За общината като цяло показателят (34 тел.п./ЮОд) е близък до средния за страната (35 тел.п./ЮОд) и по-висок от този за областта (29,6). Град Търговище има телефонна плътност почти 40 тел.п./ЮОд, което говори за добра изграденост на съобщителната мрежа в града, но има населени места, където телефонната плътност е наполовина от средната за общината /Буйново, Подгорица, Острец/. Най-добре развита е телефонната мрежа в селата Макариополско, Ловец, Алваново, където телефонната плътност е от порядъка на 45-52 тел.п./ЮОд.

За по-голяма част от населението се предлага само традиционната гласова телефония, характерна за старите аналогови централи, които са на ниско технологично ниво. Изключение прави само град Търговище, където има цифровизация, но процентът е все още нисък -19.45 %, при средна стойност за страната 35%. В град Търговище е въведена в експлоатация цифрова автоматична междуселищна телефонна централа ЦАМТЦ и е осигурен цифров телефонен пренос до всички крайни АТЦ в общината, с което степента на цифровизация на междуселищните връзки е 100%.

Освен традиционната телефония се предлага и достъп до **Интернет**, но предимно по комутируеми линии, където качеството и скоростта не отговарят на съвременните изисквания. Предлагането за крайните потребители на широколентов и високоскоростен достъп до глобалната мрежа изостава.

В град Търговище е изградена бизнес мрежа за предоставяне на високоскоростни линии за достъп. Всички мобилни оператори предлагат обслужване с мобилни комуникации, като общината има добро покритие.

Районна пощенска станция Търговище обслужва населението на община Търговище с 30 броя пощенски станции, от които 6 броя в града и 24 в селата, като се предлагат универсални услуги и услуги по договор.

Проблеми

- В някои населени места селищната телефонна мрежа е слабо развита.
- За по-голяма част от населението се предлага само традиционната гласова телефония.
- Ограничено предлагане на модерни съобщителни услуги главно в общинския (областен) център.

Енергийна инфраструктура и електроснабдяване

Източник на електроенергия за община Търговище е националната електроенергийна система. На територията на общината няма изградени енергийни източници - ТЕЦ или ВЕЦ; двата преносни електропровода с напрежение 220 кВ и 400 кВ преминават транзитно, без да имат отношение към захранването на общината.

Общината получава захранване на 110 кВ от изградените в град Търговище подстанции - п/ст Търговище 1, п/ст Търговище 2 и п/ст Хан Крум /заводска/. Шест електропровода с работно напрежение 110 кВ свързват подстанциите към националната

мрежа и помежду им, с оглед възможност за резервно захранване и достатъчна сигурност при аварии.

Всички населени места от областта са електрифицирани, като селата се електроснабдяват от въздушни изводи 20 кв, а в централната градска част мрежата е кабелна. Общата дължина на въздушните ел.проводи СН в общината е 407 км, а на кабелните линии СН - 55 км. Изградените трансформаторни постове за битови, стопански и обществени консуматори са общо 482 броя с 577 трансформатора с обща инсталирана мощност 155 М\У. Като цяло електроразпределителната система е реконструирана и поддържана на добро равнище с повишени механични и електрически параметри, резултат на което са значително спадналият брой аварии и смущения. Строителството на нови трафопостове решава потребностите от нарасналите товари.

Въздушните мрежи НН са с обща дължина 550 км, в която не влизат рекордоманните отклонения и въводите до електромерите, а кабелните мрежи НН са 238 км. Близко 80% от мрежата ниско напрежение в община Търговище е основно ремонтирана.

Добре развитата мрежа ВН има достатъчно капацитет за поемане на допълнителни товари. Ремонтите на въздушните изводи 20 кв и подмяната на кабелната мрежа СН са текущи приоритети. Развитието на нови производства, свързани с нови товари, ще наложи разширение на мрежата СН и изграждане на нови ТП.

Газоснабдяване

През територията на община Търговище минава северният клон на националната газопроводна система, като в град Търговище е изградена газоразпределителна станция /ГРС/ за промишлено газоснабдяване. "Черноморска технологична компания" АД Варна е получила лиценз за изграждане на газоснабдителна мрежа за битови и обществени потребители в града, като общата дължина на изградената газоразпределителна мрежа вече е близо 30 км заедно с отклоненията и захранва обществени, битови и промишлени потребители.

Предимствата на природния газ като енергиен източник са безспорни и това е една много добра възможност за развитието на общината, като разширението на газоснабдителната мрежа ще зависи от икономическата обосновка.

Екология

Състоянието на околната среда в община Търговище е пряко свързано с урбанизацията на територията, използването на ресурсите ѝ, развитието на промишлеността, дългогодишните дейности в селското и горско стопанство, степента на влаганите инвестиции в инфраструктурата и пречистването на отпадъчните води.

Контролът върху състоянието на околната среда се провежда по компоненти на средата и фактори, в съответствие с поредицата от специализирани закони за управление на околната среда, приети през последните години за сближаване със законодателството на ЕС.

Районът като цяло е екологически чист, поради това, че през последните 10-15 години по-голямата част от производствените предприятия преустановиха своята дейност или работят с намален капацитет. Това доведе до подобряване на качествата на околната среда, като са намалени емисиите, замърсяващи въздуха, водата и почвата.

Състояние на атмосферния въздух

По отношение на атмосферното замърсяване, община Търговище не се причислява към районите, определени като "горещи точки", разположени в най-засегнатите въздушни басейни.

Наблюдаваните показатели за качеството на атмосферния въздух са: серен диоксид, азотен диоксид, оловни аерозоли, прах и сероводород.

От представените данни на РИОСВ гр. Шумен става ясно, че максималноеднократните концентрации на серен диоксид и азотен диоксид не превишават пределнодопустимите норми през цялата година. За показател серен диоксид най-висока максималноеднократна концентрация през 2004 г. се отбелязва през м. май, а за показател азотен диоксид – през м. януари, но те също са в границите на нормата.

Пробонабирания на сероводород са извършвани, но резултатите още не са обработени.

Основен замърсител от индустрията е завод “Енергия”. Основни източници на емисии са цехът за оловно производство и паровата централа. През 2000 г. са констатирани нарушения на нормите за ПДЕ и ПДК от оловни аерозоли в атмосферния въздух. За периода 2001-2004 г. наблюдаваните показатели са в границите на нормата.

При функционирането си останалите промишлени производства оказват минимално негативно влияние върху качествата на елементите на обкръжаващата среда: атмосферен въздух, води, акустичен режим.

Основен замърсител на атмосферния въздух в селищната среда е прахът, който се получава от отоплителните инсталации на някои предприятия и битовото отопление през зимния сезон, както и горивните процеси в индустрията. Това води до изпускане в атмосферата на наднормени количества прах, сажди, серен двуокис. В перспектива решаването на проблема е с газификацията на обществените и жилищни сгради, на промишлените зони.

Една от причините за занижено качество на въздуха в община Търговище е и *замърсяването от автомобилния транспорт*. Емитират се замърсители с висока токсичност – оловни аерозоли, въглероден диоксид, серен диоксид, азотни оксиди, амоняк и обща запрашаемост. Разрастването на автомобилните потоци, остаряването и износването на голяма част от моторните превозни средства представляват неблагоприятна перспектива за влошаване на екологическите характеристики на въздуха в прилежащите на пътните артерии райони.

Валежите допринасят значително за очистване на атмосферата.

Води

Динамиката в изменението на качеството на *повърхностните води* се характеризира чрез:

Определяне на еквивалентните показатели, разтворен кислород, O₂, БПК₅, ХПК и перманганатна окисляемост, отразяващи присъствието на органични вещества в речните води и трансформирането им; определяне съдържанието на различни азотни форми и фосфати, свързани с цикъла на разпадане и образуване на органични вещества.

Съгласно Заповед на МОСВ река Врана преди гр. Търговище е водоприемник II категория, а след града – III. За периода 2001-2004 г. в пункта на реката над с. Пролаз трайно превишават ПДК за II^{pa} категория показателите неразтворени вещества, азот-амониев, и азот-нитритен.

Други показатели, при които са констатирани отклонения от нормата, но с по-малка честота, са електропроводимост, окисляемост, фосфати, желязо и манган.

Показател наситеност на кислород е под нормата през м. февруари 2001 г., м. май 2002 г. и м. август 2004 г. През по-голямата част от периода се наблюдава оцветяване на водата, вариращо от светлобежово до светлокафяво.

Основните замърсители на р. Врана са производствените предприятия “Енергия” АД Търговище, канализационната мрежа на гр. Търговище (всички отпадъчни води от домакинства и промишлени предприятия в града се заустват в реката), асфалтовата база в с. Лиляк, бетонов възел в гр.Търговище, мандрите в с. Давидово и с. Съединение и др., които периодично замърсяват реката по показателите цвят, амониев и нитратен азот, олово и нефтопродукти.

В община Търговище няма изградени селищни пречиствателни станции за отпадъчни води, което е причина за неконтролното изпускане на замърсени води в реките и причинява замърсявания на околната среда.

Състоянието на водопроводната мрежа е представено в раздел “инфраструктура”. Тук ще се изтъкне отново фактът, че 70% от мрежата на гр. Търговище е амортизирана и с много течове. Водоснабдяването на селата е предимно от местни водоизточници и е зависимо от намаляващите дебити при засушаване. Единствената пречиствателна станция за питейна вода се намира в гр. Търговище. В тази станция постъпва водата от яз. “Тича”, където се филтрира и озонира, като общият капацитет на съоръженията за пречистване и озониране е 400 л/сек.

Канализацията също е коментирана в раздел “инфраструктура”. Важни за екологичния аспект са фактите за нейната недоизграденост и пряко заустване в прилежащи приемници – реки и дерета (поради отсъствието на ПСОВ).

За решаване на проблемите на питейното водоснабдяване и канализацията в областта, в т.ч. и в община Търговище, е разработен проект “Подобряване качеството на питейната вода и намаляване вредното влияние на отпадните води в регион Търговище”. Той ще бъде осъществен в два етапа. Първият включва *подмяна на водопроводните съоръжения* в петте града в региона – *Търговище, Антоново, Опака, Попово и Омуртаг*, доизграждане на пречиствателна станция за питейна вода за община Антоново, *доизграждане на канализационната мрежа в общините Търговище, Попово и Опака*, както и изграждане на пречиствателна станция за отпадни води в град Омуртаг. Вторият етап на проекта обхваща *подмяна на водопроводните съоръжения в селата на петте общини* в региона, а също и реконструкция на съществуващата канализационна мрежа и изграждане на нова такава в градовете Омуртаг и Антоново.

На територията на община Търговище *деградацията на земите и почвите* (ерозия, киселинност, засоляване) е слабо изразена. Добивът и преработката на нерудни изкопаеми не замърсяват почвите с тежки метали.

Отпадъци

Количеството на събраните *битови отпадъци* на обществени депа с организирано сметоизвозване в община Търговище през 2000 г. е 14 589 тона, 2001 г. – 14 155 т., 2002 г. – 14 519 т.³⁷. Организирано сметосъбиране се осъществява за гр. Търговище, кв. “Бряг”, кв. “Въбел” и реализираните три етапа от плана за поетапно закриване на нерегламентираните сметища, а именно:

- I етап – с. Лиляк, с. Александрово, с. Пресиян, с. Г. Кабда, с. Пайдушко, с. Божурка, с. Братово, с. Цветница;
- II етап – с. Момино, с. Здравец, с. Подгорица, с. Дралфа, с. Г. Ново, с. Росина, с. Кошничари, с. Кръшно, с. Маково, с. Миладиновци;
- III етап – с. Разбойна, с. Стража, с. Черковна, с. Копрец, с. Търтовца, с. Преселец, с. Драгановец, с. Вардун, с. Пролаз.

Генерираните ТБО на територията на цялата община през 2000 г. са 15 932 т.

Депото за битови отпадъци е изградено на 13 км югозападно от гр. Търговище, в землището на с. Пайдушко и заема площ от 30 дка. Капацитетните възможности по проекта са за вместимост на 393 800 куб. м отпадък. Депото започва да функционира през 1996 г. и ще бъде експлоатирано до 2014 г. До него има изграден асфалтов път, оградено е, водоснабдено, ел. снабдено и оборудвано с необходимата техника за експлоатирането му. Общото му състояние и обслужващата техника са много добри. Спазва се стриктно приетата технология на депониране и обезвреждане на отпадъците.

На територията на всички останали населени места в общината съществуват законно отредени, но неконтролирани и неоградени сметища. В покрайнините на

³⁷ Данни на НСИ

населените места повсеместно има създадени и незаконни сметища, замърсители на почвата и водите.

Генерираните *производствени неопасни отпадъци* през 2000 г. са 4896 т., през 2001 г. – 8000 т. и през 2002 г. – 7357 т.

Депото за *строителни отпадъци* е в землището на с. Пролаз, на 13 км от гр. Търговище и е с 20 години експлоатационен капацитет.

Разходите за опазване и възстановяване на околната среда в общината през 2003 г. са 419 хил. лв. Включени са разходите за придобиване и поддържане, както и разходите за апаратура за мониторинг и контрол.

Най-важните *проблеми*, произтичащи от съществуващото състояние на управлението на твърдите битови отпадъци на територията на община Търговище, са:

- несъвършена организация на събиране и транспортиране;
- липса на разделно събиране и рециклиране;
- неправилно депониране на твърдите отпадъци;
- недостатъчен брой контейнери по селата;
- липса на контрол върху закритите депа и сметища (от страна на кметовете и кметските наместници по населени места);
- недостатъчна квалификация на работещите по екологичните проблеми;
- недостатъчни познания и мотивация в населението и слабо участие на обществеността;
- голям брой на неконтролируемите (незаконни) сметища. По-голямата част от тях са разположени в непосредствена близост до реки, което неминуемо води до замърсяването им. Други заемат голяма част от пасища и мери, което ги прави неизползваеми;
- няма изградено специализирано звено към общинската администрация, оторизирано да контролира и санкционира нарушителите на разпоредбите по опазване на околната среда.

Въпросът с третирането на твърдите отпадъци в общината още не е намерил своето пълно решение. Проблемите с третирането на отпадъците ще се решат с реализирането на разработената от община Търговище *Програма за управление на отпадъците*, неразделна част от която е и дългосрочен план за действие. В програмата са включени конкретни мероприятия за решаване на съществуващите проблеми - поетапно въвеждане на организирано сметосъбиране, извозване и депониране на ТБО за цялата община, което ще доведе до ликвидиране на старите замърсявания; подобряване на материалната база чрез внедряване на съвременна техника и специализирани съдове за отпадъци и т.н.

Шум

Съществуват различни източници на шум в селищната среда на общината – транспортните потоци на автомобилния и релсов транспорт, летище “Търговище” (понастоящем не функционира), промишлени, транспортни и комунално-битови обекти, спортни площадки и др.

Основен източник на шум на територията на общината е автомобилният транспорт. Той създава здравен риск особено в някои пунктове със значително натоварване и висок интензитет на движение на моторните превозни средства.

Не е правен анализ за дела от населението, подложено на наднормено ниво на шума.

Защитени територии

В общината има малко защитени територии. Те са предназначени за опазване на биологичното разнообразие в екосистемите и на естествените процеси, протичащи в тях, както и на характерни или забележителни обекти на неживата природа и пейзажи.

За защитени територии са обявени:

Защитени местности:

- “Игликина поляна”, естествено находище на растителния вид Лечебна иглика, с площ 9,2 ха. Намира се в горски фонд в м. ”Кайрака”;
- “Урумово лале” – естествено находище на растителния вид Урумово лале в три форми (жълта, пъстра и червена), с площ 12 ха. Намира се в горския фонд, в м. “Острата могила” (землище на с. Пайдушко). Растителният вид е български ендемит, застрашен от изчезване и е включен в “Червената книга” на България;
- “Петка балкан”, вековна церова гора с площ 5,6 ха, в горски фонд в м. “Бабаконду”, землище на с. Братово.

Природни забележителности:

- “Водопада” - малък водопад, образуващ се от излизащ от скалната повърхност малък подземен приток на р. Врана. Намира се в Търговищкия проход (землище на с. Пролаз) с площ 0,1 ха, в горски фонд;
- “Коня”, скално образувание в м. “Парка” (землище гр. Търговище) с площ 0,3 ха, в горски фонд;
- “Дервенска пещера” с обща площ 0,5 ха, в горски фонд. Намира се на склоновете на Преславската пещера, в Пролазкия пролом, землище на с. Пролаз.

Основни изводи за екологическите условия на територията на общината:

- Съхранена природна среда;
- Действаща пречиствателна станция за питейни води. Водоснабдяване без режим;
- Наличие на канализация за битови отпадъчни води;
- Добре функциониращ склад за твърди битови отпадъци;
- Таксиметровите и голяма част от личните автомобили работят с пропан-бутан;
- В общината има характерни и забележителни обекти на неживата природа и пейзажи, обявени за защитени територии (макар и с малки размери);
- Морално остаряла и амортизирана водопреносна мрежа;
- Не е изградена градска пречиствателна станция за отпадъчни води (ГПСОВ) в гр. Търговище;
- Лошо състояние на канализационната мрежа;
- Няма автоматизирани пунктове за мониторинг на качеството на атмосферния въздух;
- Санкциите за замърсяване на атмосферния въздух са ниски и не мотивират фирмите да влагат инвестиции в нови пречиствателни съоръжения;
- През последните години се наблюдава тенденция за увеличаване на автомобилния парк и пътния трафик, което допринася за допълнително замърсяване на въздуха;
- Голяма част от парка на моторните превозни средства, особено на градския транспорт, е остарял, морално и физически амортизиран и с недопустими емисии на вредни вещества;
- Не е изградена система за разделно събиране на битови отпадъци. Част от селата не са обхванати от организирано сметосъбиране;
- Контейнерният парк и кофите за сметосъбиране са амортизирани, в лошо състояние;
- Съществуват множество нерегламентирани сметища и стари замърсявания.

2. СИНТЕЗИРАН АНАЛИЗ (SWOT)

Прилагането на този аналитичен инструмент позволява:

- пределно синтезирано представяне на една комплексна картина на общината;
- изграждане на предварителна представа за решимостта на разкритите проблеми;
- насочване към приоритетните сфери на развитие;
- насочване към приоритетните проблеми за решаване.

Силни страни и възможности	Слаби страни и заплахи
Териториална структура, природни ресурси и КИН – наличие, проблеми, използваемост	
<ul style="list-style-type: none"> - Исторически кръстопът, получаващ нов тласък от предстоящото завършване на АМ "Хемус"; - Развита селищна мрежа с добре изявен център; липса на сериозни релефни препятствия; - Добра защитеност от ветрова ерозия, слабо проявена водна ерозия; - Разнообразен почвено-климатичен и релефен комплекс, благодатен за полипрофилно селско стопанство; висок дял обработваема земя; - Значителен горски фонд с добра репродуктивност, разнообразни функции и добро стопанисване; - Съхранена чистота на въздуха и почвите; възможност за увеличаване на горите със защитни и рекреационни функции; - Добро съчетание на рекреационни ресурси (минерални води, гори, водни площи, природни забележителности) и КИН – потенциал за разнообразни продукти на алтернативен туризъм. 	<ul style="list-style-type: none"> - Общината няма план за оползотворяване на магистралния коридор – връзки, контактни зони, инвестиционни полета; - Наличие на територии с изявена "периферност"; - Недостатъчни повърхностни водни течения, при това замърсени с отпадни води; - Общината е бедна на полезни изкопаеми; - Раздробена собственост и липса на развит пазар – бариера за ефективно ползване на земята; - Неутвърдено балнеолечение, липса на продаваеми туристически продукти, още не-социализирано КИН; - Наличие на много "визуални замърсители" (сметища), създаващи лош имидж на общината.
Човешки ресурси и социален сервиз	
<ul style="list-style-type: none"> - Сравнително благоприятна възрастова структура на населението; - Концентрация на население с висока квалификация и образование в центъра; - Нарастване дела на населението с високо образование; - Добре развита мрежа на образованието, вкл. професионални училища; - Добра квалификация на преподавателски кадри; - Добре развита социална инфраструктура, адекватна на образователните, здравните, културните и други социални потребности на населението; - Богат културен календар, съхранен певчески фолклор, възможност за включване в анимацията на туристически продукти; - Наличие на социална инфраструктура с над-общински функции – професионални училища, болнични заведения, театри, библиотеки, музеи, спортни съоръжения. 	<ul style="list-style-type: none"> - Формиране на отрицателен естествен и механичен прираст; - Застаряване на селското население; - Миграция на младите хора; апатия, слаба предприемчивост и социална креативност; - Ниско образователно равнище в селата; липсват условия за пълноценна жизнена кариера на млади хора в селата; - Намален дял на реално заетите от активното население; - Високо равнище на безработицата при групи с ниска квалификация, средно специално и основно образование, при младите хора и ромите; - Изразена тенденция за намаляване на учениците в общообразователните училища; селският проблем "училища в криза" се пренася във времето; - Наличие на голям брой слети и маломерни паралелки в селски училища – предпоставка за ниско качество на образованието; - Проблеми с интегрирането на деца от малцинствените групи; лошо владеене на

	<p>българския език;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Недостиг на учители по чуждоезиково обучение; - Амортизирана материално-техническата база на много училища; - Хроничен дефицит на средства за поддържане и обновяване на съществуващата инфраструктура (на здравеопазване, образование, култура); - Периферната мрежа на доболничната помощ е неразвита; социалните заведения и услуги са недостатъчни; - Много хора са без здравни осигуровки = без свободен достъп до медицински услуги.
Стопански сектор	
<ul style="list-style-type: none"> - Добре изразени икономически и обслужващи функции на града, отредена роля на общински и областен център, импулсиращ съседните територии; - Добра капитализация на територията (отчитайки и новите заводи на Тракия глас); - Поява на ново структурно производство, шанс за изграждане на клъстер “стъкло”; - Многоотраслова структура на промишлеността; - Традиции в развитие на промишлени дейности; - Развита преработвателна промишленост, базирана на селското стопанство; добра възможност за изграждане на клъстер “храни”; - Добър потенциал за развитие на индустриално зеленчукопроизводство, за увеличаване на трайните насаждения и интензивното животновъдство; - Добър ресурс и потенциал за развитие на алтернативен туризъм; силни аспирации за това; - Промислена и битова газификация; добра степен на изграденост на енергийната, съобщителната и водостопанската системи; - Свободна и сравнително квалифицирана работна ръка; - Производителите не плащат корпоративен данък, реинвестират го в основната си дейност; - Възможност за привличане на стабилен поток от чуждестранни инвестиции (свързани и с възможността за формиране на клъстерите “стъкло” и “храни”); - Възможност за пълно оползотворяване на Структурните фондове и Кохезионния фонд на ЕС (чрез партньорства и качествени проекти); - Възможност за развитие на конкурентен аграрен сектор и хранително-вкусовата промишленост, обвързани в клъстер “храни”; възможност за развитие на биологично земеделие; - Възможност за развитие на алтернативен туризъм, “стъпил” върху природно и културно наследство и интегриран с аграрния сектор; - Възможност за възраждане и преутвърждаване на Търговищкия панаир. 	<ul style="list-style-type: none"> - Общ спад и частична ликвидация на структуроопределящите производства; - Ниска икономическа ефективност на дейността на големите предприятия; - Непреодоляно сътресение от реструктурирането, липса на стопански структури с капацитет за гласък в развитието и обновяването на общинската икономика; липса на нови/утвърдени търговски марки; липса на ново промишлено “лого” на общината; - Прекомерна концентрация на стопанските дейности /индустрия и услуги/ в града, пренебрегвайки потенциала на селата; - Заплаха от продължаващо увеличение на вътрешно-общинските различия, особено между центъра и останалите части на общината; - Незадоволително състояние на транспортната и бизнес инфраструктура; - Слабо навлизане на информационните и комуникационни технологии; - Сериозно разминаване между предлагана и търсена квалификация в пазара на труда (недостатъчно проучен проблем); - Амортизирани производствени зони и остаряло оборудване; липса на устроени нови зони за инвестиции; неизползвани възможности на селските територии за изнасяне на производства; - Нестабилни стопански структури в селското стопанство; ниско ниво на научно обслужване; липса на условия за развитие на фермерство от европейски тип; - Неэффективен аграрен сектор - неоползотворен потенциал за поливно и биологично земеделие; бариерата “раздробена собственост”; слабо животновъдство; - Слаба конкурентоспособност и готовност за “влизане в релсите” на ЕС; - Липса на добре развит борсов пазар (фондов и стоков); - Недостатъчни знания и информация на бизнеса да подготвя проекти по линия на фондовете на ЕС; - Висока безработица и миграция на младите хора; - Нисък жизнен стандарт; - Заплаха от невъзможност да се постигне

	<p>балансиран растеж на общинската икономика и продължаваща ниска икономическа ефективност на големите предприятия;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Заплаха от слабо усвояване на Структурните фондове поради недостатъчен административен капацитет за подготвяне на качествени проекти; - Заплаха от намаляване на промишленото производство под натиска на европейската конкуренция, което може да задълбочи още повече проблема с безработицата.
Техническа инфраструктура и екология	
<ul style="list-style-type: none"> - Добро ниво на изграденост на основните инфраструктурни системи (пътна, водостопанска, енергийна, в т.ч. газификация); - Предстоящо завършване на АМ “Хемус” и възможност за устройване на удачни връзки и контактни зони³⁸; - Наличие на летище с възможност за връщане в експлоатация; - Осигурено предстоящо изграждане на няколко ПСОВ; - Съхранен екологичен баланс, отсъствие на агресивни източници на замърсяване, наличие на общинска програма за опазване на околната среда; - Наличие на реализуеми идеи, концепции и програми, касаещи адекватно развитие на техническата инфраструктура. 	<ul style="list-style-type: none"> - Голяма част от републиканската пътна мрежа е в лошо състояние; - Незадоволително е и състоянието на местната пътна мрежа, затруднения в поддържането ѝ; - Амортизирана вътрешна водопроводна мрежа (особено в града) – големи загуби на вода; - Зависимост на локалните водоизточници в селата от засушавания; - Непълно използвани възможности за разширяване на газификацията; - Липса на канализационни мрежи в някои квартали на града и селата на общината; сериозни дефекти в съществуващата канализация; - Лошо състояние на каналната мрежа в напоителните полета на общината; - Остър недостиг на финансов ресурс за поддържане на съществуващата и за изграждане на нова техническа инфраструктура; - Трайна тенденция към замърсяване на въздуха с прах от лоша улична хигиена и лошо състояние на уличната мрежа в селищните среди; - Наличие на много нерегламентирани сметища в селата.

Представената синтезирана картина на общината съдържа мозайка от "плюсове" и "минуси", позволяваща формулирането на следната "диагноза":

- Ресурсните предпоставки, позитивните процеси и изявените намерения за развитие доминират;
- Започнати са градивни действия към нови перспективни производства и услуги (Тракия глас, алтернативен туризъм, трайни насаждения, преработвателни мощности за земеделски суровини, оранжерии);
- Повечето проблемни аспекти са идентифицирани отдавна и към тях са насочени мерки (техническа инфраструктура, екология, социална инфраструктура);
- В същото време, насочените и разполагаемите ресурси (финансови и човешки) се оказват недостатъчни за осезателни позитивни промени в споменатите сфери; необходимо е повече време и по-голяма концентрация на ресурси;
- Социалната сфера остава с най-остри и мащабни проблеми (бедност, безработица, де-социализация, остри дефицити в здравеопазване, образование, култура, спорт);

³⁸ Необходими са поне две развръзки от магистралата – към града и към летището (до с.Буховци)

- Миграцията на младите и квалифицираните, увеличаващото се бреме на неизбежните социални разходи и ниската (или несъответна квалификация), спъват и ще продължат да бъдат най-трудно компенсиращият се дефицит в общината – този на достатъчен качествен човешки ресурс;
- Развитието на стопанския сектор съдържа огромни предизвикателства - привличане на инвестиции, технологично обновяване, постигане на конкурентноспособност;
- Желаното стабилизиране на икономиката, подобрените инфраструктура, социални услуги и жизнена среда, са отправните точки за формиране на критериите за развитие на общината във всички сфери.

Основният извод е, че община Търговище може и трябва да постигне ускорено "догонващо" развитие.

3. СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНАТА

Основният извод от анализа се трансформира в отправна точка и база на Стратегията за развитие на общината. Само ускорено развитие на икономиката може да компенсира изоставането. В същото време, остри социални проблеми не могат да чакат ефектите от съживена икономика. Към тях трябва да се насочат незабавни мерки, да се привлекат значителни ресурси.

През следващия период на развитието си общината ще се сблъска и с едно ново предизвикателство - засилена *конкуренция* за привличане на капитали и намиране на пазари (породена от *глобализирането на световната икономика* и в частност, от сливането с пазарите на ЕС). Оцеляването на местните производители става все по-зависимо не само от нови технологии и конкурентноспособна продукция, а и от нова, по-висша форма на коопериране и взаимодействие - създаването на мрежи и клъстери (индустриални, информационни, транспортни). Ключови ресурси стават информацията и техническата култура на работната сила.

Не по-малко предизвикателство е пренастройването на общината за развитие в съзвучие с основните принципи на *политиката за сближаване на ЕС*, а именно: повишаване на конкурентноспособността, изграждане на информационно общество и икономика на знанията, смекчаване на социалните контрасти, устойчиво развитие. Към постигането на тези цели е насочен и целият комплекс от интервенции по линия на Структурните фондове и Фонд "Кохезия"³⁹. Съгласуването на целите на общинското развитие с тези на политиката за социално-икономическо сближаване на ЕС и предвиждането на мерки, вписващи се в регламентите на Структурните фондове, ще създаде възможност за максимална финансова осигуреност на плановите документи по линия на европейските фондове.

Община Търговище се нуждае от значително *ускоряване на социално-икономическото си развитие*. Сега параметрите му са под средните за плановия район и страната. Общината следва да мобилизира целия си потенциал (природно-ресурсен, човешки и инвестиционен) и така да насочи развитието си, че в максимална степен да оползотвори възможностите за финансиране (национални и европейски) и да преодолее изоставането си.

Необходимо е и прилагане на *интегриран подход за развитие на територията*. Това означава подходящо съчетаване на политиките и мерките, въздействащи върху инфраструктурния, човешкия, иновационния и природно-културния потенциал на общината. Сериозни дефицити в основните фактори на производството ще забавят този процес. Това налага прилагането на подход, който от една страна да концентрира комплексно въздействие върху основни приоритети, а от друга – да води до балансирано изграждане на материалните и социалните предпоставки на развитие върху цялата територия на общината.

Основната цел и стратегическите приоритети в развитието на общината са формирани на основата на анализа и като отговор на посочените по-горе предизвикателства.

Последните тенденции в развитието на общината показват (макар и колебливо) подобрене на икономическите дейности като цяло. Видими позитивни ефекти се очакват от скорошното вкарване в експлоатация на крупните мощности за производство на стъкло и стъкларски изделия. Прекалено малките мащаби на инфраструктурните проекти, сравнени с потребностите и повишените стандарти, не са довели до общо подобрене на

³⁹ "Кохезия" = сближаване, намаляване на различията в социално-икономическото развитие на страни, райони, области, общини, селища.

инфраструктурите. На този фон, потребностите от “коригиращи” и подкрепящи публични намеси в развитието на общината са се увеличили. Необходимо е ново градиране на приоритетите, териториално насочване на мерките и подобрена координация, за да се постигнат трайни и осезаеми промени в желаните насоки.

На тази основа, стратегията за развитие на община Търговище за периода до 2013 г. ще бъде *подкрепяща* по отношение на необходимите предпоставки за развитие на основните икономически сектори (селско стопанство и индустрия), *агресивна* – по отношение на изграждането и обновяването на инфраструктурите, *стабилизираща* – по отношение на желания териториален баланс в развитието на общината и протичането на демографските процеси.

3.1. ВИЗИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНАТА

Визията е обобщена представа/желание на една общност за стандарта на живот и качествата на средата, която тази общност изгражда, поддържа и обитава. Местните хора искат сигурен поминък, достъпни и качествени услуги, надеждни комуникации. Искат да има какво да предложат на децата си, да ги задържат до себе си. Макар и скромен, дори този хоризонт на желанията би бил трудно реализуем от гледна точка на пазарната среда и конкуренция в утрешна обединена Европа. Необходимо е да се поставят нови цели и критерии на развитието, да се пречупи инерцията на старото мислене и прекомерно облягане на държавата. Това го могат младите и образованите – хората, носещи в себе си високите критерии и готовност да се конкурират. Те са стратегическият ресурс за развитие на общината.

От друга страна, скокът в посока на мечтаното развитие изисква определено време и много усилия на общинската администрация, социално-икономическите партньори и цялата местна общност. Десетилетия наред град Търговище се е облягал на балансирана икономика. Шокът от загубата на структурни производства още не е изживян. Навременната подмяна на икономическите опори е другият елемент във визията за развитие на общината. Възможните нови опори (стъклопроизводство, екологични храни, възроден аграрен сектор, туризъм) изискват чиста среда и съвременна инфраструктура (в т.ч. комуникации). Те също трябва да станат елемент на визията на общината.

Времето на свръх-концентрация (на инвестиции, услуги и хора) в града отмина. Основната цел на европейската (и националната) регионална политика е ‘икономическо и социално сближаване’, т.е. премахване на резките различия между стандартите на средата и на живота. Независимо от ограничените ресурси и огромни потребности на гр. Търговище, целеви публични инвестиции трябва да се насочат и към селските райони. Те съдържат потенциал за желаното реструктуриране, за намиране на алтернативни икономически опори на общината.

Залог за конкурентноспособност е активното сътрудничество и коопериране на община Търговище с останалите съседи от Добруджа, с отварянето ѝ към Европа и света. Това с особена сила важи за реализирането на аспирациите за *възраждане на търговското средище* и развитие на *туризъм*, имащ стопански измерения и служещ като алтернативен икономически сектор.

Община Търговище следва да запази и своя специфичен облик на общност с етническа, религиозна и културна идентичност и толерантност.

На тази основа е формулирана и визията за развитие на общината:

“Община Търговище - просперираща социална общност с устойчиво развитие, привлекателно място за бизнес и живот, работа за всички, високи доходи, развит туризъм, екологично селско стопанство, съхранена природна среда и богат културен живот, икономика основана на знанието, територия със съвременна модерна инфраструктура съдействаща за възраждане”

3.2. СТРАТЕГИЧЕСКИ ЦЕЛИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНАТА

Визията очертава крайния желан резултат от усилията на всички в развитието на общината. Обективните фактори и *стимули* за такова развитие са:

- Предстоящо въвеждане в експлоатация на крупна мощност за стъклопроизводство;
- Доближено във времето завършване на магистралата, възможност за връщане на летището в експлоатация, аспирации и реална възможност за търговски и транспортен логистичен център (съвременен пресъздаване на някогашното търговско средище);
- Концентриране на административни, икономически, културни, търговски и транспортни функции;
- Висока степен на изграденост на енергийната, съобщителната и водостопанската системи в общината;
- Обективното съществуване на природни условия и ресурси за изграждане на алтернативна икономическа база на общината;
- Наличие на силно-атраaktivни природни и антропогенни ресурси, сглобяеми в конкурентни/продаваеми туристически продукти;
- Натрупан опит и традиции в развитието на индустриалните и обслужващи отрасли, независимо от протичащите негативни демографски процеси и миграция на квалифицирана работна сила.

Паралелно се отчитат и факторите, **задържащи развитието**:

- Икономически спад, обхванал структуроопределящите производства в града и общината и ликвидиране на една значителна част от тези производства;
- Недостатъчна “отвореност”, ограничени връзки с европейски и световни пазари и центрове на иновативна и предприемаческа дейност;
- Амортизирани производствени зони, нуждаещи се от скъпа рехабилитация, за да посрещнат предизвикателствата на съвременни производства;
- Липса на добре екипирани пространства, способни да внесат необходимия нов импулс в развитието и обновяването на икономиката;
- Ограничени човешки ресурси с необходимата квалификация;

Чрез визията си, общината е приела ролята на “Феникс” и е очертала ясна картина на очакваното бъдеще. Това предполага огромни усилия за мобилизиране на всички свои ресурси и привличане на външни. Това предполага още подреденост в действията и следване на подходяща стратегия. Това е стратегия, комбинираща позиция на *подкрепа* за очертаващите се опори на преструктуриращата се икономика с активна, *агресивна* позиция по отношение на инфраструктурите и *стабилизираща* позиция по отношение на демографските процеси и развитието на селските райони.

Прилагането на такава стратегия предполага изграждането на жизнен икономически комплекс и достатъчно приходи за ре-инвестиране в хората и жизнената им среда.

Затова:

Основната стратегическа цел на развитието на общината в периода до 2013 г. е:

ДА ПОСТИГНЕ СТАБИЛНИ ТЕМПОВЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ И ПОВИСОКИ СТАНДАРТИ НА ЖИЗНЕНАТА СРЕДА.

Основната цел съдържа две неотделими сфери: “икономически растеж” и “жизнена среда”. Първата е двигател на развитието, а втората осмисля усилията на хората, реализирали това развитие. Задължително условие е целта да се преследва успоредно и едновременно в двете сфери.

Първата част на стратегическата цел “*Стабилни темпове на икономически растеж*” е решаваща, но не трябва да се преследва “на всяка цена”, а да се постигне от обновена, конкурентноспособна, природо-щадяща икономика. Икономика, оползотворяваща човешките и природните ресурси на общината. Икономика, приоритетно ориентирана към жизнено традиционни производства, но и към високи технологии. Икономика, разчитаща на нови инвестиции чрез активно привличане/насърчаване. Икономика, самоукрепваща се чрез коопериране и сътрудничество в бизнес мрежи и кластери.

Другата сфера на целта е “*по-високи стандарти на жизнената среда*”. Отчитайки констатациите от анализа, това всеобхватно понятие може да се сведе до характеристиките/стандартите в три основни аспекта – екология, инфраструктура, жилища. Това не изключва усилията за подобряване на стандартите в социалния сектор (заетост и доходи, образование, култура, спорт, здравеопазване, социални жилища, социални грижи). Те се третират като равностойни по значимост, но силно зависими от резултатите по основната стратегическа цел.

Конкретните *измерители* за постигане на основната цел са:

Икономика:

- ✓ Ръст на приходите от продажби (поради отсъствие на статистическа информация за БВП на общинско ниво); при окончателно приемане на общинския план е желателно да се заложи конкретна величина на този показател (препоръчителната е поне 6%);
- ✓ Ръст на местните и чуждестранни инвестиции “на зелено” и в обновяване/разширяване на съществуващи производства;
- ✓ Ръст на реализирания износ (в стойностно изражение);

Жизнена среда:

- ✓ Трайни стандартни параметри на питейната вода (във всички селища);
- ✓ Намалено наднормено съдържание на въздушни замърсители в града;
- ✓ Трайно премахнати нерегламентирани сметища;
- ✓ Километри общински пътища в лошо състояние и такива без настилка;
- ✓ Километри улична мрежа в лошо състояние;
- ✓ Брой стандартни обитавани жилища на 1000 човека;
- ✓ Брой жилища без основни благоустройствени елементи (ток, вода, канал);
- ✓ Брой жилища с енергиен сертификат;

Допълнителни измерители за постигнатото по основната цел, са:

- ✓ относителният дял на заетите (в общото трудоспособно население);
- ✓ индекса на човешкото развитие;
- ✓ брой студенти и учащи се (дял от общото население);
- ✓ интензитет на културния живот в общината.

С изпълнението на основната стратегическа цел се очаква и осезателно увеличаване на доходите и покупателната способност на населението.

Реализацията на основната цел е невъзможна без конкретизация на няколко нива – приоритетни сектори, цели към развитието на тези сектори, мерки/програми към всяка от целите и накрая, конкретни проекти или проектни идеи за прилагане на всяка от мерките.

4. ПРИОРИТЕТИ, ЦЕЛИ И МЕРКИ НА ОБЩИНСКИЯ ПЛАН ЗА РАЗВИТИЕ

Освен компонентите, съдържащи се в основната цел (**“икономика” и “жизнена среда”**), планът адресира мерки и към още два аспекта на общинското развитие – **“човешки ресурс и социално сближаване” и “административен, проектен и финансов капацитет”**. Изграждането, задържането и привличането на качествен човешки ресурс е съдбоносно за постигане на желаното развитие. Премахването на остри проблеми, породени от бедност и безработица, е стратегическа задача по две причини – безспорна необходимост от пряка и незабавна помощ към маргиналните групи и шанс да се привлекат средства от структурните фондове на ЕС и за тази цел. Компонентът **“капацитет”** е от изключителна важност за приложимостта на плана. Той се третира в широк аспект и обхваща: инструменти за управление/въздействие чрез ресурси на местната власт (недвижимости, финанси), специализирана общинска администрация по стратегическо планиране, разработване и управление на проекти, развитие на партньорства с бизнеса и нестопанския сектор, информация и мониторинг.

Така се дефинират **четири приоритетни сфери на плана за развитие** на община Търговище:

Приоритет 1. Постигане на балансирана и конкурентноспособна общинска икономика

Приоритет 2: Развитие на аграрен сектор, хранително-вкусова индустрия и туризъм

Приоритет 3. Изграждане на качествена жизнена среда с модерни инфраструктури и съхранена екология

Приоритет 4. Развитие на човешките ресурси и социално сближаване

Приоритет 5. Укрепване на административния капацитет, развитие на професионалните умения в подкрепа на местната икономическа активност и усвояване на средства от Структурните фондове и Кохезионния фонд на ЕС

По същество, горният пакет от приоритетни сфери на развитие представлява пълна приемственост със заварените стратегически приоритети на общината, тъй като включва цялото им съдържание:

1. Подобряване на **инфраструктурата** с цел повишаване на инвестиционната привлекателност.
2. Изграждане на **трансгранична мрежа** с побратимени градове, главно от страните – членки на Европейския съюз, с цел реализация на съвместни проекти по програмата САПАРД.
3. **Икономическо стабилизиране** чрез ефективно оползотворяване на местните ресурси, целенасочено насърчаване на частната инициатива и привличане на инвестиции.
4. Подкрепа и насърчаване на развитието на **малки и средни предприятия** и създаване на бизнес инкубатор и бизнес център.

5. В областта на **селското стопанство** ще се насърчава привличането на чуждестранни и местни инвеститори, които са в състояние да гарантират пазарите за крайните продукти на селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост.
6. **Намаляване на безработицата и повишаване качеството на живот** на населението.

За всяка от приоритетните области на плана за развитие са адресирани цели и мерки, следващи логиката на основната цел:

Приоритет 1: Изграждане на конкурентноспособна и динамична общинска икономика

Реализирането на първата цел предполага провеждането на комплекс от мерки, които ще доведат до повишаване равнището на общинската икономика. Основа за това следва да бъде подобряване на **атрактивността и конкурентноспособността на икономиката** в общината, като резултат от изграждане на икономика, базирана на знанието, облекчаване на достъпа до заетост в резултат от подобряване на образователните характеристики на работната сила и разкриване на нови работни места. Разкриването на работни места ще е следствие от предвижданото технологично преустройство на общинската икономика, засиления приток на нови инвестиции, укрепването на традиционни производства и създаването на нови форми на производствена организация, модернизацията на бизнес инфраструктурата, мерките за стимулиране на малкия и средния бизнес и съпътстващите го услуги, засилване атрактивността на инфраструктурата и нейната модернизация.

При укрепването на общинската икономика следва да се търси и подкрепа за селското и горското стопанство в общината. Ефективността на тези отрасли и производства ще се повишава на основата на тяхната диверсификация, прилагането на конкурентни форми и структури в областта на преработката и маркетинга на продукцията и създаването на алтернативна заетост в тази сфера. Важен инструмент за укрепването ще бъде развитието на инженерната и бизнес инфраструктурата в територията по отношение на транспортната достъпност, качествено водоснабдяване и благоустройство и развитие на различни форми на туризъм и рекреация.

Обща необходимост за община Търговище е реализацията на дейности, насочени към насърчаване на инвестициите и за подобряване на конкурентноспособността ѝ. Укрепването и реструктурирането на икономиката следва да се ориентира към производства с висока добавена стойност, прилагане достиженията на науката, трайна ориентация към висока технологичност и активна политика към усвояване на иновациите.

Специфична цел 1: Повишаване на конкурентноспособността на икономиката чрез привличане и задържане на фирми в сектори на растеж

Мярка 1: Създаване на условия и стимулиране развитието на средния и малък бизнес

Първата необходима стъпка е към подобряване на диалога и повишаване на взаимното доверие както между общината и бизнеса, така и между представителите му. Втората стъпка е в координирането на бизнес-намеренията, тяхното информирание и насочване.

Приоритетните направления за подкрепа са:

- Развитие на традиционни отрасли с потенциал – стъklarска

промишленост, хранително-вкусова промишленост, текстилна и шивашка промишленост електротехника, дървообработване, машиностроене за хранителната индустрия.

Дейности:

- Анализ на нуждите, проблемите и възможностите за подкрепа от страна на общината;
- Провеждане на регулярни срещи с бизнеса за информиране относно общински проекти;
- Създаване на условия Община Търговище в партньорство с бизнес-организациите да предлагат обслужване на юридически лица на “едно гише”;
- Намаляване на административните бариери;
- Осигуряване на информация за възможностите за финансиране по Европейски програми и фондове на регионално, национално и международно ниво (със съдействието на неправителствени организации). За целта може да се организира специален раздел в уеб страницата на общината;
- Насърчаване започването на бизнес чрез правни консултации, обучение, "комплексно обслужване" за достъп до информация, посредничество за издаване на разрешителни, достъп до площ за стопанска дейност;
- Разработване на пакет от инструменти за стимулиране на бизнеса на местно ниво:
  - местни данъци и такси;
  - поддържане на база данни за свободни общински терени;
  - организиране на офис на предприемача в Центъра за общински услуги и информация за подпомагане издаването на разрешителни или лицензи при навлизане на нов бизнес;
- Комерсиализация на комуналните услуги чрез сключване на договори за отдаване под наем, лизинг или концесия, като се пазят интересите на социално слабите потребители, общественото здраве и качеството на околната среда;
- Създаване на съвет за партньорство и подкрепа на малкия и средния бизнес.

Мярка 2: Създаване на регионални клъстери и мрежи

В община Търговище съществуват условия за изграждане на регионална бизнес мрежа и създаване в общината на областни клъстери на основата на свързани производства в стъklarската, хранително-вкусовата промишленост и туризма. *Бенефициенти* на тази мярка ще бъдат взаимосвързани или допълващи се компании с активни взаимоотношения, които ползват обща специализирана инфраструктура, пазари на труда и услуги.

Дейности:

- Инициране на програми за създаване и развитие на клъстери. Подкрепа и насърчаване за създаване на клъстери: стъкло, хранително-вкусовата промишленост и туризъм;
- Организиране на партньорство между централните власти, общината, местния бизнес, местните и национални свързани организации за стартиране и укрепване на клъстера;
- Насърчаване развитието на специализирана инфраструктура, обслужваща клъстерите – технологична, информационна, финансова, образователна;

- Организация и разпространение на необходимата информация по клъстерите;
- Подкрепа на организационните структури на клъстерните организации;
- Създаване на съвет за партньорство и подкрепа на малкия и среден бизнес.

Местната администрация, макар и с твърде скромни правомощия да осигури някакви съществени преференции за развитие на бизнеса, има много важно значение за възникване и развитие на регионалните клъстери. В нейната власт е да инициира програма за развитие на клъстери и да бъде активен участник в изпълнението на тази програма.

Очаквани резултати от реализацията на тази мярка са:

- Активиране на вертикалната и хоризонталната интеграция за създаване на добавена стойност;
- Повишаване на доверието между предприятията, общинските и държавните субекти за насърчаване на икономиката;
- Инициране създаването на добре работещи мрежи от предприятия на регионален принцип с цел повишаване на иновативния им потенциал;
- Разширяване достъпа на предприятията до актуална технологична, пазарна, правна и друга важна за тях информация;
- Внедряване на мерки за разпространението на нови технологии в дадени индустриални сектори.

Мярка 3: Подкрепа за утвърдени фирми-производители от общината

Дейности:

- Подпомагане на тяхното участие в регионални, национални и международни изложения и панаири;
- Осигуряване на възможности за търговицките фирми-производители да разполагат със собствени щандове и по-добри условия по време на коледните базари;
- Организиране на традиционен фестивал на виното;
- Традиционен пролетен панаир –Търговище - развитие и утвърждаване на изложението, като предпочитано място за реклама и представяне на нови продукти за български и чуждестранни фирми
- Организиране на ежегодно Търговско изложение за здравословни хранителни продукти.

Специфична цел 2: Изграждане на подходяща бизнес среда и повишаване на инвестиционния интерес към общината

Мярка 1: Повишаване на конкурентоспособността чрез маркетинг, премахване на пречките за инвестиции, координиране на инициативите за икономическо развитие

Дейности:

- Маркетингово проучване на възможностите и дефиниране на потенциални инвеститори;
- Маркетингова реклама за извоюване и утвърждаване на имидж на община Търговище като отлично място за успешен бизнес;
- Разширяване на контактите с чужди бизнес-партньори, организиране и

- участие в бизнесфоруми и срещи;
- Разработване на “Бизнес профил на община Търговище”, съдържащ подробна и актуална информация, насочен към потенциалните инвеститори.

Мярка 2: Подкрепа за развитието на бизнес и пазарна инфраструктура

Необходимо е общината активно да подпомага създаване на условия за нарастване на инвестиционния интерес към местната територия и насърчаване на бизнес средата. Общината ще се насочи активно към създаване на бизнес-парковете и бизнес-инкубатори чрез привличане на чуждестранни и местни инвеститори, за да се постигне критична маса за ново технологично развитие и инвестиции, които ще действат като естествени инкубатори за по-малките фирми и ще стимулират растежа на бизнес-услугите.

Дейности:

- Устройване на търговски и транспортен логистичен център до летището и връзка към магистралата.
- Прочуване на площадки за изграждане на нови производствени зони.
- Изграждане на индустриален /технологичен/ парк , който да спомогне за утвърждаване на най- добрите практики и тенденциите в развитието на информационните технологии.
- Създаване на бизнес инкубатори в адаптиран общински фонд.
- Специализирано обучение и услуги.
- Нови производствени и предприемачески зони.
- Изграждане/обновяване на прилежащите комуникации към съществуващи производствени зони.
- Проактивна политика по привличането и локализирането на търговски вериги с по-голям капацитет и възможности в района на община Търговище.
- Модернизирана база на Общински Пазари в гр. Търговище.
- Изграждане на втора автогара в квартал “Запад 3”.
- Създаване на бизнес инкубатори, бизнес центрове, бизнес паркове, изграждане на офиси за обслужване на инвеститори, изложбени зали и експозиционни съоръжения.
- Изграждане на консултантски центрове за подкрепа на стартиращ бизнес и съществуващите МСП.
- Идентифициране на различни източници за финансиране на благоустройствените мероприятия (изграждането на необходимата инфраструктура).

Специфична цел 3: Стимулиране развитието на конкурентноспособна икономика, основана на знанието

Мярка 1: Инвестиции в човешки капитал

Човешкият капитал е основен фактор за развитие на конкурентноспособна общинска икономика. Същевременно обаче, община Търговище изостава значително по отношение качеството на

работната сила, тъй като тя все повече се оказва квалифицирана за работа с остарели технологии.

Осъществяването на мерките, дейностите и проектите за повишаване качеството на човешкия потенциал в общината следва да се реализират в партньорство между местната власт и социално-икономическите партньори, в т.ч. училищата, бизнеса, сдруженията на бизнеса, териториалното бюро по труда, неправителствения сектор. За целта следва да се използват всички възможности, които се предлагат за финансова подкрепа на тези мерки и проекти от действащите оперативни програми до 2007 г. и новите оперативни програми 2007-2013 г. , както и различните инициативи на ЕС (вж. Приложение 3). За целта следва да се създаде Съвет за партньорство в образованието и обучението в общината.

За подкрепа на тази мярка ще се осъществяват дейности основно в областта на:

- ***подобряване на образователното равнище на работната сила,***
- ***подобряване на обучителната среда,***
- ***Създаване на условия за непрекъснато професионално обучение.***

Дейности:

- ***осигуряване на професионално насочване в средните училища;***
- ***разработване на учебни програми, преодоляващи несъответствията между уменията и нуждите на пазара на труда;***
- ***създаване на условия за непрекъснато професионално обучение с цел повишаване адаптивността на работната сила към потребностите на икономиката и инвестиционния процес;***
- ***интервенции, отнасящи се до активно включване на социални партньори (дружества, асоциации и др.) в продължително професионално обучение, провеждане на проучвания за нуждите на пазара на труда, работа в мрежа и др.;***
- ***професионална преориентация/повторно обучение/ преквалификация на заетите в районите, в които се осъществяват структурни промени;***
- ***стаж за млади хора;***
- ***разработване на отворени системи за обучение, регулиращи професионалната подготовка според нуждите на регионалния пазар на труда, съвместно със социално-икономическите партньори;***
- ***предотвратяване на спада в преждевременното напускане на училище и повишаване достъпа до начално, целево и третично образование с подчертан акцент към групите в неравностойно положение;***
- ***приоритетна компютризация на образователните институции, въвеждане на информационни и комуникационни технологии в обучението, обучение в компютърни умения и ползване на съвременни информационни продукти.***

Мярка 2: Подкрепа за ново технологично развитие

Изграждането на конкурентноспособна общинска икономика може да се осъществи само въз основа на ново технологично развитие и внедряване на иновации.

Дейности:

- ***разработване на активна общинска иновационна стратегия;***
- ***стимулиране въвеждането на пазарно ориентиране технологични проекти;***
- ***подкрепа на публично-частните партньорства при трансфер на технологии;***

- иновации и технологии за стартиращи фирми и МСП;
- иновации в енергийната ефективност и опазване на околната среда.
- Разработване използването на полезни изкопаеми – фракции, нефт и газ – концесии

Мярка 3: Развитие на информационно общество

Към тази специфична мярка ще бъдат подкрепяни дейности, допринасящи за:

- *изграждане на инфраструктура на информационното общество;*
- *изграждане на широколентови комуникационни мрежи;*
- *подобряване достъпа до и развитието на он-лайн публични и бизнес услуги;*
- *подкрепа на усилията на всички заинтересовани страни и организации в развитието на информационното общество и осигуряване достъп до информация за текущите инициативи на всички участници в ИКТ общността*
- *разработване на съдържание на услугите и техните приложения на местно ниво, в т.ч. и за отдалечените от центъра населени места;*
- *подпомагане на бизнеса, в т.ч. МСП за възприемане и ефективно използване на информационните и комуникационни технологии;*
- *развиване на умения в населението, свързани с информационните и комуникационни технологии;*
- *въвеждане на информационни и комуникационни технологии във всички нива на образованието;*
- *създаване на програми за професионално образование и обучение в информационните и комуникационни технологии;*
- *включване на информационните и комуникационните технологии в училищата;*
- *адаптиране на сгради, компютърни мрежи и друго оборудване.*

ПРИОРИТЕТ 2: РАЗВИТИЕ НА АГРАРЕН СЕКТОР, ХРАНИТЕЛНО-ВКУСОВА ИНДУСТРИЯ И ТУРИЗЪМ

Община Търговище има утвърден аграрен профил със структурно значение за икономиката ѝ. развитието на общината ще се обляга на него и през новия планов период, оценен от позицията на съвременните критерии и изисквания на ЕС, аграрният сектор на общината съдържа много недостатъци и в същото време, неизползвани потенциали.

Целите и мерките се насочват в 2 основни направления:

- ***преодоляване на недостатъците*** - ниска добавена стойност, слаба организираност и пазарна инфраструктура, слабо присъствие на научно обслужване;
- ***разширяване на комплекса от дейности (оползотворяване на ресурси)*** – модерно животновъдство, увеличаване на трайните насаждения (лозя, овощни градини), възраждане на зеленчукопроизводството (вкл. оранжерийно), поливно земеделие, преработващи предприятия, екологизация, включване на алтернативния

туризъм като съпътстваща дейност (допълнителни доходи и “култивираща” поведението на всички), създаване на клъстер “храни”.

Наред с пазарно ориентирани производства и услуги, общината носи бремето на много бедни натурални и полупазарни стопанства. Подпомагането им и извеждането на част от тях до нивото на пазарно-ориентирано производство е също част от целевия пакет за развитие на аграрния сектор и селските райони на общината като цяло.

Крайната цел в развитието на аграрния сектор и селските райони е да се постигнат нови качества – конкурентноспособност, интензификация, устойчивост, собствена “физиономия”.

На тази основа се залагат следните специфични цели и мерки:

Специфична цел 1: Оптимално използване на природните ресурси

Мярка 1: Развитие на модерно животновъдство

Мярката включва подпомагане в:

- Изготвяне на бизнес планове и проекти за създаване на модерни ферми;
- Осигуряване на компетентна информация за подходящи породи, изисквания за качество, пазарни конюнктури;
- Административна подкрепа в изготвяне и реализация на инвестиционните проекти;
- Изготвяне на устройствени проекти и осигуряване на базова инфраструктура;
- Изграждане на пазар за живи животни, съобразен с изискванията на нормативните уредби / Наредба №44/29.10.2003 г. /

Мярка 2: Подмяна и увеличаване на трайните насаждения (лозя, овощни градини)

- Максимално оползотворяване на възможностите на САПАРД;
- Съдействие за комасация на необходимата земя;
- Маркетингане на възможностите за привличане на инвеститори.

Мярка 3: Оптимизиране на поливното земеделие

- Информационна, методическа и организационна помощ за създаване на сдружения за напояване;
- Инициране на публичен проект за обновяване и разширяване на напоителните полета и съоръжения;
- Осигуряване на достъп до научно-приложните разработки за оптимизиране на напояването (информационно-съветваща система);
- Актуализиране и картиране на микрорайоните, подходящи за поливно земеделие.

Мярка 4: Развитие на оранжерийното производство, базирано на термо-минерални води

- Осигуряване на терени в близост до минералните извори;
- Устройство проектиране и съоръжаване с базова инфраструктура;
- Привличане на частни инвеститори и чрез съдействие за защита на проекти по САПАРД.

Мярка 5: Екологизация на земеделието

- Разпространение на информация за изискванията и предимствата на биологичното земеделие;
- Организационна помощ за сертифициране и регистрация на биологични ферми;
- Организиране на базари за продукти от биологични ферми.

Популяризирането се реализира чрез масово достъпни информационни материали за добри практики и консултации (в агро-бизнес центрове). Стимулирането става по две направления – по-изгодна пазарна реализация на продукцията и леснодостъпно осигуряване на компост за наторяване. Мярката е в пряка зависимост от осигуряване на условия за поливно земеделие.

Мярка 6: Подобряване на достъпа до земеделските стопанства и естетизиране на ландшафта

- Изграждане, отводняване и стабилизиране на селскостопански пътища;
- Устройване на полски чешми, крайпътни залесявания, заслони, места за почивка.

Тази лека инфраструктура ще има двойствено използване – от стопаните и от посетители – туристи/пътници.

Мярка 7: Изготвяне/актуализация на земеустройствени проекти и схема за райониране на културите

Приоритетно се планират и проектират районите, подходящи за Мерки 2, 3, 5 и 6. Тези проекти са необходима основа както за доброволна комасация, така и за устройване на полската инфраструктура. Общината се нуждае и от актуална, масово достъпна схема за райониране на културите според почвено-климатичните условия.

Специфична цел 2: Подобряване на организацията и качеството на човешките ресурси в аграрния сектор

Мярка 1: Осигуряване на масов достъп до актуална информация и повишаване на научното обслужване в аграрния сектор

Информацията включва пазарните конюнктури, съвременни технологии на растениевъдство, животновъдство, съхранение и преработка, възможности за финансиране на аграрни дейности, консултации, обучение, сортове и породи.

Специална програма към този информационен масив се посвещава на изискванията на ЕС за качество на продукцията. Достъпът до тази информация се осигурява чрез интернет сайт, агро-бизнес центъръра, кметствата. Мярката се реализира като единна система за информация и съвети в земеделието.

Мярка 2: Укрепване на съществуващите и създаване на нови браншови организации на производители (овощари, пчелари, животновъди, зърнопроизводители)

Освен крупните частни стопани, мярката обхваща земеделските кооперации и дребни производители. Сегашното “застраховане” от природните рискове с разнородно производство трябва постепенно да премине към тясна специализация, чиито рискове се компенсират с нормални застрахователни инструменти. :

- Преустройство и модернизация на пчелините по изискванията на ЕС.
- Преустройство и модернизация на бубарството по изискванията на ЕС

Мярка 3: Подкрепа на млади фермери

Младите фермери ще имат възможност за директна финансова помощ от структурен фонд на ЕС. Необходимо е да им се помага в изготвяне на бизнес планове и проекти за кандидатстване. Мярката предвижда и включване в обучение, съвети, административни улеснения.

Мярка 4: Подкрепа за натурални и полупазарни стопанства с цел превръщането им в пазарно-ориентирани

Преобладаващите дребни производители са с ориентация към натурално стопанство и спорадична ориентация към пазарна реализация на продуктите. Макар и неефективна, тази форма на микроикономика е основната опора/компенсатор на селската бедност и безработица. Досегашните програми за подкрепа в аграрния сектор се оказват неприложими за тях. При директна и лесно достъпна помощ, много от тези малки стопанства биха могли да се изведат до пазарна ориентация и специализация. При изготвен бизнес-план за развитие на такова стопанство, фермерът би могъл да получи именно такава помощ.

Специфична цел 3: Подобряване на качеството и маркетинга на земеделските продукти

Мярка 1: Подпомагане на фермерите да се приспособят към нарастващите изисквания на стандартите на ЕС

Освен информацията и съветите по Мярка 2.1, фермерите ще имат възможност да получат и пряка финансова помощ за привеждане на качеството към наложените стандарти.

Мярка 2: Изграждане на лаборатория за сертифициране на качествата на пресни и преработени селскостопански продукти

Мярка 3: Изграждане на земеделско тържище и борса (в съчетание с търговско-логистичния център до летището)

Развитието на тържищната търговия в конкуренция с веригите супермаркети, ще повишава както нивото и качеството на търговията с пресни и преработени селскостопански продукти, така и съответствието на качеството им с международните стандарти.

Специфична цел 4: Разнообразяване на икономическите дейности и повишаване качеството на живот в селските райони

Тази цел преследва паралелно няколко желани ефекта:

- ✓ ***регионален – намаляване на диспропорциите в развитието на областта;***
- ✓ ***икономически – увеличаване на добавената стойност в аграрния сектор и от там – ефективността и конкурентноспособността му;***
- ✓ ***социален – облекчаване на бедността и увеличаване на заетостта в селата.***

Мярка 1: Създаване на малки индустриални паркове за привличане на инвеститори в предприятия за преработка на плодове и зеленчуци (замразяване, сушене, консервиране, дестилиране)

Мярката включва устройствени проекти, уреждане на собствеността на земята, осигуряване на инфраструктура и маркетинг за привличане на инвеститори.

Мярка 2: Подпомагане на частни инициативи в създаване на микропредприятия (сувенири, екобрикети, пакетиране на храни)

Подходяща форма е създаването на бизнес инкубатори, настанени в адаптирани общински фондове, които не се използват по първичното си предназначение.

Мярка 3: Подпомагане на частни стопани в устройване на къщите си за приемане на гости-туристи

Мярката е реализуема както по Предприсъединителни фондове (САПАРД), така и по бъдещите структурни фондове. Необходимата публична подкрепа се изразява в проучване и информиране за възможностите, помощ при изготвяне на проекти за кандидатстване, включване в регионалните туристически продукти.

Специфична цел 5: Създаване на регионален клъстер “Търговишки храни”

Предвиждат се пакет от организационни мерки, осигуряващ последователно изграждане на бизнес мрежа и клъстер в сферата на хранителната индустрия. Разчита се на пазарните позиции и пробив на сегашните утвърдени производители в месните и млечни продукти. Постепенно се присъединява и секторът на преработените плодове и зеленчуци, както и съпътстващите предприятия.

Мярка 1: Популяризиране на клъстера като висша организационна форма за отстояване на пазари и конкуренция

Мярка 2: Организиране на заинтересованите производители, създаване на партньорство

Мярка 3: Оползотворяване на държавните целеви фондове за институционално изграждане на клъстери

Мярка 4: Създаване на център за разпространение на информация, обучение, консултации и подкрепа на стартиращи фирми в сектора

Мярка 5: Създаване на координационна програма за насочване на нови инвестиционни инициативи към клъстер “храни”

Местната администрация, макар и с твърде скромни правомощия да осигури някакви съществени преференции за развитие на бизнеса, има много важно значение за възникване и развитие на регионалните клъстери. В нейната власт е да инициира програма за развитие на клъстери и да бъде активен участник в изпълнението на тази програма.

Специфична цел 6: Развитие на алтернативен туризъм

Валоризиране на богатото природно и културно наследство **чрез развитие на алтернативен туризъм** е една от целите и неизползваните възможности за развитие на общината. Усилията трябва да се насочат към създаване на продаваеми туристически продукти и туристически “новини”, изграждане на туристическа инфраструктура, квалификация на кадри, специализирана информация, активен маркетинг, регионално и национално коопериране, информираност и адекватно поведение на местното население, благоустрояване в планираните дестинации.

Настоящите стопански резултати от сектор “туризъм” са символични. Възможностите за многократно увеличение са реални, но на първо време, присъствието на туризъм в структурата на общинската икономика би трябвало да се третира като създаващо имидж и подпомагащо другите сектори, а не като техен заместител или компенсатор. За селските райони, продаването на туристически услуги може да стане и осезаема икономическа опора.

Туризмът в общината има потенциал да се развива в три основни направления:

- ✓ *В селските райони* – селски, екологичен, познавателен, културен, “по специални интереси” (археология);
- ✓ *В град Търговище* – културен и конферентен;
- ✓ *В м. “Боаза”* – балнеоложки туризъм и рекреация;

Основните природни и антропогенни ресурси за развитие на туризъм в общината са в селските ѝ райони и околностите на града. Екологизацията, естетизирането и устройването на пространствата, през които ще преминават и в които ще пребивават посетители/туристи, са заложи в предходните мерки. *Аграрната политика се интегрира с туристическата.* Това е шансът на общината да създаде среда за експониране и валоризиране на природни и културни ценности. Спецификата на възможните туристически продукти на общината предполага сравнително кратък престой и ограничено предлагане. Това

налага коопериране (включително регионално и национално) за включване в мащабни продаваеми продукти.

Мярка 1: *Професионална промоция и реклама на туристически продукти, базирани на сегашното предлагане, както и на ловен, винен и спортен туризъм.* Създаване на условия местните туристически сдружения да укрепват капацитета си и да подпомагат дейностите по тази мярка.

Мярка 2: *Създаване на Стратегическа програма за развитие на туризма в Община Търговище (2005 – 2010 г.). Актуализация ще се извърши през 2010 г.*

На основата на приетата Стратегическа програма за развитие на туризма в Община Търговище (2005 – 2010 г.) да се разработи и План за реализация.

Мярка 3: *Създаване на туристически продукт “Археологически училища на терен”*

С тази мярка се постигат два паралелни ефекта:

- Проучване, съхранение и експониране на археологически обекти (чуждестранни професионални археолози и любители – туристи плащат, за да правят разкопки и проучвания);
- Валоризиране на КИН като елемент на по-широкообхватни туристически продукти (за масовия интерес).

Мярка 4: *Информирание на населението за възможните инициативи и достъпните финансови източници за изграждане на туристическа инфраструктура и предлагане на туристически услуги*

Мярка 5: *Създаване на специализирана устройствена схема за развитие на туризъм в общината*

Мярката е необходима както за осигуряване на инвестиционни полета, така и за координирани действия по сектори “инфраструктура” и “селско стопанство”.

Мярка 6: *Подобряване на туристическата инфраструктура и информация*

- Изграждане на екопътеки;
- Обновяване на пътната инфраструктура в туристическите ареали;
- Реализиране на единна програма за визуална информация, ориентация и реклама на туристическото предлагане в общината (желателно е да се разшири и до мащабите на областта);
- Подкрепа за туристическия информационен център – създаване на пълен актуализиращ се информационен и рекламен пакет за туристическото предлагане.
- Изграждане на туристически лифт – Хижа “Младост” и рехабилитация на пътя до хижата

- Река Врана – Проект за облагородяване и превръщане в привлекателно място за екотуризъм – екологични водни огледала, кътове за отдих по течението на река “Врана” по посока местността “Парка”.
- Парк “Юкя” – организиране на атракции и развитие на парка.

ПРИОРИТЕТ 3. ИЗГРАЖДАНЕ НА КАЧЕСТВЕНА ЖИЗНЕНА СРЕДА С МОДЕРНИ ИНФРАСТРУКТУРИ И СЪХРАНЕНА ЕКОЛОГИЯ

Специфична цел 1: Обновяване и доизграждане на техническата инфраструктура, стимулираща развитието на конкурентноспособна общинска икономика, респективно доходите на населението

Инвестициите, свързани с местната инфраструктура, са основен фактор за регионална конкурентноспособност, за повишаване мобилността на населението, намаляват цената и увеличават трафика на товарни и пътнически превозни средства в района на преноса на хора и товари, за навлизане на информационните и комуникационни технологии, за подобряване стандарта на живот.

Мярка 1: Подобряване параметрите и състоянието на транспортната инфраструктура с регионална значимост

По-добрите условия за транспорт безспорно водят до повече инвестиции и създаване на благоприятни условия за растеж чрез улесняване на транспортните връзки и по този начин стимулиране на ефективността на общинската икономика и засилване на конкурентната среда.

В този смисъл за община Търговище най-важните проекти за транспортната инфраструктура са:

- Възстановяване на летателната дейност, реконструкция и модернизация на Летище Търговище с последващо отдаване на концесия за осъществяване на граждански и карго полети за трите области – Търговище, Разград и Шумен
- Осигуряване на пряка връзка на бъдещата АМ “Хемус” с летището и изграждане на възел на АМ “Хемус” за Търговище с път II-49
- Цялостна реконструкция на второкласния път II-49 *Търговище-Разград*
- Ремонт на първокласен път I-4
- Реконструкция на второкласен път II-74 и II-51
- Ремонт и реконструкция на участъци от третокласната мрежа. реализиране на мероприятия по ПУП на гр. Търговище – ул. “Катрафилов” и др

Мярка 2: Подобряване на достъпа и развитие на информационните и комуникационни технологии в областта на публичните услуги и услугите за МСП

Липсата на достъп до подходящи телекомуникационни услуги представлява сериозна пречка в развитието на всички райони, особено за община, поставила си за цел да стабилизира средищната си търговска значимост и конкурентноспособна икономика, а едно от важните условия за изграждане на конкурентен профил, е достъпът до информационни и комуникационни технологии.

От една страна това е свързано с:

- изграждане на широколентови цифрови технологии за пренос на информация
- подобряване достъпа до и развитие на он-лайн публични услуги,

а от друга изисква:

- подпомагане на МСП за възприемане и ефективно използване на информационните и комуникационни технологии;
- развиване на умения, свързани с информационните и комуникационните технологии от местното население.

Мярка 3: Енергийна ефективност

Енергийната ефективност е средство за намаляване на разходите, подобряване на конкурентоспособността, сигурността на енергоснабдяването и опазване на околната среда. За това ще се разчита на пазарните сили, но също и на целенасочени предварителни действия на регионалната политика, насочени към:

- Разработване на програма за енергийна ефективност и възобновяеми енергийни източници;
- Реализиране на програма за газификация на общински обекти;
- Топлинно саниране на големите обществени сгради (задължително по Закона за енергийна ефективност);
- Изработване и приемане на общинска програма за обновяване на жилищата (включително топлинна изолация);
- Подобряване и повторно представяне на проектното предложение за подмяна на уличното осветление с енергоефективно;
- Стимулиране на ползването на алтернативни/възобновяеми енергийни източници (чрез масово информироване за предимствата и възможностите).

Специфична цел 2: Обновяване и доизграждане на техническата инфраструктура, подобряваща жизнената среда

Инфраструктурата, пряко свързана с подобряването на жизнената среда, включва главно елементите на благоустройство и обслужването, свързани с подобряване стандарта на обитаване и възможностите за достъп до услуги, като рехабилитация на местните пътища, осигуряващи прекия достъп до населените места от общината и на териториите с проявен инвеститорски интерес, подобряване на водоснабдяването и канализацията и съобщителните връзки.

В тази област мерките ще се насочат основно към:

Мярка 1: Ремонт и реконструкция на общинската пътна мрежа

- Път IV-40059-Братово-Цветница – от км 8+300 до км 9+300
- Път IV-40072-Стража-Черковна-Копрец – от км 6+600 до км 14+600
- Път IV-20612-Бряг-Съединение-Манастирци – от км 11+400 до км 2+000
- Път IV-51625-Цветница-Лиляк – от км 6+800 до км 12+000
- Път IV-74009-Руец-Овчарово – от км 3+700 до км 6+900
- Път IV-40082-Ловец-Острец – от км 6+000 до км 9+500
- Път IV-51046-Бистра-Г.Соколово-Дралфа – от км 8+900 до км 17+700

- Път IV-20616-Макариополско-Алваново – от км 3+100 до км 6+000
- Път IV-20617-Буйново-Твърдинци – от км 8+400 до км 10+400
- Път IV-74013-Отклонение с.Момино – от км 0+000 до км 5+000
- Път IV-74015-Отклонение с.Подгорица – от км 0+000 до км 0+500

Мярка 2: Подобряване водоснабдяването на населените места чрез изграждане на допълнителни съоръжения и ремонт и реконструкция на амортизирани водопроводи

- Подмяна на водопроводните съоръжения в град Търговище
- Подмяна на водопроводните съоръжения в селата на общината
- Допълнително водоснабдяване на с. Черковна
- Допълнително водоснабдяване на селата от водоснабдителна система “Цветница” - с. Божурка, с. Братово, с. Пайдущко, с. Цветница
- Допълнително водоснабдяване - с. Подгорица

Мярка 3: Доизграждане на канализационната мрежа и осигуряване пречистването на отпадъчните води чрез изграждане на ПСОВ и довеждаща инфраструктура

В първия етап усилията ще се насочат основно към град Търговище, а в следващия – и към селата от общината, което налага следните проекти:

- Продължение на главен колектор1 до ПСОВ
- Включване на главен колектор2 под р.Врана към входа на ПСОВ
- Изграждане на нов колектор, който да свързва промишлената зона североизточно от ПСОВ
- Изграждане на ПСОВ “Търговище”
- Изграждане на довеждащата инфраструктура до ПСОВ (водопровод-1250 м, телефонен кабел-190 м, резервен ел.провод-1650 м, основен ел.провод-50 м)
- Изграждане на канализация и малки пречиствателни съоръжения в опорни населени центрове
- Подобряване на канализацията в новите производствените зони

Мярка 4: Подобряване на съобщителните връзки като качество и обхват на предлаганите услуги

Ограниченото предлагане на модерни съобщителни услуги главно в общинския / областния център изисква доразвитие на съобщителната мрежа и в по-малките населени места, успоредно с модернизацията и разширяване достъпа до повече и по-качествени съобщителни услуги, свързано с:

- Подобряване на телекомуникационното обслужване в малките населени места на основата на нови цифрови телефонни централи.

- Развитие на технологии и услуги, предоставяни чрез по-нататъшна цифровизация на фиксираната телекомуникационна мрежа.
- Създаване на технологични условия за достъп до бизнес информационните мрежи и Интернет.

ПРИОРИТЕТ 4. РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ И СОЦИАЛНО СБЛИЖАВАНЕ

Изграждането, задържането и привличането на качествен човешки ресурс е съдбоносно за постигане на желаното развитие. Премахването на остри проблеми, породени от бедност и безработица, е стратегическа задача по две причини – безспорна необходимост от пряка и незабавна помощ към маргиналните групи и шанс да се привлекат средства от Структурните фондове на ЕС и за тази цел. Компонентът “капацитет” е от изключителна важност за приложимостта на плана. Той се третира в широк аспект и обхваща: инструменти за управление/въздействие чрез ресурси на местната власт (недвижимости, финанси), специализирана общинска администрация по стратегическо планиране, разработване и управление на проекти, развитие на партньорства с бизнеса и нестопанския сектор, информация и мониторинг.

Реализацията на този приоритет се свързва с провеждането на трайна политика за подобряване на заетостта, качеството на социалната сфера и предлагането на качествени социални услуги. До голяма степен приоритетът е насочен към укрепването на човешкия потенциал, развитието на социалния сервиз и повишаване на жизнения стандарт. Като цяло това рефлектира върху подобряването на атрактивността и качеството на живот в общината. Общият ефект от провеждането на посочените дейности от една страна се свързва с повишаването на заетостта, доходите, жизненото равнище, а от друга води до утвърждаването на по-високо ниво на услугите в сферата на здравеопазването, образованието, културата и други. Специфичните задачи на местното развитие по отношение решаването на социалните проблеми налагат предприемането на конкретни мерки, като важна насока на общинската политика на развитие на социалната дейност.

Специфична цел 1:   Постигане на гъвкав пазар на труда и социална интеграция

Област Търговище е сред общините с високо равнище на безработица, което се запазва в продължение на дълъг период. Активните мерки на пазара на труда следва ефективно да се съчетаят с политиката на общината в областта на подкрепа на предприемачеството и МСП и изграждането на нова образователна инфраструктура с многопрофилно предназначение. Партньорство със заинтересованите институции в общината за реализирането на мерки за

увеличаване заетостта в различни области, съобразени с конкретните икономически и социални условия на територията на общината, както и за извършване на общополезни дейности, които ще обновят облика ѝ, ще имат добър социален ефект.

Дейности:

- Информирание на работодателите и безработните лица за политиката по заетостта, регламентирана в Националния план за действие по заетостта;
- Усъвършенстване на системата за работа с работодателите, с цел максималното им обхващане и насърчаване за използване на предлаганите от ДБТ услуги по заетостта, съобразно ситуацията на пазара на труда;
- Успешно прилагане на новия процесен модел в дейността на ДБТ, с цел повишаване качеството на обслужване както на търсещите работа лица, така и на работодателите;
- Усвояване на нови техники и методики за работа, насочени към всеобхватно и качествено обслужване на търсещите работа лица;
- Изграждане на информационна система за търсената от инвеститорите работна сила и съответно предлаганите специалисти;
- Развитие на професионалните умения в подкрепа на местната икономическа активност и повишаване адаптивността на човешките ресурси;
- Помощ за индивиди за самонаемане;
- Подкрепа за професионално обучение на предприемачи и самонаети;
- Адаптиране на съществуващата и създаване на нова образователно-квалификационна инфраструктура с много-целево предназначение;
- Създаване на работни места в секторите с растеж;
- Даване на шанс за младите хора;
- Действия за увеличаване устойчивото участие на жените в пазара на труда;
- Действия за засилване на социалната интеграция на хората в неравностойно положение, в т.ч. хората, изложени на социално изключване, малцинствата и хората с увреждания;
- Модернизация на системите за социална защита, така, че да стимулират поддържането на заетостта;
- Действия за подобряване на социалната подкрепа и социалните услуги;
- Програми за подкрепа на диалога между публичните и частни органи свързани със заетостта
- Развиване на връзки между социалните и икономическите партньори и мониторинг на нуждите на пазара на труда.

Специфична цел 2: Повишаване на качеството на човешкия капитал

Дейности:

- обновяване на сградния фонд и оборудването на училищата,
- своевременно реструктуриране (закриване) и рязко намаляване на слетите паралелки, интеграция на децата от етническите малцинства, мотивиране а учителите за взискателност и качествен учебен процес,
- включване на информационните и комуникационните технологии в училищата,
- развиване на връзки между социалните и икономическите партньори и мониторинг на нуждите на пазара на труда.

Специфична цел 3: Подобряване на здравните услуги и свободния достъп до тях

Дейности:

- Обновяване на сградния фонд на здравната мрежа;
- Доставка на модерно и окомплектовано медицинско оборудване;
- Реконструкция и модернизация на хирургическия блок;
- Провеждане на общинска политика за намаляване броя на здравно неосигурените лица, особено в селата;
- Създаване на условия за привличане на медицински специалисти в непривлекателни селски райони на общината;
- Подобряване на координацията между лечебните заведения;
- Участие в международни проекти и здравни мрежи.

Специфична цел 4: Развитие на културата, спорта и младежките дейности

Мярка 1: Развитие на културата, опазването и експонирането на културно-историческото наследство

Дейности:

- Осигуряване на инвестиции за обновяване на културните институции
  - ***Опазване, експониране и социализиране на културно-историческото наследство***
- Насърчаване на предприемачеството в сферата на културата, обвързване с културен туризъм
- Създаване на партньорства между общинската власт, културните институции, неправителствения сектор и бизнеса за насърчаване на художественото творчество и обогатяване на културния календар на общината

Очакваните ефекти са:

- ✓ превръщане на общината в активен субект със собствена културна политика,
- ✓ съхраняване на местната културна идентичност в цялото ѝ многообразие,
- ✓ стимулирано художествено творчество,
- ✓ приобщаване на децата и младежите към общозначимите ценности и активното им участие в културните процеси,
- ✓ популяризираны постижения в сферата на художественото творчество,
- ✓ валоризирани културни дейности, осигурени приходи за възпроизводството им.

Мярка 2: Подкрепа на спортните клубове и дейности

Дейности:

- Създаване на условия за развитие на младите хора и защита на децата;
- Модернизация на спортните бази в общината,

- Подобряване на качеството на съществуващата и разширяване на училищната спортна база; осигуряване на пълноценното ѝ използване и опазване;
- Публично-частно партньорство при ползване на спортните обекти.

Специфична цел 5: Развитие на социалните услуги и интеграция на уязвимите групи

Мярка 1: Развитие на социалните услуги

Дейности:

- Ремонт и модернизация на средата и условията в социалните заведения;
- Изграждане на хоспис, осигуряващ палативни грижи за пациенти с нисък социален статус, инвалидизирани и изпаднали в безпомощно състояние;
- Активно включване на неправителствения сектор в подобряване предоставянето на социални услуги.

Мярка 2: Интеграция на уязвимите групи

Дейности:

- Насърчаване на достъпа на уязвимите групи до образование, на активно поведение на трудовия пазар и др.
- Подобряване достъпа на хора с увреждания до обществени места, сгради, транспорт, обществена информация и др.

Специфична цел 6: Намаляване на диспропорциите между селските райони и града

С тази цел се преследва създаването/стимулирането на производства и услуги в локализации извън града. Освен икономическата мотивация, се очаква значително увеличена местна заетост, задържане на население и в крайна сметка – оживяване на селските райони на общината. В устройствен и функционален смисъл, това означава избор на локализации за “целенасочено въздействие” (развитие) извън града. Тези локализации (села) са условно наречени “вторични опорни центрове.

Освен публичните инвестиции, създаващи предпоставки за привличане и на частни инвестиции в желани производства и услуги, целта се “обслужва” и от много от горните цели и мерки, касаещи инфраструктура, селско стопанство, социална сфера.

Мярка 1: Създаване на база за изграждане на търговски и транспортно—логистичен център “Буховци”

Мярката има надобщинско значение. Предполага няколко подготвителни стъпки, иницирани от общината: придобиване на подходящ терен в близост до летището и планираното трасе а магистралата, устройствено планиране и съоръжаване с базова инфраструктура, намиране на инвеститори за изграждане на центъра.

Мярка 2: Създаване на малки индустриални паркове в села с висок капацитет за производство на плодове, зеленчуци и животинска продукция

Действията по тази мярка са аналогични на тези по горната.

Мярка 3: Възстановяване на движението “образцови села” под нов надслов “села за туризъм”

Мярката предполага информация за възможностите за финансиране на туристическа база и услуги, организационна помощ, обучение. Ресурси за финансиране на мярката са достъпни, ако тя се претвори в добре мотивиран публичен проект.

ПРИОРИТЕТ 5. УКРЕПВАНЕ НА АДМИНИСТРАТИВНИЯ КАПАЦИТЕТ, РАЗВИТИЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ УМЕНИЯ В ПОДКРЕПА НА МЕСТНАТА ИКОНОМИЧЕСКА АКТИВНОСТ И УСВОЯВАНЕ НА СРЕДСТВА ОТ СТРУКТУРНИТЕ ФОНДОВЕ И КОХЕЗИОННИЯ ФОНД НА ЕС

Укрепването на административния капацитет на общинската администрация спомага за по-доброто възприемане на осъществяваните реформи в местното развитие на община Търговище главно по отношение формирането на положителен климат за подкрепа и развитие на местната икономическа активност. При това укрепването на капацитета следва да се обвързва с повишаването на конкурентноспособността на общината в областен и национален контекст, както с придобиването на умения за прилагане принципите на стратегическото планиране и програмиране, така и с възможността общинската администрация да управлява програми и проекти, да осъществява мониторинг и оценка на реализацията на общинския план за развитие.

Укрепването на административния капацитет основно се свързва с две основни насоки на дейността на администрацията. От една страна това се свързва с подобряване на координацията и сдружаването при изпълнението на стратегическите и програмните документи на регионалното развитие / главно при създаването и провеждането на обща политика на развитие, базирана на общи интереси между съседни общини от Търговищка област или съседни области/. От друга страна това е гаранция за високо качество и добра организация при предоставяне на публични услуги от общината чрез прилагането на модерни информационни и комуникационни технологии. За осъществяването на посочените дейности се предвижда формулирането на следните специфични цели:

Специфична цел 1: Укрепване на капацитета на общинската администрация и подобряване координацията в процеса на изпълнение на общинския план за развитие

Реализацията посочената цел предполага провеждането на следните мерки:

Мярка 1: Подобряване на взаимодействието между кмета на общината и общинския съвет чрез създаване обединена общинска група за подкрепа на изпълнението на общинския план, която да включва

- Организационна и технологична подготовка, наблюдение и оценка на неговата реализация, като обезпечават и процеса на разработване на конкретните решения за местните органи на властта;
- **ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ НА ПРОЦЕСИТЕ НА НЕГОВОТО УПРАВЛЕНИЕ ЧРЕЗ СЪЗДАВАНЕ И ВЪВЕЖДАНЕ НА ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА ЗА ОБЩИНАТА;**
- Изготвяне на регулярни доклади, справки и материали за изпълнението на плана и провеждане на политика на публичност и прозрачност по неговата реализация.
- Създаване на механизъм за осъществяване на текуща координация и обвързаност на отделните общински политики в общината

Мярка 2: Създаване на програма за обучение и развитие на умения в общинската администрация за подкрепа на местната икономическа активност и подобряване на социалния климат в общината.

Мярка 3: Разработване на система за наблюдение, оценка и контрол на общинския план за развитие.

Специфична цел 2: Подобряване на организацията и качеството на предоставяните от общинската администрация услуги чрез развитие на нови форми на обслужване и прилагане на модерни информационни услуги

Тази цел изисква равностойно участие на всички заинтересовани актьори и партньори в изпълнението на общинския план, както и тяхното обучение за работа с нови информационни технологии и форми на услуги. Също така важна насока в дейността на администрацията ще бъде успешното прилагане на добрите практики, споделяне и обмен на положителен опит и прозрачност в дейността на администрацията. Необходимите мерки при осъществяването на тази цел са:

Мярка 1: Изграждане на център за административни услуги на физически и юридически лица в общината.

Мярка 2: Създаване на публично частни партньорства

Мярка 3: Въвеждане на добри практики и положителен опит в организацията на публичните услуги в общината

Специфична цел 3: Засилване на партньорството и междуобщинското сътрудничество

Тази цел се свързва със засилване на партньорството и междуобщинското сътрудничество и се базира на необходимостта от подобряването на сътрудничеството между участниците в създаването, приемането и изпълнението на общинския план за развитие на община Търговище. Това партньорство има **две проявления**, **първото** се свързва с вътрешния аспект на партньорството и касае участието на заинтересованите страни в общината при създаването и изпълнението на общинския план. Това партньорство в общината се реализира чрез участието на ръководните структури на общината, общинската администрация, социалните партньори, неправителствения сектор, частния бизнес и на гражданите, **второто** се налага при осъществяване на междуобщинско сътрудничество между съседни общини, като често това предполага и определено участие и на областта или и съседни области. В този смисъл формата на взаимодействие предполага специфична форма на взаимодействие, където представителството е друго.

В конкретния случай за община Търговище осъществяването на посочения приоритет налага осъществяването следните действия:

МЯРКА 1: СЪЗДАВАНЕ НА ОБЩИНСКИ СЪВЕТ ЗА ПАРТНЬОРСТВО КЪМ КМЕТА НА ОБЩИНАТА С УЧАСТИЕТО НА ВСИЧКИ ЗАИНТЕРЕСОВАНИ УЧАСТНИЦИ И ПАРТНЬОРИ В РАЗРАБОТВАНЕТО И ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ОБЩИНСКИЯ ПЛАН ЗА РАЗВИТИЕ. СЪВЕТЪТ ЗА ПАРТНЬОРСТВО ОСЪЩЕСТВЯВА ШИРОКО ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО НА ИНТЕРЕСИ И Е ФОРУМ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ВЗАИМНОПРИЕМЛИВИ РЕШЕНИЯ, КАТО СЛЕДВА ДА ОСИГУРИ:

Мярка 2: Обучение на участниците и местните партньори за подпомагане на процесите на партньорство и управление на съвместни програми и проекти, както и

а/ работа в мрежа и екип;

б/ формиране на системата от индикатори, форма на оценяване и механизми за наблюдение на общинския план за развитие и оценката за въздействието му;

в/ дискуссионни форуми при обсъждане на основните части и пакети от мерки на плана, като и създаване на трибуна за защита на определени програмни намерения в условията на публичност и прозрачност.

г/ развитие на общинския маркетинг в партньорство;

Специфична цел 4: Създаване на програмен и проектен капацитет

Мярка 1: Създаване на капацитет за ефективно планиране, програмиране, управление, контрол, наблюдение и оценка и подготовка за усвояване на средствата по структурните инструменти на ЕС, а така също от национални и местни източници.

В рамките на тази мярка се включват:

- **Подготовка и обучение на кадри и експерти по стратегическо планиране и програмиране и управление на крупни проекти и програми;**

- *Създаване в общината на специализирано звено по управление на програми и проекти и работа по Структурните фондове и програми;*
- *Техническа помощ за подготовка на проекти;*
- *Финансов одит и контрол;*
- *Информационно осигуряване на процеса на управление на проекти и програми;*
- Системи за мониторинг и оценка на разработени и реализирани проекти и програми.

Мярка 2: Развитие на нови подходи за насърчаване и насочване на регионалното и местно развитие

Осъществяването на тази мярка като важен фактор за повишаване местната и регионалната конкурентоспособност и развитие на икономика базирана на знанието ще спомогне за подобряването на ефективността в дейността на общинската администрация и на ръководството на общината. Тя предполага провеждането на политика на усъвършенстване на местното самоуправление в общината чрез:

а/ изграждане на ефикасна и усъвършенствана функционално-организационна структура на общината, която да води до управление, изградено на принципите на партньорството, отвореността и хоризонталната координация;

б/ Прилагане и ускорено въвеждане на ширококоловите комуникации, веб-ориентираните връзки и създаване на атрактивни сайтове за общината и сферата на конкретните интереси;

в/ развитие на засилен диалог и взаимноизгодна съвместна дейност с бизнес-общността, НПО и гражданите;

г/ изграждане на консултативно-експертен център към общината за подпомагане и развитие на местната политика за развитие в областта на бизнес-развитието, туризма и междуобщинското общинско сътрудничество.

5. РЕАЛИЗАЦИЯ НА ОБЩИНСКИЯ ПЛАН ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНА ТЪРГОВИЩЕ

Организацията на изпълнението на общинския план за развитие на община Търговище включва следната последователност от действия, свързани с:

- ресурсното осигуряване и разпределяне на средствата при реализацията на мерките;
- функционалната, институционалната и териториалната организация на действията по изпълнение на мерките, програмите и проектите на плана;
- оперативното управление и координацията между участниците в процеса на реализация;
- мониторингът /наблюдението/, оценката и контролът на изпълнението по отношение на целите, действията, ресурсите и резултатите;
- актуализацията и усъвършенстването на самия планов документ, и
- осигуряването на публичност и прозрачност на самия процес на разработване, приемане и реализация на плана, което пряко се свързва с засилване демократичността в управлението.

Всички тези съставни етапи на реализацията следва да бъдат програмно, ресурсово, кадрово и организационно осигурени.

Ресурсното осигуряване и разпределение на средствата при реализация на мерките в рамките на общинския план за развитие на община Търговище се осъществява чрез разработената индикативна финансова таблица (Приложение 1). Тя дава числен финансов и времеви израз на предвидените в плана мерки. Групирано, основните източници за финансиране на планираните дейности и проекти са:

- национални източници, включващи средствата на държавното финансиране – републикански бюджет, общински бюджети, от търговски дружества с държавно и общинско участие и финансиране от частни търговски дружества ;
- средства с източник Европейския съюз – предприсъединителни фондове ФАР, САПАРД и ИСПА до началото на 2007 г.; Структурни фондове и Кохезионен фонд, както и останалите инициативи на Общността - след приемането на страната ни за пълноправен член на ЕС (вж. Приложение № 2);
- безвъзмездни средства от други източници и донорски програми.
- привлечени средства чрез кредитни инструменти и инвестиционни фондове (вж. Приложение № 3).

Програмата за реализация и по специално индикативната финансова таблица следва да се обвържат с процедурата по изработването на проекта на бюджет на общината. В индикативната финансова таблица в резултат от извършен мониторинг и оценка е възможност да се правят целесъобразни оперативни и текущи изменения по промяна на размера на определени средства или прехвърляне на конкретни ресурси, както и да се актуализират отделни източници на финансиране, срокове, приоритети и конкретни изпълнители на мерки от плана.

Функционалната, институционалната и териториалната организация на действията по изпълнение на мерките, програмите и проектите на плана се

осъществяват от общинския съвет и кметът на община Търговище, като за целта тези въпроси следва да се решат в рамките на Наредба, приета от общинския съвет с която да се уредят всички въпроси свързани с текущото управление на реализацията на общинския план за развитие;

Осигуряване на партньорството, публичността и прозрачност при изпълнението на общинския план за развитие на община Търговище поставя важни изисквания към осъществяването на цялостната дейност по разработването, приемането и реализирането на общинския план за развитие. Това е така защото дейността на общината в областта на местното развитие е неразривно свързана с участието на населението в управлението на местните дела. В този дух и мерките за прозрачност и публичност, които следва да се прилагат при реализирането на плана са различни.

Особено желателно е участието на населението и на социалните партньори непосредствено преди приемането на плана от общинския съвет. Тук следва да се проучи и изясни общественото мнение относно визията, целите и приоритетите на плана. В определени случаи за по-важни проблеми от развитието на общината ръководството може да приложи и част от формите на допитване до гражданите. Също така тези всички заинтересовани участници в процеса на местно развитие могат и следва да се привлекат в създаваните работните групи или при обсъждането в комисиите на общинския съвет при приемането на предлаганите приоритети и мерки. Приемането на самия план от общинския съвет предполага широко гражданско обсъждане и одобрение. От контактите на общината с гражданите и социалните партньори при обсъждането и приемането на плана до голяма степен зависи формирането на благоприятен климат при последващата реализация на неговите мерки, програми, проекти и конкретни дейности. Приетият план за развитие се нуждае и от съществена медийна подкрепа и последващо до довеждане знанието на обществеността. В процеса на текущата реализация на плана е препоръчително междинните резултати да се публикуват в уеб-страницата на общината, да се посочват предстоящите мерки и конкретните действия, които следва да се предприемат. На публикуване от страна на общината подлежат не само конкретните мерки на плана, но и съответните действия и процедури, които съпътстват тези мерки.

Друг важен въпрос свързан с разработването и прилагането на общинския план за развитие е защитата на принципа на партньорство между местната власт и всички легални партньори, заинтересовани участници в процеса на местното развитие. В този принцип се крие именно силата на подкрепата за плана.

Както всички общини, така и Търговище трябва да разчита на собствения си капацитет и ресурси за финансиране подготовката на проекти и тяхното съфинансиране. От една страна, това означава при съставянето на годишните бюджетите да се определят приоритети и да се отпускат средства за разработване и съфинансиране на приоритетни проекти. От друга страна това налага възприемане на активна позиция от общината за мобилизиране на ресурси чрез създаване на партньорства както с НПО, така и с частни фирми и/или други общини, т.е. чрез обединяване на средства.

Продължаването на процеса на финансова децентрализация и предоставяне на по-голяма автономност на местните власти ще допринесат за повишаване на капацитета на общините, в т.ч на община Търговище за усвояване на средства по Европейските фондове. Освен това се предвиждат и други мерки за утвърждаване на финансовата децентрализация, напр.:

- Разработване на законови процедури, регламентиращи правомощията на общините да емитират дълг: процедури по обезпечаване, получаване и оповестяване на кредитен рейтинг, публичност и отчетност на операциите;

- ***Стимулиране развитието на общинските кредитни пазари;***

- Даване на автономност на местните власти при въвеждането на преференции за инвеститорите (от гледна точка на местните данъци и такси, развитие на инфраструктурата и т.н.) - за насърчаване инвестиционната дейност в общините и предвид процеса на финансовата децентрализация. С действието се цели стимулиране на състезателния характер при привличането на инвеститори от отделните общини.

Всички тези мерки ще доведат до нови възможности за финансиране и разработване на проекти и привличане на инвестиции от местните власти.

За да се осигури постоянното частно съфинансиране на дейностите, финансирани от Структурните фондове, ще се обърне внимание на мерките по Оперативните програми, където се изисква частно съфинансиране. Предвижда се създаването на публично-частни партньорства предимно в областта на концесиите при подобряването на базисната инфраструктура.

Прилагането на принципа на публично-частните партньорства за изпълнението и финансирането на задачите на общинското развитие трябва да се разглежда като въпрос от непрекъснато нарастваща степен на значимост. В настоящия момент участието на частния сектор в изпълнението на програмите за общинско развитие е ограничено почти изцяло до съфинансирани проекти с крайни бенефициенти МСП.

Прилагането на принципа на партньорство е само по себе си механизъм за повишаване на капацитета за усвояване на средства на общината. Усвояването на огромните средства по Структурните фондове и фонд Сближаване не би било възможно без да се мобилизират усилията на широк кръг от местни партньори, т.е. на цялата общност за развитие, за разработване и предлагане на голям брой висококачествени проекти. В пазарната икономика финансовите средства са съсредоточени основно в частния сектор. Здравите местни партньорства с частния сектор откриват пътя към частно съфинансиране, с което се осигуряват допълнителни средства за местни проекти.

В рамките на този общински план за развитие са предвидени два планови периода – първият включва изпълнението на мерки със срок до 2006 г. (включително и такива по плана 2000-2006). Вторият период обхваща новия програмен период – от 2007 до 2013 г. – това е периодът, в който ще се разчита и на структурните фондове на ЕС. До края на първия условен етап общината би трябвало да е подготвила и създала основния набор от стратегически документи – мерки, програми и проекти, стартиращи през 2007 г. Създадената до тогава “банка” проекти е решаваща за реализиране на инвестиционната част от програмата.

Наложително е да се приложат неотложни мерки за повишаване на програмния и проектен капацитет на общината, доколкото достъпът до тези финансови източници трябва да зависи от нейната действителна способност да представят ефективни и конкурентни проекти. Местните участници трябва да осъзнаят, че успешното им участие в Структурните фондове на ЕС и програмите, подкрепящи регионалното развитие, ще зависи и от тяхната инициатива, способност за поемане на риск, новаторство и капацитет за изграждане на партньорство.

6. НАБЛЮДЕНИЕ, ОЦЕНКА И КОНТРОЛ НА ОБЩИНСКИЯ ПЛАН ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНА ТЪРГОВИЩЕ

Наблюдението на изпълнението на ОПР е задача на Общинския съвет на община Търговище и на Кмета на общината. Това налага съветът да вземе решение за създаване по предложение на кмета на **работна група за наблюдение** на плана. На основа на взетото решение кмета издава заповед за нейното създаване. Групата за наблюдение следва да включва представители на съвета и експерти от състава на общинската администрация, като организацията и функционирането ѝ се регламентира с решение на ОбС /Наредбата за текущо управление на реализацията на общинския план за развитие/.

Групата за наблюдение:

- Разглежда и предлага за утвърждаване на индикаторите за наблюдение на степента на изпълнение на плана. В правомощията на съвета е той да утвърди по предложение на кмета на общината изготвеното предложение от групата, като съответно определя техния конкретен набор и стойностите им;
- Периодично извършва преглед на постигнатия напредък и докладва на ръководството на общината състоянието и възможните мерки;
- Обсъжда резултатите и степента на достигане на целите и приоритетите, изготвя отчет за постигнатите резултати;
- Разглежда резултатите от междинната оценка, ако такава е възложена и прави предложение пред ръководството на общината за предприемане на необходимите действия;
- Ежегодно изготвя доклад за изпълнението, като предлага мерки за промяна, ако това е наложително. Докладът и мерките се предлагат на кмета за последващо внасяне и разглеждане от съвета;
- Прави предложения за усъвършенстване на плана, както и за преразпределяне на средствата по мерките, програмите и проектите.

В рамките на дейността си групата за наблюдение изготвя регулярни или конкретни отчети, които предоставя на съвета и кмета на общината. В отчетите се оценява и прогреса при реализацията на плана и изпълнението на показателите и индикаторите.

Мониторингът води до засилване потенциалните възможности на общинския план за развитие. Това е така защото тук се осъществява смяна на основния принцип валиден за създаването на областната стратегия, която е създадена на **принципа “отгоре-надолу”**. Специфично за общинския план за развитие на общината е факта, че този план следва да се разглежда като важна стъпка в процеса на прилагане на изцяло нов по-демократичен подход на регионално развитие, в основите на който стои **принципът “отдолу – нагоре”**. Това е така, защото именно тук става съчетаването и приемствеността между стратегическите и програмните документи, характерни за политиката на регионално развитие в Европейския съюз. Чрез прилагането на този принцип е възможно да се подобри **сътрудничеството** между различните участници и актьори, които си комуникират при изпълнението на плана, като широко се прилага принципа на прозрачност, публичност и партньорство. Внасянето на елементи на обществено обсъждане води до реално обогатяване на ОПР с участието на населението на общината.

Важен момент при организацията на мониторинга е определянето на неговите водещите компоненти. Най-общо тук се включва:

- Определяне на индикаторите за измерване степента на изпълнение;
- Създаване на механизъм за измерване и проследяване на водещите параметри;
- Избор и адаптиране на механизми за сравнение и оценка на резултатите и
- Оценка на резултатите и предприемане на корекции при значими отклонения.

От гледна точка информационното осигуряване на мониторинга важен е въпросът за събираемостта на данните за самото оценяване – те следва да са редовни /официализирани/, верифицирани, релевантни /съответствие/ и прости. Това налага да се осъществява периодична координация и съвместен обмен на информация между общинската администрация на Търговище и регионалната статистика за набиране и анализиране на текущи данни и информационни източници.

Вторият важен момент в осъществяването на текущ контрол по изпълнението на целите и приоритетите на ОПР е **процеса на оценяване**. Оценка е структурно-определящ елемент на изпълнението на програмния документ и ориентир за правилността на провежданата местна политика на развитие. За общинския план за развитие в зависимост от времевия хоризонт на действие на плана /2007-2013г./ се формират три вида оценки в съответствие със изискванията на закона.

Предварителна оценка – Тази оценка е препоръчителна и може да се извърши на фазата на разработването на общинския план за развитие на община Търговище преди неговото окончателно приемане от Общинския съвет. Тази оценка следва да се изготви от независим експерт и тя трябва да включва основно отговор на два принципни въпроса: до колко и как са отчетени предвижданията на Областната стратегия за развитие на територията за съответния период, както и оценка за очакваното въздействие на самата стратегия върху социалната и икономическата ситуация в областта.

Междинна оценка – Тази оценка следва да се извърши в средата на периода на действие на общинския план за развитие /удачно е това да стане през 2009 г./. В рамките на тази оценка следва да се оценят обобщените резултати от изпълнението му, като се прави и преглед на степента на достигане на формулираните цели, приоритети и мерки и се отчетат възникнали положителни или отрицателни отклонения. Оценка следва да завърши с конкретен анализ, с които да се предвиди съответната реакция. Това реално може да служи и за начало на евентуално усъвършенстване и актуализация на плана.

Последващата оценка – тази оценка включва:

- Оценка на ефективността и ефикасността на използваните мерки, инструменти и ресурси за изпълнението на плана;
- Оценка на общото въздействие върху социално-икономическата обстановка в общината;
- Анализ на факторите при изпълнението на ОПР;
- Оценка на степента на постигане на приоритетите и мерките и устойчивост на резултатите;
- **Изводи относно същността и начина на прилагане на съответния общински план за развитие, като и на резултатите от осъществените мерки.**

Наблюдението и оценката следва да проследяват не само използването на финансовия и ресурсен потенциал, но активно да отчитат и физическия прогрес върху територията на общината

/настъпващи промени в състоянието на средата в резултат от предприети интервенции/. Това изисква набор от специфични индикатори и възможност за алтернативност и адаптивност при оценяване изпълнението на плана.

Предложената в Приложение 4 от количествени и качествени индикатори за наблюдение и оценка на изпълнението на плана отговаря на средните изисквания: стремеж към количествено представени индикатори, т.е измерими, систематизирани, стандартизирани с изискванията на Евростат, съпоставими, както и да се допълват от система от данни, която да осигурява периодичното им набиране, верификация на информацията, достъп до тях.

Законът не предвижда изрично осъществяването на тези оценки, но по аналогия тези процедури могат да се провеждат и за настоящия план. Обикновено оценките могат да се осъществяват от групата за наблюдение, но е възможно те да се извършват от независим експерт. За конкретно прилагане на механизма за оценяване е препоръчително общинския съвет да приеме наредба с която да уреди решаването на подобни въпроси. Наредбата по същество е възможно да уреди и други въпроси свързани с разработването, приемането, изпълнението и актуализацията на общинския план за развитие, както и с въвеждането определени механизми и инструменти за управлението и реализацията на плана.

Актуализация

Настоящият план е отворена система. Веднъж приет, той би трябвало да остане относително “твърд” в стратегическата си насоченост и цели, но отворен и гъвкав – по отношение на мерките и проектите.

Заклучение

Общинският план за развитие на община Търговище е основен документ за провеждане на политиката за регионално развитие на местно ниво. С негова помощ се обективизират действията на местната изпълнителна власт и се създават условия за планомерно и целенасочено изпълнение решенията на общинския съвет и дейността на кмета и общинската администрация.

От гледна точка на неговото последващо прилагане съществуват определени потенциални рискове, които са силно застъпени в дейността на общинските ръководства именно при реализацията на общинския план за развитие. От една страна по отношение на самия процес на планиране и програмиране налице е силен уклон, произтичащ от разбирането, че планът е еднократен акт със завършен краен продукт. Това предполага преди всичко вътрешно усъвършенстване на процеса на планиране и частично развитие на неговите съставни елементи. Ударението се поставя върху партньорството, постига на “пробиви” в самата негова реализация, изработване на механизъм за мониторинг и оценка и правилно съчетаване на секторното и регионалното развитие. От друга страна съществува рискът от изпадане в другата крайност, свързана с концепцията за “непрекъснатото планиране” в буквалния смисъл на думата, предполагащ перманентна цялостна реорганизация, разбира се при спазване на определени срокове. Често пъти този процес е свързан с риска за тоталната промяна и отказ от приемственост. Реалната алтернатива е подходът към прилагането на т.н. “структуриран планов процес”, при който планирането и програмирането /в т.ч. и изпълнението на плана/ се разделя на

стъпки /етапи/ и е предварително известно кога и с какъв резултат завършва всеки етап, кой отговаря за неговото осъществяване и кой – за приемането на крайния продукт, кога реално продължава и т.н.

Именно при създаването на общинския план за развитие на община Търговище сме се водили от този подход, тук се спазва изискването към плана, че той следва да се прилага при отчитане на динамично променящите се условия, фактори и предпоставки, с оглед реализирането на дългосрочните и краткосрочните цели на местната политика за развитие.

За целта се налага върху него да се осъществява непрекъснат мониторинг, с помощта на който да се провежда ефективен контрол при етапното му управление. На тази основа периодично планът за развитие следва да бъде актуализиран в програмната си част и поддържан винаги в актуалност при промяна в състоянието на основните социално-икономически процеси и на средата.

Само при спазването на тези изисквания ще може да се осъществява публичност и прозрачност при разработването и реализирането на общинския план и да се провежда ефективен контрол от населението върху дейността на местната власт. Независимо че планът бе разработен в условията на недостатъчна информационна обезпеченост за бъдещето от страна на по-високите нива на планиране, той може да бъде ефикасно средство за диалог с централните и други власти при решаването на текущите и оперативни задачи на местната изпълнителна власт.

И накрая авторският колектив си позволява да изкажем своята сърдечна благодарност за ползотворното и перманентно сътрудничество с ръководството на общината и неговите граждани.

ПРИЛОЖЕНИЯ

**ИНДИКАТИВНА ФИНАНСОВА ТАБЛИЦА
НА ОБЩИНСКИЯ ПЛАН ЗА РАЗВИТИЕ**

**Индикативна финансова таблица към плана за развитие на
община Търговище (2007-2013 г.)**

N: по ре д	Мерки/програми, Проекти	Срок	Отговорна институция/партнь ори	Необх одими средст ва (хил.л в)	Източници на финансиране					Забележка
					Об щи на	Дър жав а	Фонд ове ЕС, друга помо щ	Частни средства		
П 1. Постигане на балансирана и конкурентноспособна общинска икономика				35775	1465	5550	20790	7970		
Специфична цел 1: Повишаване на конкурентноспособността на икономиката чрез привличане и задържане на фирми в сектори на растеж										
	<i>М 1: Създаване на условия и стимулиране развитието на средния и малък бизнес</i>	<i>2007-2013</i>	<i>бизнес, община, държава, НПО</i>	<i>720</i>	<i>125</i>	<i>350</i>	<i>200</i>	<i>45</i>		
1	Анализ на нуждите, проблемите и възможностите за подкрепа от страна на общината	2007-2008	община, бизнес, НПО	10	5			5	целев анализ	
2	Провеждане на регулярни срещи с бизнеса за информирание относно общински проекти	2007-2013	община, бизнес, държава, НПО	20	10			10		
3	Осигуряване на информация за възможностите за финансиране по Европейски програми и фондове на регионално, национално и международно ниво. Поддържане на специализиран раздел в уеб страницата на общината.	2007-2013	бизнес, НПО	80	20	50		10	периодично поддържане	

4	Насърчаване започването на бизнес чрез правни консултации, обучение, "комплексно обслужване" за достъп до информация, посредничество за издаване на разрешителни, достъп до площ за стопанска дейност	2007-2013	бизнес инкубатор, община	330	30	300			инструменти и механизми
5	Разработване на пакет от инструменти за стимулиране на бизнеса на местно ниво: - местни данъци и такси; - поддържане на база данни за свободни общински терени; - организиране на офис на предприемача в Центъра за общински услуги и информация за подпомагане издаването на разрешителни или лицензи при навлизане на нов бизнес;	2007-2008	бизнес, община, държава, НПО	250	30		200	20	
6	Комерсиализация на комуналните услуги чрез сключване на договори за отдаване под наем, лизинг или концесия, като се пазят интересите на социално слабите потребители, общественото здраве и качеството на околната среда	2007-2013	община	30	30				
	М 2: Създаване на регионални клъстери и мрежи	2007-2013	община, държава, бизнес, област, НПО, социално-икономически партньори	2785	35	100	2500	150	
1	Инициране на програми за създаване и развитие на клъстери. Подкрепа и насърчаване за създаване на клъстери: стъкло, хранително-вкусовата промишленост и туризъм	2007-2008	бизнес, община, област	40	10			30	

2	Организиране на партньорство между централните власти, общината, местния бизнес, местните и национални свързани организации за стартиране и укрепване на клъстера;	2007-2009	община, бизнес, област, НПО, социално-икономически партньори	455	5		400	50	
3	Насърчаване развитието на специализирана инфраструктура, обслужваща клъстерите – технологична, информационна, финансова, образователна	2007 - 2013	държава, община, бизнес	2160	10	100	2000	50	
4	Организация и разпространение на необходимата информация по клъстерите.	2007-2013	община, бизнес, област, НПО, спциални партньори	130	10		100	20	
М 3: Подкрепа за утвърдени фирми-производители от общината		2007-2013	община, област, бизнес, НПО	425	95	50	0	280	
1	Подпомагане на участието на производителите в регионални, национални и международни изложения и панаири;	2007-2013	бизнес, община, област	70	10			60	
2	Осигуряване на възможности за търговишки фирми-производители да разполагат със собствени щандове и подобри условия по време на Коледните базари	2007-2013	община	35	15			20	
3	Организиране на традиционен фестивал на виното	2007-2013	община, бизнес	90	20			70	
4	Традиционен пролетен панаир – Търговище - развитие и утвърждаване на изложението, като предпочитано място за реклама и представяне на нови продукти за български и чуждестранни фирми	2007-2013	община, бизнес, НПО	180	30	50		100	
5	Организиране на ежегодно Търговско изложение за здравословни хранителни	2007-2013	бизнес, община, област, НПО	50	20			30	

продукти.								
Специфична цел 2: Изграждане на подходяща бизнес среда и повишаване на инвестиционния интерес към общината								
<i>М 1: Повишаване на конкурентоспособността чрез маркетинг, премахване на пречките за инвестиции, координиране на инициативите за икономическо развитие</i>	<i>2007-2013</i>	<i>община, бизнес, НПО</i>	<i>305</i>	<i>40</i>	<i>0</i>	<i>200</i>	<i>65</i>	
1 Маркетингово проучване на възможностите и дефиниране на потенциални инвеститори;	2007-2008	община, бизнес, НПО	20	10			10	
2 Маркетингова реклама за извоюване и утвърждаване на имидж на община Търговище като отлично място за успешен бизнес;		община, бизнес, НПО	35	10			25	
3 Разширяване на контактите с чужди бизнес-партньори, организиране и участие в бизнесфоруми и срещи		община, бизнес, НПО	225	10		200	15	
4 Разработване на “Бизнес профил на община Търговище”, съдържащ подробна и актуална информация, насочен към потенциалните инвеститори		община, бизнес, НПО	25	10			15	
<i>М2: Подкрепа за развитието на бизнес и пазарна инфраструктура</i>	<i>2007-2013</i>	<i>община, бизнес, НПО</i>	<i>2747</i>	<i>102</i>	<i>3700</i>	<i>1570</i>	<i>7050</i>	
1 Устройване на търговски и транспортен логистичен център до летището и връзка към магистралата	2008-2010	община, бизнес	9100	100	2000	5000	2000	
2 Проучване на площадки за изграждане на нови производствени зони,	2008-2010	община, бизнес	30	30				
3 Изграждане на индустриален /технологичен/ парк , който да спомогне за утвърждаване на най- добрите	2008-2010	община, бизнес	1305	50		8000	5000	
			0					

	практики и тенденциите в развитието на информационните технологии								
4	Създаване на бизнес-инкубатори в адаптиран общински фонд	2007-2013	община, бизнес	1750	150	100	1500		
5	Проактивна политика по привличането и локализирането на търговски вериги с по-голям капацитет и възможности в района на община Търговище.	2007-2013	община, бизнес	50	50				
6	Специализирано обучение и услуги/изграждане на център за професионално обучение	2007-2013	община, бизнес, област, държава	520	20	100	400		
7	Изграждане/обновяване на прилежащите комуникации към съществуващи производствени зони.	2007-2013	община, бизнес	600	300		300		
8	Модернизирана база на Общински Пазари в гр. Търговище	2007	община, бизнес	150	150				
9	Изграждане на втора автогара в квартал "Запад 3".	2007-2010	община, бизнес	1600	100	1500			
10	Изграждане и функциониране на консултантски центрове за подкрепа на стартиращ бизнес и съществуващите МСП.	2007-2013	община, бизнес, НПО	600	50		500	50	
11	Идентифициране на различни източници за финансиране на благоустройствените мероприятия (изграждането на необходимата инфраструктура)	2007-2008	община, бизнес	20	20				
Специфична цел 3: Стимулиране развитието на конкурентно способна икономика, основана на знанието									
	<i>М1: Инвестиции в човешки капитал</i>	<i>2007-2013</i>	<i>държава, община, област, бизнес, НПО</i>	<i>2250</i>	<i>90</i>	<i>900</i>	<i>1150</i>	<i>110</i>	
1	Осигуряване на професионално насочване	2008-	държава, община,	410	10	200	200		

	в средните училища	2013	област, бизнес						
2	Разработване и прилагане на учебни програми, преодоляващи несъответствията между уменията и нуждите на пазара на труда	2007-2013	държава, община, област, бизнес, НПО	220	20	100	100		
3	Създаване на условия за непрекъснато професионално обучение с цел повишаване адаптивността на работната сила към потребностите на икономиката и инвестиционния процес	2007-2013	държава, община, област, бизнес, НПО	580	10	20	500	50	
4	Интервенции отнасящи се до активно включване на социални партньори (дружества, асоциации и др.) в продължително професионално обучение, провеждане на проучвания за нуждите на пазара на труда, работа в мрежа и др.;	2007-2013	държава, община, област, бизнес, НПО	180	10	60	100	10	
5	Професионална преориентация/повторно обучение/ пре-квалификация на заетите в районите, в които се осъществяват структурни промени	2007-2013	държава, община, област, бизнес, НПО	160	10	50	100		
6	Програми осигуряващи стаж за млади хора.	2007-2013	държава, община, област, бизнес, НПО	110	10	50		50	
7	Разработване на отворени системи за обучение, регулиращи професионалната подготовка според нуждите на регионалния пазар на труда, съвместно със социално-икономическите партньори	2007-2013	държава, община, област, бизнес, НПО	175	5	70	100		
8	Предотвратяване на спада в преждевременното напускане на училище и повишаване достъпа до начално, целево и третично образование с подчертан акцент към групите в неравностойно	2007-2013	държава, община, област, бизнес, НПО	105	5	50	50		

	положение.								
9	Приоритетна компютъризация на образователните институции, въвеждане на информационни и комуникационни технологии в обучението, обучение в компютърни умения и ползване на съвременни информационни	2007-2008	държава, община, област, бизнес, НПО	310	10	300			
	М 2: Подкрепа за ново технологично развитие	2007-2013	област, община, СИРП, държава, бизнес	880	20	200	530	130	
1	Разработване на общинска иновационна стратегия/участие в регионална иновационна стратегия	2007	област, община, СИРП, държава	210	20		180	10	
2	Стимулиране въвеждането на пазарно ориентирани технологични проекти	2007-2013	държава, община, област, бизнес	200		100	100		
3	Подкрепа на публично-частните партньорства при трансфер на технологии	2007-2013	държава, община, област, бизнес						
4	Иновации и технологии за стартиращи фирми и МСП	2007-2013	държава, община, област, бизнес	220			200	20	
5	Разработване използването на полезни изкопаеми – фракции, нефт и газ – концесии	2007-2013	държава, община, област, бизнес						
6	Иновации в енергийната ефективност и опазване на околната среда	2007-2013	община, бизнес	250		100	50	100	
	Мярка 3: Развитие на информационно общество	2007-2013	държава, община, област, бизнес, НПО	940	40	250	510	140	
	Изграждане на инфраструктура на информационното общество	2007-2009	държава, община, област, бизнес	260	10		200	50	

	Изграждане на широколентови комуникационни мрежи	2007-2010	държава, община, област, бизнес	150		50	50	50	
	Подкрепа на усилията на всички заинтересовани страни и организации в развитието на информационното общество и осигуряване достъп до информация за текущите инициативи на всички участници в ИКТ общността	2007-2011	държава, община, област, бизнес, НПО	50	10		30	10	
	Подобряване достъпа до и развитието на он-лайн публични и бизнес услуги	2007	държава, община, област, бизнес, НПО	110	10	100			
	Разработване на съдържание на услугите и техните приложения на местно ниво, в т.ч. и за отдалечените от центъра населени места	2007	община	110	10	50	50		
	Подпомагане на бизнеса, в т.ч. МСП за възприемане и ефективно използване на информационните и комуникационни технологии	2007-2008	държава, община, област, бизнес	80			50	30	
	Развиване на умения в населението, свързани с информационните и комуникационни технологии	2007-2008	държава, община, област, бизнес, НПО	50			50		
	Въвеждане на информационни и комуникационни технологии във всички нива на образованието	2007-2008	държава, община, област	130		50	80		
Приоритет 2: Развитие на аграрен сектор, хранително-вкусова индустрия и туризъм				4156	253	8060	2367	7305	
				9	4		0		
Специфична цел 1: Оптимално използване на природните ресурси									
М 1: Развитие на модерно животновъдство				2595	85	300	2200	10	
1	Изготвяне на бизнес планове и проекти за създаване на модерни ферми,	2005-2006	агробизнес център, фермери, община	120	10		100	10	проекти за типове ферми

2	Осигуряване на компетентна информация за подходящи породи, изисквания за качество, пазарни конюнктури,	2005-2007		105	5	50	50		
3	Административна подкрепа в изготвяне и реализация на инвестиционните проекти,	2005		110	10	50	50		
4	Изготвяне на устройствени проекти и осигуряване на базова инфраструктура			2260	60	200	2000		
М 2: Подмяна и увеличаване на трайните насаждения (лозя, овощни градини)				1006	50	0	5000	5010	
1	Максимално оползотворяване на възможностите на фондовете на ЕС	2007		1000			5000	5000	
2	Маркетинг на възможностите за привличане на инвеститори	2007	община, собственици	40	30			10	
3	Съдействие за комасация на необходимата земя,	2007	държава, община, собственици	20	20				
М 3: Оптимизиране на поливното земеделие				2360	30	1330	1000	0	
1	Информационна, методическа и организационна помощ за създаване на сдружения за напояване;			35	5	30			
2	Инициране на публичен проект за обновяване и разширяване на напоителните полета и съоръжения;			2010	10	1000	1000		
3	Осигуряване на достъп до научно-приложните разработки за оптимизиране на напояването (информационно-съветваща система);			105	5	100			
4	Актуализиране и картиране на микрорайоните, подходящи за поливно земеделие;			210	10	200			
М 4: Развитие на оранжерийното производство, базирано на термо-минерални води				3990	90	900	2000	1000	
1	Осигуряване на терени в близост до минералните извори;			30	30				
2	Устройствено проектиране и съоръжаване с базова инфраструктура;			950	50	900			
3	Привличане на частни инвеститори и чрез съдействие за защита на проекти по ЕС-земеделие			3010	10		2000	1000	

	М 5: Екологизация на земеделието			572	42	30	500	0	
1	Разпространение на информация за изискванията и предимствата на биологичното земеделие;			210	10		200		
2	Организационна помощ за сертифициране и регистрация на биологични ферми;			132	2	30	100		
3	Организиране на базари за продукти от биологични ферми;			230	30		200		
	М 6: Подобряване на достъпа до земеделските стопанства и естетизиране на ландшафта			310	210	100	0	0	
1	Изграждане, отводняване и стабилизиране на селскостопански пътища;			200	200				
2	Устройване на полски чешми, крайпътни залесявания, заслони, места за почивка.			110	10	100			
	М 7: Изготвяне/актуализация на земеустройствени проекти и схема за райониране на културите			210	10	200			
	Специфична цел 2: Подобряване на организацията и качеството на човешките ресурси в аграрния сектор								
	М 1: Осигуряване на масов достъп до актуална информация и повишаване на научното обслужване в аграрния сектор			230	30	100	100		
	М 2: Укрепване на съществуващите и създаване на нови браншови организации на производители (овощари, пчелари, животновъди, зърнопроизводители)			537	17	0	370	150	
1	Преустройство и модернизация на пчелините по изискванията на ЕС			305	5		200	100	
2	Преустройство и модернизация на бубарството по изискванията на ЕС			152	2		100	50	
3	Проучване на пазара на земеделска продукция и определяне на потенциалните групи за създаване на организации			80	10		70		
	М 3: Подкрепа на млади фермери			1005	5	0	1000	0	
1	Обучение и административни поощрения			1005	5		1000		
	М 4: Подкрепа за натурални и полупазарни стопанства с цел превръщането им в пазарно-ориентирани			1105	5		1000	100	
	Специфична цел 3: Подобряване на качеството и маркетинга на								

	земеделските продукти							
	М 1: Подпомагане на фермерите да се приспособят към нарастващите изисквания на стандартите на ЕС	2005	5		2000			
	М 2: Изграждане на лаборатория за сертифициране на качествата на пресни и преработени селскостопански продукти	755	5	250	500			
	М 3: Изграждане на земеделско тържище и борса (в съчетание с търговско-логистичния център до летището)	2600	100		2500			
	Специфична цел 4: Разнообразяване на икономическите дейности и повишаване качеството на живот в селските райони							
	М 1: Създаване на малки индустриални паркове за привличане на инвеститори в предприятия за преработка на плодове и зеленчуци (замразяване, сушене, консервиране, дестилиране)	2300	300	2000	0	0		
1	Устройствени проекти, уреждане на собствеността на земята, осигуряване на инфраструктура и маркетинг за привличане на инвеститори.	2300	300	2000				
	М 2: Подпомагане на частни инициативи в създаване на микропредприятия (сувенири, екобрикети, пакетиране на храни)	930	30	300	600	0		
1	Създаване на бизнес инкубатори, настанени в адаптирани общински фондове, които не се използват по първичното си предназначение	930	30	300	600			
	М 3: Подпомагане на частни стопани в устройване на къщите си за приемане на гости-туристи	130	30	0	100	0		
1	Проучване и информиране на възможностите за финансиране, помощ при изготвяне на проекти за кандидатстване, включване в регионалните туристически продукти	130	30		100			
	Специфична цел 5: Създаване на регионален кластер "Търговишки храни"							
	М 1: Популяризиране на кластера като висша организационна форма за отстояване на пазари и конкуренция	55	5	50				
	М 2: Организиране на заинтересованите производители, създаване на партньорство	155	5		100	50		
	М 3: Оползотворяване на държавните целеви фондове за	2005	5	2000				

	институционално изграждане на кластери							
	М 4: Създаване на център за разпространение на информация, обучение, консултации и подкрепа на стартиращи фирми в сектора		1310	10	300	1000		
	М 5: Създаване на координационна програма за насочване на нови инвестиционни инициативи към кластер		50	40			10	
	Специфична цел 6: Развитие на алтернативен туризъм							
	М 1: Професионална промоция и реклама на туристически продукти, базирани на сегашното предлагане		120	10	100		10	
	М 2: Създаване на актуализирана общинска програма за алтернативен туризъм (2005-2013)		35	30			5	
	М 3: Създаване на туристически продукт "Археологически училища на терен"		40	10			30	
	М 4: Информирание на населението за възможните инициативи и достъпните финансови източници за изграждане на туристическа инфраструктура и предлагане на туристически услуги		10	10				
	М 5: Създаване на специализирана устройствена схема за развитие на туризъм в общината		105	5	100			
	М 6: Подобряване на туристическата инфраструктура и информация		5990	1360	0	3700	930	
1	Изграждане на екопътеки;	2005-2007	410	10		400		
2	Обновяване на пътната инфраструктура в туристическите ареали;	2005-2007	2000	1000		1000		
3	Реализиране на единна програма за визуална информация, ориентация и реклама на туристическото предлагане в общината (желателно е да се разшири и до мащабите на областта);	2005-2007	230	30		200		

4	Река Врана – Проект за облагородяване и превръщане в привлекателно място за екотуризъм – екологични водни огледала, кътове за отдих по течението на река “Врана” по посока местността “Парка”	810	10		700	100	
5	Подкрепа за туристическия информационен център – създаване на пълен актуализиращ се информационен и рекламен пакет за туристическото предлагане;	140	10		100	30	
6	Изграждане на туристически лифт – Хижа “Младост” и рехабилитация на пътя до хижата	1900	200		1000	700	
7	Парк “Юкя” – организиране на атракции и развитие на парка	500	100		300	100	
П 3. Изграждане на качествена жизнена среда с модерни инфраструктури и съхранена екология		4023	158	1830	1670	3650	
		7	7	0	0		
Специфична цел 1: Обновяване и доизграждане на техническата инфраструктура, стимулираща развитието на конкурентноспособна общинска икономика, респективно доходите на населението							
<i>M1 Подобряване параметрите и състоянието на транспортната инфраструктура с регионална значимост</i>		2889	129	1460	1000	3000	
		0	0	0	0		
1	Възстановяване на летателната дейност, реконструкция и модернизация на Летище Търговище	4020	20	2000		2000	
2	Осигуряване на пряка връзка на бъдещата АМ “Хемус” с летището и изграждане на възел на АМ “Хемус” за Търговище с път II-49	1011	10	100	1000		
		0			0		
3	Цялостна реконструкция на второкласния път II-49 Търговище-Разград	7000		7000			
4	Ремонт на първокласен път I-4	2000		2000			
5	Реконструкция на на второкласен път II-74 и II-51	2000		2000			
6	Ремонт и реконструкция на участъци от третокласната мрежа	1000		1000			
7	Изграждане на автогара в западната част на гр. Търговище - обособяване на терен и построяване на комуникативни връзки с наличната пътна мрежа.	2500	100	500		1000	
			0				

8	Реализиране на мероприятия по ПУП на гр. Търговище – ул. "Катрафилов" и др	200	200				
9	Изграждане на светофарна уредба на кръстовището: ул. "Бр. Миладинови", ул. "Ал. Стамболийски", бул. "М. Андрей	60	60				
	M2 Подобряване на достъпа и развитие на информационните и комуникационни технологии в областта на публичните услуги и услугите за МСП	2035	35	100	1400	500	
1	Изграждане на широколентови цифрови технологии за пренос на информация	1005	5		500	500	
2	Подобряване достъпа до и развитие на он-лайн публични услуги	510	10	100	400		
3	Подпомагане на МСП за възприемане и ефективно използване на информационните и комуникационни технологии;	310	10		300		
4	Развиване на умения, свързани с информационните и комуникационните технологии от местното население.	210	10		200		
	M3 Енергийна ефективност	3955	205	3300	300	150	
1	Разработване на програма за енергийна ефективност и възобновяеми енергийни източници	20	20				
2	Реализиране на програма за газификация на общински обекти	170	20			150	
3	Топлинно саниране на големите обществени сгради (задължително по Закона за енергийна ефективност)	2100	100	2000			
4	Изработване и приемане на общинска програма за обновяване на жилищата (включително топлинна изолация)	50	50				
5	Подобряване и повторно представяне на проектното предложение за подмяна на уличното осветление с енергоефективно	1310	10	1300			
6	Стимулиране на ползването на алтернативни/възобновяеми енергийни източници (чрез масово информирание за предимствата и възможностите)	305	5		300		
	Стимулиране на ползването на алтернативни/възобновяеми енергийни източници (чрез масово информирание за предимствата и възможностите)						
	Специфична цел 2: Обновяване и доизграждане на техническата инфраструктура,						

подобряваща жизнената среда								
<i>M1 Ремонт и реконструкция на общинската пътна мрежа</i>				555	555	0	0	0
1	Път IV-40059-Братово-Цветница-от км 8+300 до км 9+300			30	30			
2	Път IV-40072-Стража-Черковна-Копрец-от км 6+600 до км 14+600			120	120			
3	Път IV-20612-Бряг-Съединение-Манастирци-от км 11+400 до км 2+000			70	70			
4	Път IV-51625-Цветница-Лиляк-от км 6+800 до км 12+000			50	50			
5	Път IV-74009-Руец-Овчарово-от км 3+700 до км 6+900			30	30			
6	Път IV-40082-Ловец-Острец-от км 6+000 до км 9+500			30	30			
7	Път IV-51046-Бистра-Г.Соколово-Дралфа-от км 8+900 до км 17+700			90	90			
8	Път IV-20616-Макариополско-Алваново-от км 3+100 до км 6+000			40	40			
9	Път IV-20617-Буйново-Твърдинци-от км 8+400 до км 10+400			30	30			
10	Път IV-74013-Отклонение с.Момино-от км 0+000 до км 5+000			50	50			
11	Път IV-74015-Отклонение с.Подгорица-от км 0+000 до км 0+500			15	15			
<i>M2 Подобряване водоснабдяването на населените места чрез изграждане на допълнителни съоръжения и ремонт и реконструкция на амортизирани водопроводи</i>				0	0	0	0	0
1	Подмяна на водопроводните съоръжения в град Търговище			0				
2	Подмяна на водопроводните съоръжения в селата на общината			0				
3	Допълнително водоснабдяване на			0				

	с.Черковна							
4	Допълнително водоснабдяване на селата от водоснабдителна система "Цветница"-с.Божурка, с.Братово, с.Пайдушко, с.Цветница		0					
5	Допълнително водоснабдяване-с.Подгорица		0					
	<i>М3 Доизграждане на канализационната мрежа и осигуряване пречистването на отпадъчните води чрез изграждане на ПСОВ и довеждаща инфраструктура</i>		3900	0	9000	3000	0	
			0			0		
1	Продължение на главен колектор1 до ПСОВ		0					
2	Включване на главен колектор2 под р.Врана към входа на ПСОВ		0					
3	Изграждане на нов колектор, който да свързва промишлената зона североизточно от ПСОВ		0					
4	Изграждане на ПСОВ "Търговище"		3900		9000	3000		
			0			0		
5	Изграждане на довеждащата инфраструктура до ПСОВ /водопровод-1250 м, телефонен кабел-190 м, резервен ел.провод-1650 м, основен ел.провод-50 м/		0					
6	Изграждане на канализация и малки пречиствателни съоръжения в опорни населени центрове		0					
7	Подобряване на канализацията в новите производствените зони		0					
	<i>М4 Подобряване на съобщителните връзки като качество и обхват на предлаганите услуги</i>		3900	0	100	2000	1800	
1	Подобряване на телекомуникационното обслужване в малките населени места на основата на нови цифрови телефонни централи.		400		100		300	
2	Развитие на технологии и услуги, предоставяни чрез по-нататъшна цифровизация на фиксираната телекомуникационна мрежа.		500				500	
3	Създаване на технологични условия за достъп до бизнесинформационните мрежи и Интернет		3000			2000	1000	
	Специфична цел 3: Трайно подобряване на екологичното състояние							

на общината							
<i>М1: Екологичен мониторинг - изграждане на система за непрекъснато следене на замърсяването на въздуха, водата и почвата</i>				210	10	200	
<i>М2 Програмни мерки</i>				5060	60	0	5000 0
1	Общинска програма за опазване на околната среда			30	30		
2	Реализиране на частта за община Търговище от проекта "Подобряване качеството на питейната вода и намаляване вредното влияние на отпадните води в регион Търговище", с финансиране по ИСПА и структурните фондове:			5030	30		5000
<i>М3 Технически и технологични мерки</i>				3824	324	100	2800 600
1	Реконструкция на депо за ТБО гр. Търговище			350	50		300
2	Поетапно въвеждане на организирано сметосъбиране и сметоизвозване за всички населени места в община Търговище			500	100		400
3	Изграждане на предприятие за сепариране на отпадъци, с финансиране от външни източници			2530	30		2500
4	Изграждане на площадки за разкомплектоване и временно съхранение на излезли от употреба МПС			60	10		50
5	Въвеждане на системи за разделно събиране и оползотворяване на отпадъци от опаковки			80	30		50
6	Премахване на нерегламентираните сметища в общината, и др.			100	100		
7	Внедряване на съвременна техника за сметосъбиране, сметоизвозване и специализирани съдове за отпадъци			102	2		100
8	Полагане на грижи за складовете за пестициди и хербициди с оглед правилното им съхраняване и обезвреждане.			102	2	100	
<i>М4 Партньорство с бизнеса и гражданското общество</i>				645	45	100	500 0
1	Повишаване на познанията, културата и съзнанието на децата и населението по въпросите на опазването на околната среда и			110	10		100

	устойчивото развитие.								
2	Подобряване капацитета на стопанските сектори за управление на дейности, които въздействат върху околната среда, чрез масово прилагане на доброволни екологични схеми в индустриалния сектор (т.нар. схеми за екологичен мениджмънт и одит).	405	5	100	300				
3	Привличане и повишаване участието на обществеността в процеса на вземане на решения и осигуряване на широк достъп до информацията, съдържаща се във всички публични регистри и други документи, съгласно нормативната уредба.	130	30		100				
П 4. Развитие на човешките ресурси и социално сближаване									
Специфична цел 1: Постигане на гъвкав пазар на труда и социална интеграция									
	<i>М 1: Изграждане на информационна система за търсената от инвеститорите работна сила и съответно предлаганите специалисти</i>	<i>2007-2013</i>	<i>община, бюро по труда, МТСГ, бизнес, НПО</i>	<i>70</i>		<i>10</i>	<i>50</i>	<i>10</i>	
	Информирание на работодателите и безработните лица за политиката по заетостта, регламентирана в Националния план за действие по заетостта;	2007-2013	община, бюро по труда, МТСГ, НПО						
	Усъвършенстване на системата за работа с работодателите, с цел максималното им обхващане и насърчаване за използване на предлаганите от ДБТ услуги по заетостта, съобразно ситуацията на пазара на труда;	2007-2013	община, бюро по труда, МТСГ, бизнес						
	<i>М 2: Развитие на професионалните умения в подкрепа на местната икономическа активност и</i>	<i>2007-2013</i>	<i>община, бюро по труда, МТСГ, МОН, бизнес, НПО</i>	<i>1405</i>	<i>5</i>	<i>570</i>	<i>830</i>		

повишаване адаптивността на човешките ресурси								
Подкрепа за професионално обучение на предприемачи и самонаети	2007-2009	община, бюро по труда, МТСГ, МОН, бизнес	100		70	30		
Адаптиране на съществуващата и създаване на нова образователно-квалификационна инфраструктура с многоцелево предназначение	2007-2009	община, бюро по труда, МТСГ, МОН, бизнес, НПО	1000		200	800		
Създаване на работни места в секторите с растеж	2007-2010	община, държава, бизнес	0					
Действия за увеличаване устойчивото участие на жените в пазара на труда;	2007-2011	община, бюро по труда, МТСГ, бизнес, НПО	100		80		20	
Действия за засилване на социалната интеграция на хората в неравностойно положение, в т.ч. хората, изложени на социално изключване, малцинствата и хората с увреждания;	2007-2012	община, бюро по труда, МТСГ, бизнес	120		120			
Развиване на връзки между социалните и икономическите партньори и мониторинг на нуждите на пазара на труда	2007-2013	община, бюро по труда, МТСГ, бизнес	30	5	20		5	
Проект "Център за обществена подкрепа" – насочен към деца в неравностойно положение	2007	община, МТСГ, МОН, НПО	5		80			
Готов проект "Дневен дом за стари хора" в свободен общински сграден фонд.			5					
Специфична цел 2: Повишаване на качеството на човешкия капитал								
Обновяване на сградния фонд и	2007-	община, област,	450	200	100	150		

оборудването на училищата	2008	МОН						
Своевременно реструктуриране (закриване) и рязко намаляване на слетите паралелки, интеграция на децата от етническите малцинства, мотивиране а учителите за възискателност и качествен учебен процес	2007-2008	община, област, МОН	40	20	20			
Включване на информационните и комуникационните технологии в училищата	2007-2008	община, област, МОН	120		20	100		
Специфична цел 3: Подобряване на здравните услуги и свободния достъп до тях								
Участие в международни проекти и здравни мрежи	2007-2013	лечебни заведения, община, област, МЗ	220		20	200		
Провеждане на общинска политика за намаляване броя на здравно неосигурените лица, особено в селата	2007	лечебни заведения, община	20	10	10			
Създаване на условия за привличане на медицински специалисти в непривлекателни селски райони на общината	2007-2009	лечебни заведения, община, област	0					
Подобряване на координацията между лечебните заведения	2007-2008	лечебни заведения, община, област, МЗ	0					
Реконструкция и модернизация на хирургичен блок	2007-2008	лечебни заведения, община, област, МЗ	1400		100	1300		
Обновяване на сградния фонд на здравната мрежа	2007-2010	лечебни заведения, община, област, МЗ	2310	30	80	2200		
Специфична цел 4: Развитие на културата, спорта и младежките дейности								
<i>М 1: Развитие на културата, опазването и експонирането на културно-историческото наследство</i>	<i>2007-2013</i>	<i>община, културни институции, държава, НПО</i>	<i>470</i>	<i>50</i>	<i>70</i>	<i>300</i>	<i>50</i>	

Инвестиции за обновяване на културните институции	2007-2010	община, културни институции, държава	270	20	50	200		
Опазване, експониране и социализиране на културно-историческото наследство	2007-2011	община, културни институции, държава, НПО	200	30	20	100	50	
Насърчаване на предприемачеството в сферата на културата, обвързване с културен туризъм	2007-2013	община, бизнес, държава						
Създаване на партньорства между общинската власт, културните институции, неправителствения сектор и бизнеса за насърчаване на художественото творчество и обогатяване на културния календар на общината	2007-2013	община, бизнес, държава, НПО						
M2: Подкрепа на спортните клубове и дейности	2007-2013	община, спортни дружества, учебни заведения, НПО	140	80	40	0	20	
Създаване на условия за развитие на младите хора и защита на децата;	2007-2013	община, спортни дружества, НПО	40	30			10	
Модернизация на спортните бази в общината,	2007-2009	община, спортни дружества, НПО	40	30			10	
Подобряване на качеството на съществуващата и разширяване на училищната спортна база; осигуряване на пълноценното ѝ използване и опазване;	2007-2008	община, учебни заведения	60	20	40			
Публично-частно партньорство при ползване на спортните обекти	2007-2013	община, спортни дружества, учебни заведения, НПО						
Специфична цел 5: Развитие на социалните услуги и интеграция на уязвимите групи								
M 1: Развитие на социалните услуги	2007-2013	община, държава, НПО	3450	1590	1860	0	0	

Ремонт и модернизация на средата и условията в социалните заведения;	2007-2009	община, държава	750	450	300			
Изграждане на хоспис, осигуряващ грижи за пациенти с нисък социален статус, инвалидизирани и изпаднали в безпомощно състояние;	2008-2009	община, държава	1500	300	1200			
Подобряване състоянието на социалните и защитени жилища	2007-2013	община, държава	600	500	100			
Активно включване на неправителствения сектор в подобряване предоставянето на социални услуги.	2007-2013	община, НПО						
M2: Интеграция на уязвимите групи	2007-2013	община, държава, НПО	300	170	130	0	0	
Насърчаване на достъпа на уязвимите групи до образование, на активно поведение на трудовия пазар и др.	2007-2013	община, държава, НПО	70	20	50			
Подобряване достъпа на хора с увреждания до обществени места, сгради, транспорт, обществена информация и др.	2007-2013	община, държава, НПО	230	150	80			
Специфична цел 7: Намалване на диспропорциите между селските райони и града								
M 1: Създаване на база за изграждане на търговски и транспортно—логистичен център “Буховец								
M 2: Създаване на малки индустриални паркове в села с висок капацитет за производство на плодове, зеленчуци и животинска продукция								
M 3: Възстановяване на движението “образцови села” под нов надслов “села за туризъм”								
Приоритет 5. Укрепване на административния капацитет, развитие на професионалните умения в подкрепа на местната икономическа активност и усвояване на средства от структурните фондове и кохезионния фонд на ЕС								
Специфична цел 1: Укрепване на капацитета на общинската администрация и подобряване координацията в								

процеса на изпълнение на общинския план за развитие								
М 1: Подобряване на взаимодействието между кмета на общината и общинския съвет чрез създаване обединена общинска група за подкрепа на изпълнението на общинския план, която да включва	Ежегодн о	община						
Организационна и технологична подготовка, наблюдение и оценка на реализацията на общинския план	Ежегодн о	община						
Информационно осигуряване на процесите на управление чрез създаване и функциониране на информационна система за управление на общината	Ежегодн о	община						
Изготвяне на регулярни доклади, справки и материали за изпълнението на плана и провеждане на политика на публичност и прозрачност по неговата реализация.	Ежегодн о	община						
Създаване на механизъм за осъществяване на текуща координация и обвързаност на отделните общински политики в общината	2005- 2006	община						
М 2: Създаване на програма за обучение и развитие на умения в общинската администрация за подкрепа на местната икономическа активност и подобряване на социалния климат в общината.	2007- 2013	община, НПО						
М 3: Разработване на система за наблюдение, оценка и контрол на общинския план за развитие	2007- 2013	община, НПО						
Специфична цел 2: Подобряване на организацията и качеството на предоставяните от общинската администрация услуги								

М 1: Изграждане на център за административни услуги на физически и юридически лица в общината.	2007-2013	община	130	130				Разработване на проект от общината
М 2: Създаване на публично частни партньорства	2007-2013	община						
М 3: Въвеждане на добри практики и положителен опит в организацията на публичните услуги в общината	2007-2013	община						
Специфична цел 3: Засилване на партньорството и междуобщинското сътрудничество			0					
М 1: Създаване на общински съвет за партньорство към кмета на общината с участието на всички заинтересовани участници и актьори в разработването и изпълнението на общинския план за развитие.	2007-2013	община, бизнес, НПО	10	10				
М 2: Обучение на участниците и местните партньори за подпомагане на процесите на партньорство и управление на съвместни програми	2007-2013	община, бизнес, НПО	90	10		80		
Специфична цел 4: Създаване на програмен и проектен капацитет			0					
М 1: Създаване на капацитет за ефективно планиране, програмиране, управление, контрол, наблюдение и оценка и подготовка за усвояване на средствата по структурните инструменти на ЕС, а така също от национални и местни източници	2007-2013	община	110	10		100		
М 2: Развитие на нови подходи за насърчаване и насочване на регионалното и местно развитие	2007-2009	община, бизнес	0					

Изграждане на ефикасна и усъвършенствана функционално-организационна структура на общината, която да води до управление, изградено на принципите на партньорството, отвореността и хоризонталната координация;	2007-2008	община	0					
Прилагане и ускорено въвеждане на ширококоловите комуникации, уеб-ориентираните връзки и създаване на атрактивни сайтове за общината и сферата на конкретните интереси;	2007-2008	община, НПО	120	20		80	20	
Развитие на засилен диалог и взаимноизгодна съвместна дейност с бизнес-общността, НПО и гражданите;	2007-2009	община, НПО	50	50				
Изграждане на консултативно-експертен център към общината за подпомагане и развитие на местната политика за развитие в областта на бизнес-развитието, туризма и междуобщинското общинско сътрудничество.	2007-2008	община, НПО	500			450	50	

Приложение 2

ПРИОРИТЕТИ НА СТРУКТУРНИТЕ ФОНДОВЕ НА ЕС ЗА ПЕРИОДА 2007-2013 Г.

Европейски фонд за регионално развитие		
Финансирани основни приоритети и мерки за периода 2007-2013		
Конвергенция/Сближаване	Регионална конкурентоспособност и заетост	Европейско териториално сътрудничество
<ul style="list-style-type: none"> • Изследвания, технологии и развитие, иновации и предприемачество • Информационно общество • Околна среда • Предпазване от рискове • Туризъм • Транспорт: трансевропейски мрежи и чист градски транспорт • Енергия, вкл. трансевропейски мрежи • Образование • Здравеопазване • Директни помощи за инвестиции в МСП <p><u>Заб.</u>: Регионите с БВП под 75% от средното за Общността имат право на достъп до тази цел</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Иновации и икономика на знанията <ul style="list-style-type: none"> – капацитет за изследвания, технологии и развитие, и иновации – иновации в МСП – предприемачество – финансови инструменти и инкубаторни възможности • Околна среда и предпазване от рискове • Достъп извън основните градски центрове до транспортни и телекомуникационни услуги от общ икономически интерес <p><u>Заб.</u>: Всички региони от ЕС, които нямат право на достъп до цел “Конвергенция”, отговарят на условията по тази цел</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Трансгранични социално-икономически дейности • Транснационално сътрудничество • Работа в мрежа и обмен на опит между регионалните и местните власти

Европейски фонд за регионално развитие		
Финансирани основни приоритети и мерки за периода 2007-2013 по специфични райони		
Селски райони	Райони с природни препятствия	Градско измерение
<ul style="list-style-type: none"> • Инфраструктура • Телекомуникационни мрежи и услуги • Развитие на нови дейности, извън аграрни и рибния сектор • Засилване на връзките между градските и селските райони • Развитие на туризма и услугите в селата 	<ul style="list-style-type: none"> • Достъпност • Икономически дейности, свързани с културното наследство • Устойчиво използване на природните ресурси • Туризъм 	<ul style="list-style-type: none"> • Възстановяване на физическата среда • Преустройство на нарушени терени • Развитие на историческото и културното наследство с мерки за насърчаване на предприемачество на местно ниво

Финансирани приоритети и мерки по европейски фондове – избираеми за периода 2007-2013 г.

Европейски социален фонд (ESF)	Фонд “Сближаване”	Селско развитие
<ul style="list-style-type: none"> • Адаптибилност на работниците • Достъп на търсещите работа до заетост и предпазване от безработица <p>В районите по цел “Конвергенция”, Европейския социален фонд се намесва с цел:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Разширяване на инвестициите в човешкия капитал • Засилване на институционалния капацитет на публичните администрации в следните области: <ul style="list-style-type: none"> - икономика - заетост - социална сфера - околна среда - законова рамка <p>Приоритетната ос, свързана с транснационалното сътрудничество, трябва да бъде включена в оперативна програма.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Трансевропейски транспортни мрежи • Опазване на околната среда • Устойчиво развитие <ul style="list-style-type: none"> - Енергийна ефективност - Възобновяема енергия - Транспорт <p><u>Заб.</u>: Това засяга държавите членки с БВП под 90% от средното за Общността</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Подобряване на конкурентоспособността в селското и горското стопанство • Мениджмънт на земите: <ul style="list-style-type: none"> - Устойчиво използване на земеделските земи - Устойчиво използване на горските земи • Диверсификация на селската икономика и качеството на живот в селските райони • Подходът Лидер

Изследвания, технологии и развитие 2007-2013

7-ата Рамкова програма за изследвания, технологии и развитие трябва да бъде фокусирана върху следните 6 приоритета:

1. Създаване на европейски центрове of excellence чрез сътрудничество между лаборатории
2. Лансиране на европейски технологични инициативи
3. Стимулиране творчеството на фундаменталните изследвания чрез конкуренция между екипите на европейско ниво
4. Придаване на повече привлекателност на Европа за най-добрите изследователи
5. Развитие на изследователската инфраструктура в европейски интерес
6. Подобряване на координацията на националните изследователски програми.

Образование и обучение 2007-2013

Новата програма се подразделя в 4 оси:

- Комениус (Comenius): Участие на учениците от ЕС в общи дейности
- Еразмус (Erasmus): Възможност за получаване на висше образование в чужбина
- Леонардо да Винчи (Leonardo da Vinci): Обучения в предприятия и обучителни центрове в друга европейска страна
- Грунтвиг (Grundtvig): действия, свързани с мобилност

Култура 2007

Програмата възнамерява да засили:

- мобилността на работниците
- транснационалното движение на работници и културно-художествени произведения
- межкултурен диалог

<p>РАСЕ 2006-2010</p> <p>Програма на Общността за подпомагане на предприемачеството и конкурентоспособност та на предприятията</p>	<p>Предложението на Европейската комисия е структурирано около 4 основни цели, подразделени на 18 действия.</p> <p>4-те основни цели са:</p> <p>Цел 1 : ускоряване адаптирането на индустрията към структурните промени;</p> <p>Цел 2 : насърчаване създаването на среда, благоприятна за инициативи и за развитие на предприятията, особено на малките и средните предприятия;</p> <p>Цел 3 : насърчаване създаването на среда, благоприятна за сътрудничество между предприятията;</p> <p>Цел 4 : засилване на по-добрата експлоатация на потенциала на политиките за иновационно, изследователско и технологично развитие.</p> <p>18-те действия са:</p> <ol style="list-style-type: none"> <i>1. Насърчаване и засилване на интеграцията на информационните и комуникационните технологии в бизнес стратегиите</i> 2. Насърчаване на корпоративната социална отговорност и устойчивото производство 3. Засилване на конкурентоспособността на предприятията и адаптирането им към промените в специфични сектори 4. Насърчаване на предприемаческия дух 5. Подпомагане поемането на риск от страна на предприемачите 6. Свързване на предприятия с цел растеж и конкурентоспособност 7. Насърчаване достъпа до финанси за предприятия, особено за МСП 8. Създаване на благоприятна за предприятията регулаторна и административна рамка на национално ниво <i>9. Засилване на ТГС между компании от ЕС</i> <i>10. Насърчаване и улесняване на международните бизнес връзки за предприятия от ЕС</i> 11. Функциониране на европейските мрежи за подкрепа на бизнеса <i>12. Засилване на иновациите чрез по-добри знания и по-ефективен мениджмънт на интелектуалната собственост</i> 13. Насърчаване на технологичния трансфер и кластери <i>14. Насърчаване на организационните и други не-технологични иновации, вкл. и дизайн</i> <i>15. Анализ и мониторинг за подобряване разбирането на вътрешните фактори за конкурентоспособността и иновативността на предприятията</i> 16. Принос за подобряване качеството на регулаторната рамка на Общността 17. Оценка 18. Разпространение
---	---

План за действие в областта на иновациите

Публикуване през април 2004 г. на консултативен документ, фокусиран върху следните 6 цели:

- иновиране навсякъде
- поява на иновацията на пазара
- знания навсякъде
- инвестиране в иновацията
- умения за иновации
- ефективно управление на иновациите

Околна среда 2007-2013

Възможности за финансиране чрез следните инструменти:

- LIFE – Демонстрационни проекти
- Натура
- Трети страни
- Подпомагане на екологични организации.

План за действие в областта на предприемачеството

Представяне на сайта на Генерална дирекция “Предприятия” на 5 цели и 9 ключови действия:

http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/action_plan.htm

Цели:

- Подхранване на предприемаческия дух
- Насърчаване на повече хора да станат предприемачи
- Свързване на предприемачи с цел растеж и конкурентоспособност
- Подобряване на финансовия поток
- Създаване на по-благоприятна за МСП регулаторна и административна рамка

9-те ключови действия са:

1. Предприемачество и младежите
2. Намалване на риска от провал в бизнеса
3. Улесняване на трансфера на бизнес дейности
4. Подобряване на социалната сигурност на нови собственици на малък бизнес
5. Подпомагане “по мярка” на жените и етническите малцинства
- 6А. Улесняване сътрудничеството на малкия и средния бизнес на вътрешния пазар
- 6В. Подкрепа за иновативните кластери
7. По-голяма справедливост (equity) и по-силен баланс
8. Вслушване в предложенията на МСП
9. Намалване сложността с цел справяне с данъчното законодателство

Услуги от общ интерес

Публикуването на Бялата книга по този въпрос е от юни 2004 г. Тази Бяла книга предлага Комисията:

- да приеме решение за прилагането на чл. 86 от Договора за държавната помощ във вид на компенсация за публична услуга, предоставяна по някои доверени задачи при функционирането на услуги от общ икономически интерес, до юли 2005 г.,
- да приеме общностната рамка за държавната помощ във формата на компенсация за публична услуга, до юли 2005 г.
- да приеме изменение на Директива 80/723/ЕЕС за прозрачността на финансовите връзки между държавите членки и публичните задачи, до юли 2005 г.,
- да доизясни при какви условия компенсациите за публична услуга могат да бъдат държавна помощ по силата на чл. 87 (1), до юли 2005.

Държавите членки

- трябва да подпомагат Комисията при прилагането на новата законова рамка и по-конкретно чрез ясно дефиниране на задълженията за публично обслужване и чрез прилагане на прозрачни правила на компенсация.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Инвестиционни фондове, опериращи в България

Avlar Bioventures Fund 2 (www.avlar.com/evlar_site_in_pro.htm)

Период на действие: 2001-2006

Региони: ЕС(15+10), България, Румъния, ЕАСТ

Проекти, които се финансират от Инвестиционния фонд:

- Здраве, социална сфера, нови технологии, политика на МСП, Иновации, Икономика, Финанси;
- Подкрепа на фирми от сферата на биотехнологиите и здравеопазването (при създаването и в ранен етап на развитие)
- Фондът участва до 10 % от рисковия капитал на компанията, с максимум до 3.3 млн. Евро

Годишен бюджет на фонда - 45-75 млн. Евро;

Финансиране на проекта: до 3.3 млн. евро

Baring Private Equity Partners (www.bpep.com/bpep/index.asp)

Региони: ЕС(15+10), България, Румъния, Нови независими държави, Азия

Проекти, които се финансират от Инвестиционния фонд:

- капиталово финансиране за средния предприятия, които планират разширяване;

Фондът ще държи мажоритарен или миноритарен дял

Годишен бюджет - 15 млн. Евро;

финансиране на проекта: между 5 и 10 млн. евро

DBG Eastern European Fund LTD 2 (www.dbgee.com)

Период на действие: 2003-2013

Региони - България, Румъния, Балкани

Проекти, които се финансират от Инвестиционния фонд:

- Услуги, Политика на МСП, Индустрия, Заетост, Икономика, Финанси, Местно развитие
- Капиталово финансиране за периферни компании; насърчаване на инвестициите, насърчаване на производството

Бенефициенти - корпорации, малки и средни фирми

Годишен бюджет - 80 млн. Евро;

финансиране на проекта: между 3 и 12 млн. евро

Black Sea Fund L.P (www.globalfinace.gr)

Региони - България, Румъния, Нови независими държави, Балкани

Проекти, които се финансират от Инвестиционния фонд:

- Услуги, Политика на МСП, Индустрия, Икономика, Финанси
- Капиталово финансиране за компании с потенциал за растеж
- Малки и средни предприятия;

Фондът участва с инвестиция, не по-голяма от 15 % от поверения капитал на всяка една компания

Годишен бюджет - 100 млн. Евро;

Финансиране на проекта: между 2.2 и 10.1 млн. евро

Основни показатели за мониторинг на Общинския план за развитие

- Темп на нарастване на приходите от продажби на човек
- Повишаване равнището на заетост, мъже, жени (2004 = 100%)
- Различия в равнището на заетост по населени места
- Повишаване равнището на заетост във високотехнологични сектори (2004 = 100%)
- Намаляване равнището на безработица, мъже, жени (2004 = 100%)
- Различия в равнището на безработица по населени места
- Повишаване равнището на доходите (2004 = 100%)
- Ръст на местните и чуждестранни инвестиции “на зелено” и в обновяване/разширяване на съществуващи производства (2004 = 100%)
- Ръст на реализирания износ (в стойностно изражение) (2004 = 100%)
- Трайни стандартни параметри на питейната вода (във всички селища);
- Изградена канализационна мрежа, км, (2004 = 100%)
- % на трайно премахнати нерегламентирани сметища (2004% = 100%)
- Подобрени общински пътища в лошо състояние и такива без настилка в км (2004% = 100%);
- Подобрена улична мрежа в лошо състояние в км (2004 = 100%);
- Брой стандартни обитавани жилища на 1000 човека (2004 = 100%);
- Брой жилища без основни благоустройствени елементи (ток, вода, канал) (2004 = 100%);
- Брой жилища с енергиен сертификат (2004 = 100%)**
- % отпадни води, подложени на първично пречистване
  - % *отпадни води, подложени на вторично пречистване*
- % на домакинствата / стопанските предприятия, обслужвани от новите / подобрени системи за водоснабдяване
- Подобряване ефективността на водоснабдяването (в %)
  - Намаляван на загубите на вода по водопреосната мрежа (в %)*
- Процент на регионалните предприятия, доволни от мерките, свързани с подобряване на комуналните услуги*
- Дължина (в километри) на построената / обновена електропреосна / газопроводна мрежа (% от мрежата, която е завършена)
- Дължина на инсталираната широколентова (оптичен кабел) мрежа (в км)
- Брой на абонатите на Интернет на 1000 жители
  - Брой на създадените "онлайн" услуги*
- Брой на новосъздадените фирми, които предлагат услуги, свързани с информационните технологии (on-line, електронна търговия и др.)**
- Брой изградени обекти на местната и регионална бизнес инфраструктура, които са получили подкрепа, в т.ч. регионални бизнес офиси, изложбени зали, бизнес инкубатори, бизнес центрове, индустриални паркове, производствени зони и др.
- Брой на малките и средни предприятия (собственици – мъже / жени), които получават бизнес услуги
- Площ на изградените нови бизнес подкрепящи инфраструктурни обекти
- Брой на изградени технопаркове и техно-инкубатори
- Размер на инвестициите за развитие на технопаркове и техноинкубатори и регионални центрове за изследвания и технологии (% от общите инвестиции)
- Брой на пазарно ориентирани изследователски проекти, получили помощ
- Брой на фирмите, разположени в технопарковете и техно-инкубаторите
- Общ размер на инвестициите, привлечени в технопарковете
- % на успешно завършените пазарно ориентирани изследователски проекти
- Брой на създадените регионални кълстери и мрежи
- Брой на фирмите, участващи в регионални кълстери
- Създадени нови местни туристически продукти

- Създадени нови фирми в областта на туризма
- Предоставена площ в туристически обекти (м2)
- Брой на нови маркетингови инициативи / схеми за промоциране на туристическия бизнес
- Брой на създадени/подобри атракции
- Дължина на изградена нова/подобнена техническа инфраструктура в подкрепа на местни туристически продукти
- Изградени/модернизирани културни обекти (2004 г.=100%)
  - **Брой туристи (2004 г.=100%)**
- Брой на продадените нощувки годишно във фирмите- (след 1 година)
- Среден брой посетители на ден
- Брой на служителите, участващи в програмите за обучение (тип, продължителност)
- Брой на МСП, получаващи финансова помощ за обучение (мащаб, тип, продължителност)
- Брой съвместни проекти между работодатели и студенти
- Брой нови учебни програми, ориентирани към регионални и местни пазари на труда
- Дял на целевото население, участвало в програмите за обучение
- Дял на студентите, включени в стажове, практики и други форми за придобиване на практически опит
- Процент на настанените на работно място бенефициенти (%)
- Повишаване на квалификацията на целевото население (%)
- Брой на компютрите на 100 ученика в училищата
- Брой на Интернет места на 100 ученика в училищата
- Брой на компютрите на 100 студента във висшите училища
- Брой на Интернет места на 100 студенти във висшите училища
- Брой обучителни часове, насочени към ИКТ (часове x обучавани)
- Брой обучавани ученици и студенти в ИКТ съобразно техния профил
- Брой, относителен дял и индекси на изменение на броя на лицата, преминали през обучение за предприемачество, усъвършенстване на притежаваната квалификация, обучение за ключови знания и умения
- Проведени активни мерки на пазара на труда, в т.ч. за групи в неравностойно положение
- Брой осигурени места за квалификации на групи в неравностойно положение
- Предприети и организирани квалификационни курсове за групи в неравностойно положение
- Предоставени консултации и съвети за групи в новоразкрити работни места
- **Относителен дял на безработните лица, устроени на работа, от общия брой на лицата от групите в неравностойно положение**
- Подпомогнати проекти за обновяване на града
- Брой преминали общински служители в програми за повишаване на квалификацията